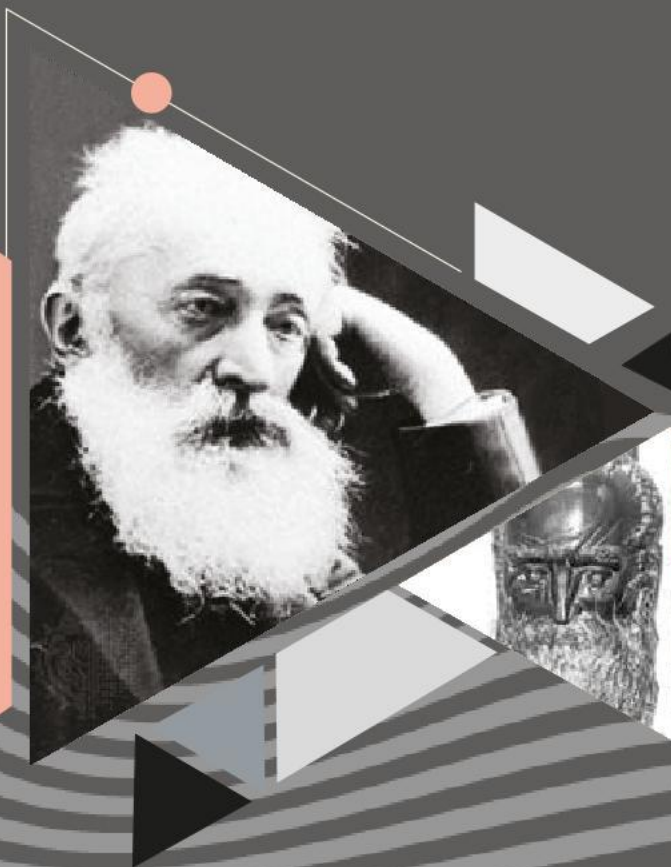

**CONFERINȚELE HASDEU:
STUDII ȘI COMUNICĂRI
(2025-2026)**

CONFERINȚELE HASDEU
STUDII ȘI COMUNICĂRI

Colecția *Hasdeiana*

Colecția *Hasdeiana* a Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” este constituită cu scopul de a oferi lecturi profesionale de referință dedicate activității și moștenirii culturale a dinastiei Hâjdău-Hasdeu. Publicațiile incluse în colecție valorifică studii și cercetări din domeniul biblioteconomiei și al altor discipline socioumane, contribuind la recuperarea, promovarea și interpretarea critică a operei acestei dinastii ilustre.

Colecția va reuni o gamă variată de publicații, precum monografii, cataloage, materiale ale conferințelor științifice, rezumate ale comunicărilor, culegeri de studii și articole, precum și alte lucrări cu valoare documentară și științifică.

Pentru o sistematizare a aparițiilor editoriale, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” a constituit și alte colecții prin care se vor pune la dispoziție elaborări, sinteze, descoperiri inteligente și esențiale pentru bibliotecari și publicul larg, precum *Antologii*, *BiblioEseu*, *Bibliographica*, *Chișinăuiana*, *Colecția de buzunar*, *Dialoguri*, *Exegeze literare*, *Inedite*, *Professional*.

CONFERINȚELE HASDEU: STUDII ȘI COMUNICĂRI

●
(2025-2026)

MATERIALE ale Colocviului național cu participare internațională
„**BOGDAN PETRICEICU HASDEU – SPIRITUS LOCI**”,
Ediția I: **Bogdan Petriceicu Hasdeu la ora relecturii**
(26 februarie 2025)

●
MATERIALE ale Lecției publice
„**«A FI ISTORIC»: EXIGENȚELE UNEI PROFESII
ÎN GÂNDIREA LUI B.P. HASDEU**”
(26 februarie 2026)

Chișinău
2026

Lucrarea este editată cu suportul financiar al Primăriei Municipiului Chișinău, sub egida Direcției Generale Cultură și Patrimoniu Cultural a Consiliului municipal Chișinău.

Aprobată de Consiliul științific-editorial al Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”, proces-verbal nr. 5 din 9 octombrie 2026.

Responsabili de ediție: dr. Mariana Harjevschi, dr. hab. Elena Ungureanu

Alcătuitor și redactor: dr. hab. Elena Ungureanu

Lectori: Zinaida Tâmbur, Elena Taragan

Grafică: Yuri Palkov (p. 31); Cristina Stavenschi (p. 197)

Selecția fotografiilor: Nadejda Mășcăuțanu

Coordonator editorial: Ivan Pilchin

Copertă: Olga Chirița

Machetare: Octavian Tverdohleb

Responsabilitatea pentru autenticitatea materialelor publicate în acest volum revine autorilor. În citatele utilizate este respectată ortografia surselor originale și/sau preferința autorilor pentru o anumită ortografie.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

Conferințele Hasdeu: Studii și comunicări : (2025-2026) / Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Secția Studii și Cercetări ; responsabili de ediție: Mariana Harjevschi, Elena Ungureanu. – Chișinău : [S. n.], 2026 (Bons Offices). – 219 p. : fot. – (Colecția „Hasdeiana”, ISBN 978-5-36241-894-6).

Ref. bibliogr. în subsol. – Cu suportul financiar al Primăriei Municipiului Chișinău. – [75] ex.

ISBN 978-5-36241-906-6.

Text : nemediat.

Tipar: Bons Offices

Prezentul studiu este pus la dispoziție prin Licența Atribuire – Necomercial – Distribuie în Condiții Identice 4.0 Internațional (CC BY-NC-SA 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.ro>

CUPRINS

Notă asupra ediției	7
B.P. Hasdeu. Despre organizarea și completarea Bibliotecii Naționali (3 decembrie 1859) (prezentare: Stancu ILIN)	13

MATERIALE ALE COLOCVIULUI NAȚIONAL CU PARTICIPARE INTERNAȚIONALĂ „BOGDAN PETRICEICU HASDEU – SPIRITUS LOCI”

Ediția I: Bogdan Petriceicu Hasdeu la ora relecturii

(26 februarie 2025)

<i>Mariana HARJEVSCHI</i> . Cuvânt de deschidere	32
<i>Elena UNGUREANU</i> . Trei decenii de apropiere de Hasdeu. Scurtă prezentare: B.P. HASDEU. <i>SCRIERI</i> . Vol. 1-21, Ed. Știința (1993-2023)	35

COMUNICĂRI ÎN PLEN

<i>Mircea V. CIOBANU</i> . Cine îl mai citește azi pe Hasdeu (și la ce i-ar trebui)?	55
<i>Cristinel MUNTEANU</i> . B.P. Hasdeu: un veritabil deschizător de drumuri în teoria limbajului	67
<i>Ivan PILCHIN</i> . B.P. Hasdeu: cititorul și colecționarul de cărți	79
<i>Adriana UNGUREANU</i> . Bogdan Petriceicu Hasdeu și Carl Gustav Jung – o întâlnire în prezent	88
<i>Lidia KULIKOVSKI</i> . Preocupări și contribuții ale Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” la valorificarea operei hasdeiene	95

ATELIERUL I. B.P. Hasdeu în oglinda posterității: relecturi, receptări, reflectări

<i>Anișoara BUDUI, Adriana Florentina MALANCIUC</i> . Opera lui Bogdan Petriceicu Hasdeu reflectată în colecțiile Bibliotecii Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava	107
<i>Vitalie RĂILEANU</i> . Pavel Balmuș și afecțiunea Hasdeu	121
<i>Maria BIVOL</i> . Utilizatorii colecției hasdeologie: aspecte cantitative și calitative (2016-2024)	130
<i>Nadejda IVANOV</i> . „Micuța” lui B.P. Hasdeu sau „meteorologia” amorului	138
<i>Anastasia MOLDOVANU</i> . B.P. Hasdeu în paginile presei de odinioară	145
<i>Andrei VEREBCEAN</i> . B.P. Hasdeu la Chișinău: locuri memorabile	155

ATELIERUL II. B.P. Hasdeu: drame ale destinului, aventuri ale cunoașterii

<i>Mariana HARJEVSCHI</i> . Bogdan Petriceicu Hasdeu și spiritul său civic	163
<i>Maria PILCHIN</i> . Enciclopedismul lui B.P. Hasdeu și specializarea contemporană	168
<i>Ștefan SOFRONOVICI</i> . Bogdan Petriceicu Hasdeu, întemeietorul metodei științifice de studiere a folclorului	180
Programul Colocviului	190
Galerie foto	192

MATERIALE ALE LECȚIEI PUBLICE

„A fi istoric”: exigențele unei profesii în gândirea lui B.P. Hasdeu

(26 februarie 2026)

<i>Liliana ROTARU</i> . „A fi istoric” în concepția lui B.P. Hasdeu (Note dintr-o lecție publică)	198
<i>Elena TARAGAN</i> . O lecție despre misiunea istoricului: Hasdeu în prim-plan (Cronică)	203

Bogdan Petriceicu Hasdeu. <i>Proză. Poezie. Dicționar</i> . Prefață, selecție și îngrijirea textelor de Mihai Papuc și Mircea V. Ciobanu (Elena UNGUREANU) (<i>Recenzie</i>)	207
Volume dedicate dinastiei Hâjdău-Hasdeu, editate de Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu”	215

COMITETUL ȘTIINȚIFIC AL COLOCVIULUI (2025)

Mariana HARJEVSCHI, dr., director general al BM „B.P. Hasdeu”, președinte
Lidia KULIKOVSKI, conf. univ., dr., formator, Campusul Competențelor, BM „B.P. Hasdeu”
Cristinel MUNTEANU, prof. univ., dr. hab., Universitatea Internațională Danubius, Galați, România
Elena UNGUREANU, dr. hab., șefa Secției studii și cercetări, BM „B.P. Hasdeu”
Elena PRUS, dr. hab., BM „B.P. Hasdeu”, Universitatea Liberă Internațională din Moldova
Adriana UNGUREANU, dr., scriitoare, București, România
Ivan PILCHIN, șeful Secției activitate editorială, BM „B.P. Hasdeu”
Maria PILCHIN, redactor, Secția studii și cercetări, BM „B.P. Hasdeu”
Nadejda IVANOV, dr., Institutul de Filologie Română „B.P. Hasdeu”, USM
Liliana ROTARU, conf. univ., dr. hab., Universitatea de Stat din Moldova

COMITETUL ORGANIZATORIC AL COLOCVIULUI (2025)

Secția studii și cercetări, BM „B.P. Hasdeu”
Secția activitate editorială, BM „B.P. Hasdeu”
Secția comunicare, BM „B.P. Hasdeu”
Secția tehnologia informației, BM „B.P. Hasdeu”

COMITETUL ORGANIZATORIC AL LECȚIEI PUBLICE (2026):

Liliana ROTARU, conf. univ., dr. hab., Universitatea de Stat din Moldova, conferențiar
Mariana HARJEVSCHI, dr., director general al BM „B.P. Hasdeu”, coordonator
Elena UNGUREANU, dr. hab., șefa Secției studii și cercetări, BM „B.P. Hasdeu”, moderator
Elena TARAGAN, șef sector, Secția studii și cercetări, BM „B.P. Hasdeu”, cronicar

Notă asupra ediției

Prezentul volum apare în colecția „Hasdeiana” a Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” (lansată în 2026) și continuă seria de apariții editoriale care consemnează evenimentele dedicate patronului bibliotecii, precum și dinastiei Hâjdău-Hasdeu. În semn de omagiu, ediția se deschide cu un important studiu semnat de B.P. Hasdeu la 3 decembrie 1859, și anume: *Despre organizarea și completarea Bibliotecii Naciunali*, studiu care a lăsat urme nu doar în biblioteconomie, ci și în știința informației în general.

În 2026 a ieșit de sub tipar volumul „Conferințele Hasdeu (2016-2023)”, recuperând și acoperind o amplă activitate de cercetare în cadrul bibliotecii (8 ani, 10 conferințe). După încetarea activității Centrului de Hasdeologie (2018), o dată cu plecarea în nemurire a mai multor colaboratori interesați de opera hasdeiană (Nicolae Romanenco, Stancu Ilin, Pavel Balmuș, Vasile Malanețchi, Vlad Pohlă, Vladimir Beșleagă, Jenica Tabacu ș.a.), BM „B.P. Hasdeu” a organizat cu prilejul celor 187 de ani din ziua nașterii marelui cărturar (la 26 februarie 2025) Colocviul național cu participare internațională „Bogdan Petriceicu Hasdeu: spiritus loci”, ediția I având tema: „Bogdan Petriceicu Hasdeu la ora relecturii”. Manifestarea a evidențiat relevanța operei savantului și a oferit o platformă de discuție asupra multiplelor sale contribuții. Evenimentul a reunit cercetători din RM și din România, specialiști în filologie, istorie, biblioteconomie, care au analizat opera, contribuțiile și impactul cultural al dinastiei Hâjdău-Hasdeu. Secția studii și cercetări a BM a invitat publicul la o revenire asupra operei hasdeiene, pornind de la ideea că biblioteca ce poartă numele unuia dintre cei mai mari cărturari români are datoria să-i readucă permanent opera în actualitate.

În deschidere, dr. Mariana Harjevschi, director general al BM, a afirmat că Hasdeu este considerat de bibliotecari un vizionar, un luptător pentru adevăr, cunoaștere și demnitate națională. Prin urmare, scopul instituției noastre este acela de a-i redescoperi moștenirea sa intelectuală, dar și de a reflecta asupra relevanței ideilor sale astăzi. „Prin acest colocviu dorim să aducem un omagiu acestei

personalități care a susținut educația ca reper al dezvoltării civilizationale”, a remarcat vorbitoarea. Directorul BM a adus mulțumiri echipei organizatorice (Secția studii și cercetări și Secția activitate editorială) și, în mod special, Lidiei Kulikovski, care de-a lungul timpului a menținut viu interesul pentru protectorul spiritual al bibliotecii, prin numeroase activități și inițiative.

A urmat discursul dnei dr. hab. Elena Ungureanu: „Trei decenii de apropiere de Hasdeu: scurtă prezentare a celor 21 de volume *B.P. Hasdeu. Scrieri* din colecția „Moștenire” (Editura „Știința”) (1993-2023)”, apărute grație parteneriatului dintre Editura „Știința” și Biblioteca Municipală. Seria de volume cuprinde în cea mai mare parte opera poetică, proza și dramaturgia; studii filosofice și culturale; folcloristică; scrieri istorice; istoria critică a românilor și arhiva istorică a României; studii de lingvistică și filologie; publicistica politică etc. Toate cele 21 de volume sunt însoțite de ample studii introductive semnate de Stancu Ilin, Ionel Oprișan, Grigore Brâncuș. Pentru ca o astfel de colecție să fie continuată, e nevoie de creșterea unei noi generații de hasdeologi dedicați.

Comunicările în plen au dat tonul colocviului, poziționând evenimentul în șirul activităților cu ținută academică. Invitat special la eveniment, scriitorul Mircea V. Ciobanu, redactor-șef al Editurii „Știința”, s-a întrebat și a întrebat publicul: „Cine îl mai citește azi pe Hasdeu (și la ce i-ar trebui?)”. În incitantul său discurs a vorbit cu multă pasiune despre dramaturgia cu caracter istoric a lui Hasdeu, trasând o linie fină între istorie și literatură. De asemenea, după o relectură critică și o selecție din opera hasdeiană, editorul (care a fost martorul pregătirii pentru tipar a mai multe volume din colecția „Moștenire”) a abordat subiectul polemicilor purtate de Hasdeu cu istorici și critici ai vremii, extrem de interesant și din perspectiva actualității. Un volum Hasdeu destinat elevilor se află în proces de pregătire la editură, a menționat vorbitorul.

Menținând interesul față de personalitatea fascinantă a marelui om de cultură, dr. hab. Cristinel Munteanu, profesor universitar la Universitatea Internațională „Danubius” din Galați, a prezentat (online) o amplă și doctă comunicare: „B.P. Hasdeu: un veritabil

deschizător de drumuri în teoria limbajului”, dezghiocând chestiuni de lingvistică a sec. XIX și avându-l în vizor pe un alt mare lingvist, al secolului XXI – Eugeniu Coșeriu, „maestrul nostru al tuturor – adevăratul continuator al basarabeianului B.P. Hasdeu”. Vorbitorul a adus în discuție pagini din volumul *Studii de știința limbii*, pe care l-a îngrijit și care a apărut, în 2013, la Editura Institutul European (Iași).

Șeful Secției activitate editorială, scriitorul și cercetătorul Ivan Pilchin, a prezentat comunicarea cu titlul „B.P. Hasdeu: cititorul și colecționarul de cărți”. Dumnealui a pus în lumină sursa enciclopedismului și a erudiției lui B.P. Hasdeu, evidențiind rolul transformator și formator al bibliotecilor din viața sa. Totodată, a vorbit despre anumite preferințe literare ale savantului, dând citire unor afirmații din paginile de jurnal ale enciclopedistului.

Dr. Adriana Ungureanu, scriitoare, doctor în economie și afaceri internaționale (București), a ținut comunicarea „Bogdan Petriceicu Hasdeu și Carl Gustav Jung – o întâlnire în prezent”, evidențiind o apropiere între înclinația către un spiritism salvator (din cauza marii pierderi pe care a suferit-o Hasdeu) și psihologismul în interpretarea lui Carl Gustav Jung. Scriitoarea a remarcat faptul că, după Jung, „imaginea pe care noi o percepem asupra unei personalități este o imagine proiectată la nivel colectiv”. E riscant să vorbim despre Hasdeu așa cum îl înțelegem în mod subiectiv, întrucât acest savant nu și-a scris autobiografia. Lectura operei sale în întregime reprezintă o „portiță” spre cunoașterea personalității, în căutarea unui Hasdeu real, adevărat. Îl putem cunoaște, mai bine, nu în ultimul rând, din cărțile de literatură al căror protagonist este Hasdeu și familia sa.

În finalul ședinței în plen, dr. Lidia Kulikovski a ținut comunicarea „Preocupări și contribuții ale Bibliotecii Municipale «B.P. Hasdeu» la valorificarea operei hasdeiene”. A vorbit despre oameni, parteneriate și evenimente care au fost realizate la BM de-a lungul deceniilor, avându-l drept stindard pe ilustrul savant și scriitor. „Aveam impresia că conducem o masonerie hasdeiană”, întrucât Hasdeu, ca patron al bibliotecii, a adunat în cadrul instituției foarte

mulți oameni: Pavel Balmuș, Vladimir Beșleagă, Vasile Vasilache, Nicolae Romanenco, Vasile Malanețchi sunt doar câteva nume. Au fost realizate parteneriate cu edituri și cu Muzeul de la Câmpina – B.P. Hasdeu a însemnat vitalitate în spațiul științific și material inepuizabil pentru cercetători și istorici.

Sesiunea în plen s-a încheiat cu o pauză, după care au urmat două ateliere. Atelierul I a avut genericul „B.P. Hasdeu în oglinda posterității: relecturi, receptări, reflectări”, la care au participat: Anișoara Budui și Adriana Florentina Malanciuc (bibliotecare la Biblioteca Universității din Suceava „Ștefan cel Mare”), Vitalie Răileanu (șef, Biblioteca „Onisifor Ghibu”), Maria Bivol (șef serviciu, Secția activitate editorială, BM „B.P. Hasdeu”), Evelina Bocancea (șef serviciu, Secția tehnologia informației, BM „B.P. Hasdeu”), dr. Nadejda Ivanov (Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, Universitatea de Stat din Moldova), Anastasia Moldovanu (șef, Biblioteca de Arte „Tudor Arghezi”). Subiectele abordate au vizat: opera dinastiei Hâjdău-Hasdeu reflectată în colecțiile Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” și ale Bibliotecii Universității din Suceava, importanța contribuției cercetătorilor Pavel și Clara Balmuș la dezvoltarea Centrului de Hasdeologie din cadrul BM, statistici ale numărului de utilizatori ai colecției cu documente hasdeologice, aspecte literare ale erotismului în proza hasdeiană, Hasdeu în paginile presei de altădată. De asemenea, în cadrul atelierului participanții au fost invitați la o excursie virtuală despre prezența lui B.P. Hasdeu la Chișinău, filmată și montată de Andrei Verebcean împreună cu Cristina Dicusar (Secția Memoria Chișinăului, BM „B.P. Hasdeu”).

Atelierul II, cu genericul „B.P. Hasdeu: drame ale destinului, aventuri ale cunoașterii”, i-a avut ca vorbitori pe: dr. Mariana Harjevschi (director general al BM „B.P. Hasdeu”), dr. Ludmila Șimanschi (șef de redacție, Editura „Știința”), drd. Maria Pilchin (redactor, Secția studii și cercetări, BM „B.P. Hasdeu”), dr. hab. Elena Prus (BM „B.P. Hasdeu”, Universitatea Liberă Internațională din Moldova), drd. Elena Taragan (șef sector, Secția studii și cercetări, BM „B.P. Hasdeu”) și Ștefan Sofronovici (specialist, Centrul Academic Internațional „Mihai Eminescu”). Printre subiectele aborda-

te de participanți s-au numărat: spiritul civic în opera publicistică hasdeiană, „arhiva sa spiritistă”, enciclopedismul lui B.P. Hasdeu și specializarea contemporană, întemeierea și promovarea metodei științifice hasdeiene de studiere a folclorului, destinul și aspirațiile Iuliei Hasdeu.

Prin acest colocviu, Biblioteca Municipală a contribuit la realizarea aceluia permanent „act de justiție”: a-l cunoaște mai bine și a-i valorifica opera unui gânditor care și-a întrecut epoca și care rămâne reper în multe domenii care s-au dezvoltat ulterior. În cadrul lucrărilor colocviului s-a desfășurat și o Gală a premiilor de debut în literatură, o amplă expoziție de carte cu și despre dinastia Hasdeu, o expoziție de carte rară Hasdeu, însoțită de ample fragmente citate din opera hasdeiană. Evenimentul s-a încheiat cu o ședință de bilanț în care s-a evidențiat necesitatea unor noi proiecte editoriale și de cercetare a operei hasdeiene, precum și importanța promovării acesteia prin activități educaționale și culturale. Discuțiile au reafirmat faptul că opera lui Hasdeu a fundamentat cultura română a sec. XIX, deschizând perspective noi de interpretare critică.

Înregistrarea video a Colocviului:

- <https://www.youtube.com/live/tTFr3KSW65E> (IDSI TV – Chișinău);
- <https://www.youtube.com/watch?v=qnTEk8fnKKQ> (Eco TV – Suceava).

Peste un an, la invitația Bibliotecii Municipale, în data de 26 februarie 2026, dna dr. hab., conf. univ. Rotaru Liliana (USM) a ținut o lecție publică (în fond, o conferință) cu titlul „«A fi istoric»: exigențele unei profesii în gândirea lui B.P. Hasdeu”. Fiind o bună cunoscătoare a operei hasdeiene (a susținut o teză de doctorat cu această tematică), vorbitoarea a analizat din interior, într-o expunere lejeră, dar bine documentată – limitele, rigorile, amplitudinile și libertățile de interpretare a istoriei din perspectiva unui mare reprezentant al domeniului, dar și despre uriașa responsabilitate care revine cronicarilor din toate timpurile: înregistrarea obiectivă a

evenimentelor în procesul de acumulare a memoriei umane. În cele câteva note inserate în volum se disting câteva aspecte importante abordate în cadrul lecției publice, dedicate activității de istoric a lui Hasdeu. Notele sunt însoțite și de o cronică a evenimentului semnată de Elena Taragan.

Lucrarea se încheie cu o recenzie la proaspătul volum apărut în colecția „Câmpul de lectură”: B.P. Hasdeu. *Proză. Poezie. Dicționar* / prefață, selecție și îngrijirea textelor de Mihai Papuc și Mircea V. Ciobanu (Ed. Știința, 2026).

Alcătuitorul

DESPRE ORGANIZAREA ȘI COMPLETAREA BIBLIOTECEI NACIUNALI¹

La Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu” din Iași se păstrează un manuscris prețios care atestă activitatea tânărului savant ca bibliotecar în urbea în care descinsese curând. Documentul, înregistrat sub cota VI, ms. 51, este un raport către autorități, intitulat „Despre organizarea și completarea Bibliotecii Naciunali”, însoțit de două feluri de anexe: o parte cuprinzând propuneri de cărți și manuscrise ce urmau să fie achiziționate, și o altă parte incluzând desene ale profesorului „la școala reală” înfățișând sala de lectură, birourile, depozitul și chiar forma rafturilor și meselor de studiu.

Referatul lui B.P. Hasdeu poartă o rezoluție a superiorilor săi ce nu pare a da curs imediat propunerilor sale. Dar ceea ce este important decurge din conștiința de „cetățean activ”, pe care autorul raportului o exprimă la data de 3 decembrie 1859, deci la câteva luni de la înfăptuirea Unirii Principatelor; în consecință el subliniază rolul politic al unei biblioteci naționale: „Fără a avea o însemnătate politică, fără a lua parte în formarea cetățenilor activi ai statului – Biblioteca Publică este nulă”.

Răzbate din documentul pe care îl dăm publicității preocuparea patriotică de a strânge la un loc sigur izvoarele istoriei naționale, de a nu lăsa să se risipească ceea ce înaintașii au adunat cu trudă. El pledează deci pentru o bibliotecă publică, sfătuind indirect pe colecționarii particulari să dăruiască odoarele lor instituției statului, singura în măsură să le ocrotească și să le valorifice. Pe de altă parte, el îndeamnă autoritățile să stimuleze donațiile sau cumpărările de cărți valoroase, pentru că – zice el cu amărăciune – „dacă o așa măsură ar fi fost încuviințată mai demult în țara noastră, apoi desigur nu s-ar fi pierdut pentru noi odoarele istoriei române disfăcute prin vânzările publice a lui Schmidt din Halle, a lui Tross din Paris etc.”

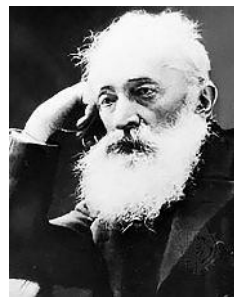
¹ Este păstrată ortografia originalului. Asteriscurile (*) indică: cuvinte lipsă, hârtia deteriorată mecanic.

Tânărul Hasdeu era informat, desigur, în primul rând, de tatăl său, savantul și patriotul Alexandru Hâjdeu², de operele importante din diverse domenii, de bibliotecile mai importante europene și de organizarea lor, de licitațiile de cărți, de modul de procurare a unor valoroase volume. Anexele ce însoțesc raportul sunt de o importanță deosebită, ele atestând cunoștințele enciclopedice ale tânărului ce voia să se impună în societatea intelectuală a Iașiului din acea vreme. Nu în ultimul rând, sunt informațiile de ordin biografic, privind anii petrecuți la Harkov, sau unele aluzii la viața intelectuală a Chișinăului.

Stancu ILIN
(îngrijitor și prefațator al operei lui B.P. Hasdeu)

² În prezenta lucrare, numele dinastiei apare în mai multe transcripții, în funcție de sursele consultate de autorii materialelor. A se vedea vol. *Moștenirea literar-spirituală a dinastiei de cărturari Hâjdău-Hasdeu în bibliotecile chișinăuene: Catalog-bibliografie*, 2007 / Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”. – Chișinău: [s. n.], 2007, 190 p. (n. red.).

Bogdan Petriceicu HASDEU,
profesore la școala reale

Oriunde ar fi de trebuință niște [...] cetățeni activi*, iar nu numai pasivi – răspîndirea științelor devine [o] datorie guvernamentală, și-nființarea unei mari biblioteci publice – o cerere atît de urgentă precum [...] a instituțiilor scolastice. Cu acest anume scop [...] văzut cele mai vechi biblioteci publice în Europa: Florenția în 1571, la Milano în 1604, Osford în 1612 etc. În România un asemenea așezămînt ar fi fost de prisos mai pînă-n zilele noastre. Să ni aducem aminte, din litopisețile noastre, pricina morții hatmanului Miron Costin, să ni amintim apoi fanariotismul și protopenda, atît de opusă principiului de cetățenie activă; să ni rememorăm alte din cele obicinuite pînă la statornicirea Convențiunii – și vom înțelege de ce o Bibliotecă Publică ar fi fost la noi superfluă, cel puțin de jure, și dacă se și află de facto, apoi doară precum figurează la Petersburg operele lui Sheridan, lui Burke, lui Fox, lui Canning...³; precum putea să figureze Filipicele în minele unui Gurluescovici! *Fără a avea o însemnătate politică, fără a lua parte în formarea cetățenilor activi ai statului*, – Biblioteca Publică este nulă. Necesitudoinea în carea se văzu Comisiunea Centrală, de a-și face o Bibliotecă arată că acele timpuri [...] sînt de acum înainte.

Țara are nevoie nu de vreo specialitate, ci de toate specialitățile, adecă de o universalitate. Toate ramurile cunoștinței îi sînt deopotrivă neapărate, toate cer o deopotrivă ocrotire. Deci dar orice Bibliotecă Publică cată să fie în cel mai mare grad enciclopedică, și sub această anume privință ea se deosebește de bibliotecile parti-

³ V. Anexa I, no. 44.

culari, care, raportîndu-se la trebuințele unui singur individ, sînt totdeauna mult sau puțin partinice. Mai dacă vom socoti, pe de altă parte, cît de multorateci sînt ramurile științei, cîte dispărțiri și subdispărțiri cuprinde fieșicare din acele ramuri, cîte umbre înfățișă fieșicare subdispărțire, cîte cărți scrisu-s-a asupra fieșicării umbre, – vom aprețui toată greutatea materială și toată neîndemînarea intrinsecă pentru a se compune o Bibliotecă Publică fără o deosebită luare aminte. Oricare parte a științei înfățișă sau operi bune, mari și neapărate, sau operi mijlocie dar folositoare, sau în sfîrșit produceri fără însemnătate, fără adîncime, fără utilitate.

*Sunt bona, sunt quaedam mediocria, sunt mala plura...*⁴ (Martial, I, 17). Mai apoi chiar între cărțile cele bune și folositoare este a se face o alegere. Sînt unele, deși de cea mai mare importare specifică, totuși puțin voluminoase, obscur răspîndite, de cost mic; sînt altele istovite și rare, mai sînt în sfîrșit de acelea cari se pot procura ușor, dar a căror mărime, luxul sau un mare preț materiale le fac inaccesivere pentru majoritatea. Afară ce aceste, este un alt fel de cărți, de multe ori de cea mai întinsă vrednicie științifică, [...] * carele este cu totul cu neputință unui om vulgare de a și le procura: astfelu sînt manuscrisele. Biblioteca publică [...] * va cuprinde toate ramurile, dispărțirile, subdispărțirile, umbrele ale cunoștințelor umane, toate cărțile neaccesivere pentru unii comune și putincios cel mai mare număr de manuscrise: numai după ce va fi alcătuit toate aceste, ea se va îngriji despre toate cele. În acest mod se închipuiesc toate Bibliotecile Publice în Europa. În cît privește către Biblioteca a noastră cea din Iași, dintre toți acei ce au fost concurs treptat la alcătuirea ei, socot că numai doară D. Laurian înțelegea asemenea treabă, precum dovedește micul număr de acele operi mărețe. – *Culepciunea clasicilor, Camina Lini Columnele lui Traian și lui Antoniu* etc. – a căror ființare întru corpul, format primitiv de către D. Asaki, este oarecum o anomalie. Răposatul Ghica Vo[dă] puse temelie culegerii manuscriselor. Numai cărțile cele rari au fost uitate.

Deși completarea unei Biblioteci Publice este isprava a mai multor ani de stăruință, totuși se pășește necesariamente mult mai rapide de cum s-ar putea socoti la întâia aparință. Cine ar crede că co-

⁴ Sînt bune, sînt unele mediocrice, sînt mai multe rele...

losul de la Paris, ale cărui desite galerei pline de odoarele cele mai scumpte ale literaturii uimesc ochiul privitorului, s-ar fi înființat sînt acum ceva peste o sută de ani, în 1737? Cine ar crede că Biblioteca Publică de la Petersburg, întemeiată aproape pe același timp, cuprinde mai un milion de volumini? Cine ar crede, în sfîrșit, că toate aceste filaciuri se alcătuiesc fără vreo cheltuială esorbitantă din partea staturilor, că ele creșteau mereu pînă și atunci cînd vistiriele se aflau în niște stări critice, cînd războaiele storceau banii țarei etc.? Pricina este ca mijloacele economiei se găsesc purure și pretutinde, pentru cine va să le caute *non impetu sed concilio* (Plin., Ep., 1, 8), și, în cît privește către Biblioteca Publică, acele mijloace se rezumă șase speții spontane: cumpărarea, dăruirea, cererea, schimbul, copierea și secestrarea.

A se hotărî prin budget o sumă pentru cumpărarea cărților este de resortul numai al însuși statului, carele și cunoaște și cumpănește resursele. În genere se poate observa că Bibliotecile Publice cele mai mici și mai lipsite se completează anuarius cel puțin cu o mie de operi. Oricum să fie d-aiure, de competența mea nu este fără numai a disvolta sub privințele curat economice chipurile prin cari cumpărarea poate să slujească la îmbogățirea unei Biblioteci Publice, modul întrebuințării somelor încuviințate întru asemenea. Aceasta este de competența mea, o mai repetesc o dată, chiar în însușirea de cetățean nici un stat nu poate să respingă sfaturi folositoare din partea unului din fi[i] săi.

Cărțile se cumpără sau de la librării, sau din vînzări publice (*ventes publiques*), – și fieșicare din aceste comparari se îndeplinește în un mod speciale. Prețul cărților se suie trecînd ele de la librariul orașului, unde s-ar fi tipărit, către un alt librar străin. Ar fi dar de o urgență economică pentru Bibliotecile Publice de a fi în relațiuni directe cu librării locale respectivi, dacă numărul lor cel urieș n-ar bucăți o astfelu corespundință în mii și mii de părți, – încît, trebuind a se alege un mijloc între două rele, nu mai rămîne alta fără numai de a-și fixa în toată țara vreun punct centrale, renumit prin aptivitatea-i librărie: Leipzig, Paris, Londra, Madrid, Milan, Petersburg... Acesta nu este totul, în comerțul cărților, rabatul (*rabat*) crește în

proporțiune cu numărul voluminilor cerute în o singură dată, încît economia Bibliotecilor Publice impune trebuința de a se concentra comisionarea cărților într-un singur termen anuarial, și anume cel mai îndemînat pentru transportare. Cu totul alte condițiuni implică vânzările publice. Este de însemnat că soarta aproape a tuturor biblioteci particulare este de a se risipi, trecînd succesiveminte din mînă-n mînă, pînă a încape în fine în o Bibliotecă Publică, și pentru totdeauna, avuțiile partinice fiind numai momentanee în compartiuena cu cele ale staturilor. Viața întreagă a unui particular se petrece de multe ori întru strîngerea unor rarități bibliografice, pe cari în sfîrșit, nefiind în stare de a le alimenta, el se vede nevoit de a le trece către un alt... fericit dacă o așa necesitudine nu-l atinge de viu, rămînînd moștenitorilor! Unde sînt culepciunile lui Heber, lui Buturlin, lui Nodier, lui Hibbert etc., etc.! Bibliotecile Publice au înghițit cea mai mare parte a lor. Oricum să fie, și-n această sim-plice împregiurare se vădește menirea individului de a lucra, chiar fără știre și conștiință, numai și numai pentru folosul obștesc, pînă și prin faptele cele mai egoistice. Vânzările publice se fac mai totdeauna numai prin poliți mari și fără timp neștrămutat hotărît. Spre a putea interveni în ele o Bibliotecă Publică depărtată, ea trebuie să aibe purure o corespundință speciale foarte întinsă și o sumă în rezervă, păstrată chiar în sînul ei: orice amînare devine pierdere⁵. În acest chip, budgetul, va să prevază nu numai o recoltă pentru cumpărarea cărților prin căile libreriei, ci și o sumă specificată pentru vânzările publice, încredințată înseși Bibliotecii Publice. Dacă o așa măsură ar fi fost încuviințată mai demult în țara noastră, apoi desigur nu s-ar fi pierdut pentru noi odoarele istoriei romane disfăcute prin vânzările publice din Halle, a lui Tross din Paris etc., etc.

Dănuirea este în genere mijlocul cel mai avantajos, de nu și cel mai mînos, spre completarea unei Biblioteci Publice, Galeriile de la Paris, de la Londra, de la Petersburg... și-au o bună parte dănuită. Ar fi păcat de a subținea cum că în țara noastră, – ar fi lipsit dănuitorii, ci dacă ei ar și fi fost cam rari pînă acum, vina nu este a lor: cui să-i fi dănuit ei oare, de vreme ce numai un nume, iar nu chiar o Bibliotecă Publică, se înfățișa generozității lor? Pe de-asupra, omul își caută

⁵ Nu este vorba ca o autorizare din partea instanței superioare competente fi neapărată [n.a.].

laudă în toate faptele ce nu-i aduc nici un folos materiale, ș-o laudă cît se poate de obștească. La noi, deși dănuitorii Bibliotecii Publice se publicau prin foi oficiali, înscriindu-se numele lor și-n o carte de aur, – însă foile oficiali iată că nu mai că nu se cetesc, iar cartea de aur se aruncă-n ochi numai doară prin legătura-i. Trebuiește o altfeliu laudă și carea n-ar costa mult statul (spre a nu se prefaca dănuirea în cumpărare). Sînt două feliuri de dănuitori. Unii, – și mai ales cu limbă de moarte, – jertfesc biblioteci întregi, adecă o adunare cel puțin de cinci sute de operi; cei alți hărizesc numai un număr hotărît de cărți. Cei întii, – avîndu-se în privire și însușirea lor de moribunzi, – sînt demni ca portretele lor să figure în salonul Bibliotecii Publice; numenile celor alți espune-să pe o tablă deosebită. Poate unele așa măsuri s-ar califica de puerili... cu ce cuvînt numi-se-vor dară decorăciunile, rangurile și *tutti quanti*; cu ce terme porecli-se-va oare acea ambițiune carea ne-ndeamnă a aduce folos țarei; în ce chip înțelege-se-va acest vers al lui Byron:

A constant chance of death, and no promotion.

Cererea se face numai în privirea cărților celor tipărite în țară, și se face anume în două moduri deosebite însușite fieșicare unui deosebit regim de presă. După principiul cenzurei răspunderea sub orice punct de vedere cade pe tipograful; duple acel al libertăței, editorul (fie el autoriu sau nu). Pe acest temei, și cererea cărților pentru Biblioteca Publică se adresează către editorii în țările libere, către tipografi în cele cenzurate. Nu este de trebuință a hotărî întru care din aceste două cazuri se află România; ea singură o știe mai bine, și cată să adopte pînă și-n cererea cărților modul cel mai analog principiului fundamentale de regime. În ambe împrejurările este însă op de a se face o legiuire speciale, o legiuire chiară iar nu ambiguă, precum este cea a Așezămîntului Școlariu în vigoare, && 204, 205, 207. Legea nu este lege pînă a nu se prevedea o pedeapsă pentru înfrîngătorii legii.

Schimbul este mai tot atît de îndemănatăc pentru Bibliotecile Publice precum și însăși dăruirea și, făcîndu-se el în cunoștința cauzei, le-mbogățește în cel mai mare grad. Completarea lor efectuîndu-se prin mai multe mijloace neatîrnate de o altă și nesupu-se unei combinări comparative, – înmulțirea dubleților, tripleților,

patrupleților... (fără ca să vorbim de cărțile cele de peste complet), este neînălăturaveră. Păstrarea unor asemeni înbulzește, fără a aduce vreun folos, vinderea lor se face arareori fără daună; rămîne o singură ieșire: schimb. Înzestrînd Biblioteca Publică cu operi ce-i lipsesc, schimbul scoate din ea cele ce-i prisosesc și cari lipsesc totodată unei alte biblioteci, publică sau particularie. Dați-mi cîteva esemprari prisosite de Șincai, de Letopisește, de Cantemir etc. și vă voi procura fără nici o cheltuială (afară de acelea poștale) din Petersburg, din Paris și din alte locuri o bună seamă de operi de cele de mult dorite. Cît de recăutate sunt cărțile românești din partea [...] * din Bibliotecile Publice străine o am ispășit însumi la Carcov; pentru un esemprariu de *Doine și Plîngeri* mi s-au fost deschis ușele unei Biblioteci cu verigi mai că ruginite. Mai de curînd (pilă de un alt soi), am căpătat de la un basarabean pentru Ziciunariu d-lui Codrescu opera lui Peyssonel: *Sur commerce de la Mer Noire*.

Copiarea este un mijloc aparte pentru completarea Bibliotecilor Publice și care sub privința bănească, cerînd oarecare cheltuială, poate încape în rubrica sumei rezervate pentru vînzările publice. Sînt cărți și manuscrise, mai vîrtos din cele atingătoare de istoria țerei, inaccesivere pentru cumpărare, păstrîndu-se ele cu scumpătate sau în o altă Bibliotecă Publică, sau în un Arhiv de stat, sau, în fine, în miinele unui biblioman necorruptiver și cărui *voluminum suorum frontes maxime placent titulique* (Seneca, *De tranq.* 9). Ceea ce nu se va putea cumpăra, va fi copiată, rămînînd cartea în posesiunea proprietarului și căpătîndu-se sensul adecă valoarea intrenseacă cu un preț neînsemnat comparativemintre. A pune forma mai pe sus de cuprindere este treaba a bibliotafilor⁶; Bibliotecilor Publice se-mpune îndatorirea cu totul contrarie. Ce-i dreptul, copiele trebuiesc adevrite cu cea mai întinsă scrupulozitate, mai ales pentru țara noastră ale cărei monumintele, în genere puțin numeroase, s-au întunecat și mai mult de o bucată de timp prin mai multe mistificațiuni literarie: cronica lui Dragoș, cronicile cvasi-discoperite în Chișinău, Uricele lui Riga etc., etc.

⁶ Nu mă pot opri de a aduce aci drept pildă vînzările bibliomanilor după Romanțele spanioli lui Pedro Sayago, tipărite în 1565, și nespun de rare, dar scrise în așa chip încît numele autorului deveni în Spania proverb asupra (urmează cîteva cuvinte indescifrabile, din cauza deteriorării hîrtiei – *n. ed.*).

Cea mai mare precum și cea mai mică bibliotecă, fie publică ori particularie nu este fără numai o adunătură de cărți pînă a nu se pune în ea o rînduială statornică, pînă a nu se închipui o așa clasificăciune, încît întrebuințarea materialelor grămădite să fie putincioasă, cea mai lesnicioasă și totodată cea mai spornică. Lucrul nu este ușor deoarece chiar Bibliotecile Publice se lunecă întru împlinirea. Bibliografii cei mai vechi se împoncișesc, născocind *ad libitum* teme de mai multe ori diametralmîntre opuse sau mai bine întoarse viceversa. D'Alembert, Daunou, Ebert, Haller, Brunet și cîți alții se încercară fără ispravă. Unul începe cu teologia, celălalt sfîrșește, unul reunește numai două ramuri, celălalt de zece ori atîta... pînă și operele asupra unui singur obiect se bagă cînd în teologie, cînd în juresprudință, în filosofie etc. Pricina este că, în loc a căuta o clasificăciune pe cît se poate mai scumpă de timp, mai accesiveră, bibliografii veneau după sistematizări carea de carea mai filosofice, mai cosmonologice, – adoptînd termele lui Ampère. Ar fi zis cineva că un frecventator al bibliotecii vine întins pentru a studia clasificăciunea cărților, iar nu înseși cărțile. Și-n adevăr nu este oare o mare îndatorință pentru un studios, pentru un învățat crușitoriu de fiecare minută, dacă, în loc de a putea indica dîndată cartea cea dorită, el trebuie să procetească înainte vreo zece coale spre a nimeri clasa, sepciunea, subdispărțirea și duo-subdispărțirea, rubricate prin cifre romane și arabe, sloave mari și mici, – și doară după o lungă osteneală zărește în sfîrșit titlul ce altmîntre l-ar fi putut găsi din capul locului! Nu zic că un așa metod nu este de suferit în o bibliotecă particularie, căci unele asemenea sunt arareori prea voluminoase, nu sînt deschise de drit pentru toată lumea și se cunosc de-a-mănuntul de către proprietarii lor, ei înșiși și cetitori și clasificatori, dar vai de Biblioteca Publică ce ne osîndește a ni pierde timpii în căutări spre a auzi apoi semnul închiderii. Mai ales și altceva. Clasificăciunile sistematice cer din timp în timp părăsirea cataloagelor celor vechi și confeșionarea unor nove, cari se învechesc iară după un repaos neîndelungat – căci tot seclul sau naște știință nerecunoscută pînă atunci, sau preface în știință neatîrnată vreunul din dispărțirile cele vechi, – și de cîte ori rennoi acest fenomen al progresului jos catalogul cel vechi spre a face loc unui alt, în carele s-ar putea intrecala sistematic născocirile de pe urmă!...

Luînd dar în considerare: 1, divergința clasificățiunilor sistematice; 2, economia timpului hărăzit cetitorilor; 3, încurcala cataloageelor, – eu aş dori o clasificăciune specializată, a cărei scară s-ar compune (ad-hoc) cel mult din una sută cuvinte, precedate fieşicare de un număr şi urmate de arătarea paginei bunăoară:

<u>Pagina</u>	<u>Obieptu</u>
Medicina Judiciarie	1
Mecanica	15
Piptura	27
etc.	etc.

Ce-mi pasă că medicina şi mecanica, mecanica şi piptura n-au între ele nici o legătură aparinte? În ochii unui cetitoriu care caută o carte anume asupra mecanice sau asupra pipturei, ele n-au de asemine nici o legătură cu matematica în genere, cu artele în genere etc. Şi mai apoi (*Zei uşor se pot cunoaşte laolaltă oricît ar fi cu casa lor departe* (Homer, *Odissea*)⁷. În aşa chip se va redigea catalogul Bibliotecii Publice; însă îndemînarea publicului, căruia se cuvine aşezămîntul, cel puţin nominalemintre, nu va fi deplină pînă a nu se închipui încă două cataloage, şi anume: limbistic şi alfabetic. Cataloagele limbistice se obicinuiau la romani, măcar că bibliotecile lor se compuneau numai din cărţile latine şi greceşti (Cod. Theodos, 18, 1). Cu cît mai vîrtos pe vremea noastră, cînd bibliotecile sunt pline de operi scrise în limbele cele mai feliurite. Nu este rar de a întîlni bărbaţi cu mare plecare spre învăţătură, deşi ei nu cunosc fără numai o limbă: catalogul limbistic va fi pentru dînşii un adevărat odor. Cataloagele alfabetice au o altă menire, şi se află mai în toate bibliotecile publice, cu scop de a înlesni cetitorilor cercetarea cărţilor scrise asupra deosebitelor ramuri de către un singur autoriu⁸.

⁷ Citatul din Homer este dat, desigur, în greceşte; aici l-am omis din motive tehnice (*nota red.*), dînd echivalentul în română – traducere de G. Murnu.

⁸ Catalogul alfabetic se face, – fiecare operă îndeosebi, – pe bilete băgate în cutii de carton înadis întocmite, rubricate respectiveminte cu literele A, B, etc. şi lăsînd titlurile descoperite în aşa chip, încît se pot desfrunza şi ceti fără stricarea ordinei.

Anexa 1

Catalogu completării Bibliotecii

1. La compunerea acestui catalog am avut în vedere:
2. Operele cele mai însemnate asupra bibliografiei, precum Ebert, Brunet etc.
3. Statul quo al Bibliotecii.
4. Perspectiva unei completări progresive, după ce se va pune o dată pentru totdeauna o bună temelie.
5. Ziciunarii științifici asupra deosebitelor ramuri.
6. Cele dezvoltate în textul proiectului.

Nu m-am slujit de clasificarea sistematică a dispărților, drept a arăta mai pipăit, speciatim, toată importința a fiecărui No respectiv.

Sunt departe de a nu mă îndoi că mi-ar fi scăpat din vedere a o bună seamă de opere vajnice, dar totodată mă măgulesc a fi făcut totul, totul ce se poate face în o crimpote de zece zile. Ș-apoi, măsura cea prevăzută prin 208 din Așezământul Școlariu va îndrepta lesne o asemenea nesuficiință.

Scara dispărților

1. Medicină judiciară	34. Agricultura	68. Matematica generale
2. Numismatică	35. Mineralogia	69. Filosofia istoriei
3. Anatomia	36. Paleontologia	70. Medicina
4. Poligrafia italiană	37. Aritmetica	71. Geologia
5. Poligrafia spaniolă	38. Algebra	72. Poezia dramatică
6. Astronomia	39. Istoria veche	73. Drept politic
7. Fiziologia	40. Istoria evului mediu	74. Istoria naturale
8. Poligrafia germană	41. Marina	75. Poezia romantică
9. Arte militaria	42. Arhitectura	76. Drept generale
10. Mecanica	43. Geometria	77. Bibliografia
11. Archeografia	44. Retorica	78. Filologia
12. Diplomata	45. Poezia popularie	79. Drept civile
13. Drept canonic	46. Moralea	80. Istoria română
14. Chirurgia	47. Botanica	
15. Farmacopea	48. Pictura	
16. Poligrafia engleză	49. Biografia	
17. Mitologia	50. Drept firesc	
18. Corpora	51. Drept comerciale	
inscriptions	52. Istoria partnică	
19. Muzica	53. Sculptura	
20. Archeologia	54. Meteorologia	
21. Economia politică	55. Electromagnetism	
22. Logica	56. Zoologia	
23. Scriptura sfintă	57. Tehnologia	
24. Liturgia	58. Gimnastica	
25. Igiena	59. Pozia literarie	
26. Patologia	60. Geografia	
27. Istoria literarie	61. Drept roman	
28. Terapeutica	62. Filosofie universale	
29. Metafizica	63. Teologia	
30. Economia	64. Literatura orientale	
31. Pedagogia	65. Fizica generale	
32. Politica	66. Chimia	
33. Limbistica	67. Estetica	

Fiind compusă, completată și clasificată, Biblioteca Publică nu mai are nevoie fără numai de păstrare, și mijloacele întru aceasta sunt cu atât mai numeroase cu cât mai multorateci sunt cazurile de stricăciune. Generalizîndu-se însă, toate aceste cazuri și toate acele mijloace se pot reduce plus-minus la două mari seifuri, încăperea și administrarea, cari fiind rele cășună stricăciunea, fiind bune asigură păstrarea:

Una manus nobis vulnus opusque ferat... (Ovid)⁹

Încăperea, sub privința bibliotecilor în genere, este un adevărat cerc concentric întocmit din trei cercuri care de carea mai întinse, înrîurindu-se împrumutat și înrîurind mediat sau imediat asupra comunelui lor centru. Oricine va înțelege că centrul sunt cărțile, cercurile înțînă – legăturile, a doua dulapurile, de pe urma – edificiul, și că oricare din aceste cercuri nu ar fi bună, suferă cele altele și prin ele, mijlocit sau nemijlocit, însuși centrul, cărțile.

Dacă operele s-ar mai scrie pe lespezi, precum în timpurile primitive, și încă o legătură (*tabernaculum*) ar fi neapărată, pentru a menține ordinea artificială a materiilor, pentru a ocroti saloanele împotriva înrîuririlor exterioare, pentru a micșura spațiul... cu cât mai virtuos cînd cărțile sunt de o compuseciune nedestructivă. Afară de aceste, omul posedă din firea-i un simț estetic care-l îndeamnă a însuși tutulor fapturilor sale o formă cât se poate mai plăcută, și legătura-i înfețășă nu numai un mod de conservare, ci și o facilită de înfrumusețare, cîteodată de lux, la cari nici într-un caz n-ar putea să ajungă o carte goală. Mai în sfîrșit economia timpului ce ia cuprinderea operei, în termeni scurți și lămurite, să se cunoască fără a fi scop de a se scoate cartea din dulap, – iar numai fruntea (*frons*) legăturii înfețășă asemenea îndeminare. În acest chip, legătura este neapărată sub raportul păstrării, estetice și clasificăției.

Soliditatea legăturii atîrnă de la materia și de la modul confecționării sale. Sunt materii foarte coruptive, deși la înțînă aparință mai solide sau mai fașonare, precum lemn, pergamen, feliurite stoffe scumpe etc., supuse sau putregiunei, sau încreștării viermilor, sau colbariei, sau altor inconveniențe. O legătură de carton cu laturi

⁹ *O mină ne aduce și rînirea și cele trebuincioase vindecării* (Traducerea citatelor latinești din textul lui B.P. Hasdeu aparține lui Grigore Tănăsescu).

spalieruite și cu fruntea de safian rusc (demi-reliure) mi se pare a împreuna cu avantajul economiei toate cererile solidității, și întrebuințarea lui mai în toate bibliotecile publice și particularie este, sub această priivință, isprava a unei îndelungate sperinți. Mai pe de alta parte oricât de trainic să fie materialul în sine, mult atîrnă și de la definitiva lui confecționare. Treaba unui legătoriu de cărți conștiincios nu este ușoară. «*Il ne suffit pas, – zice un specialist, qu'un volume soit plié avec précision, bien battu, cousu et endossé avec précaution, il faut que les tranches soient arrêtées à tous les cahiers, la gouttière bien coupée, le dos arrondi convenablement à la grosseur du volume; le carton force proportionnée au format, coupé juste d'équerre; les côtés bien évidés, pour que le livre s'ouvre facilement, sans risque de casser le dos, ni de le déformer; il faut encore que la peau dont le volume est couvert soit parée de manière à ne pas faire d'épaisseur sur les coins, et sans être trop mince, afin qu'ils ne s'écrochent pas au moindre frottement, enfin, que la dorure soit brillante, nette et de bon goût. Un relieur se distingue, en outre, dans son travail, par le soin qui met à conserver les marges aussi grandes que possible, à placer les gravures avec intelligence, à prévenir le maculage etc.*»¹⁰ Iată niște lucruri ce nu s-au fost avut niciodată în vedere în privința bibliotecelor noastre din Iași.

Sunt operi pentru cari se cere nu numai soliditatea legăturii, ci și-o execuțiune estetică. Aș dori ca pînă și prin distincțiuni exterioare un Bacon să se deosebească de un Helvetius, un Bocaccio [sic!] de un Burns, un Cervantes de un Nodier etc. etc. N-aș vra să vad în biblioteca noastră pe un Gresset legat și pe un Tasso sau Walter Scott fără legătură. În toate bibliotecile publice sau particulari, operile cele mari, de cari se laudă geniul omenesc, se obicinuește a se lega mai escis, mai măreț decît producerile ordinare, și, răzimîndu-ne

¹⁰ „Nu este suficient ca un volum să fie pliat cu precizie, bine bătut, cusut și legat cu atenție, ci e necesar ca filele să fie tranșate în mod egal, gutiera bine tăiată, partea din spate rotunjită în funcție de grosimea volumului; cartonul potrivit formatului, tăiat drept, copertele bine evidate pentru ca volumul să se poată deschide cu ușurință, fără pericolul de a rupe cotorul, nici de a-l deforma; este necesar de asemenea ca pielea cu care cartea este legată să fie ornamentată în așa fel încât să nu se îngroașe spre margini, dar nici să nu rămînă prea subțire pentru a nu se jupui la cea mai mică frecare; în fine poleirea să fie strălucitoare, distinctă și de bun gust. Un legător se distinge în munca sa îndeosebi prin grija pe care o manifestă pentru a conserva marginile cît mai mari cu putință, pentru a plasa gravurile cu inteligență, pentru a preveni pătarea etc.”

pe economia, pe soliditatea și pe gustul, – aș protimisi în așa caz legăturile de safian, rusesc sau englese, de o floare închisă sau deschisă, potrivită deosebitelor împregiurări, și împodobite în un chip demn și simplice.

Partea clasificativă a legăturilor, prin o eroare neiertată, se bagă prea puțin în seamă îndeobște, iar la noi îndeosebi. Fruntea legăturii este menită pentru titlul operelui, și, dacă acest titlu este esapt, lămurit și se apropie pe cât se poate de toată aminunțimea celui originale, – dacă el înfețășă nu numai numele autoriului, cuprinderea cărței și cifra voluminelui, ci de asemenea anul și numărul edițiunei, numele tipografului sau al librariului, – atunci însuși catalogul se face în mai multe cazuri parcă superfluu și căutarea unui esemplar dorit prezintă o mare economie de timp.

Spre a se completa noțiunile noastre asupra legăturilor vom mai adăuga două feluri de cărți cari nu se pleacă la meșteșugurile ordinariu, cerînd mînuiri speciali, – și anume: broșurile și operele de un format peste folio obicinuit, mai ales din cele ilustrate. Un cartonașiu subțire și bine făcut, cu titlul pe partea cea din față, se socotește îndestul de solid și plăcut, pentru broșurile, fără a fi anevoie de a se lega mai multe din ele împreună, oprind, astfel în unele cazuri dorințele mai multor cetitori în favoarea ale unui singur. Încît pentru operele prea mari sunt de întrebuințare tocuri potrivite de carton, acoperite cîteodată cu safian și cu titlul săpat deasupra.

Oricît de perfecționate ar fi legăturile, înrîurirea unui dulap rău strică tot efeptul: *tales sunt aquae, qualis terra per quam fluant*¹¹ (Plin.). Făptura dulapurilor de bibliotecă este prea cunoscută pentru a nu fi nevoie de a ne lăți asupra-i, cată numai ca ele să fie de un lemn trainic, mai cu seamă de stejar, spre a nu deveni după un timp lăcașul viermilor. La organizarea primitivă a Bibliotecii noastre din Iași această regulă a fost uitată, încît dulapurile mă tem că se vor prefăce peste puțin în un felu de Limbourg, – mistificăciunea vrednică de a deștepta abtinderea Academiei de la Koma.

În sfîrșit, nici legăturile, nici dulapurile nu se pot opune înrîuririi cei pernicioase a unui edificiu nepotrivit. Strămoșii noștri cei dinainte de colonizarea au însemnat cel întîi, – de nu greșesc – ne-

¹¹ Asemenea sînt apele, cum e pămîntul prin care curg.

cesitudinea unei pianți deosebite pentru localul bibliotecilor: *bibliothecae ad orcentem spectare debent; usus enim matutinum postulat lumen; item libri non putrescent*¹² etc. (Vitruv, VI, 7). Puteau oare gândi romanii că, peste opt sute de ani, urmașii lor vor băga cărțile în un beci, ba pînă și în beci nu spre răsărit, ci cu totul fără lumină. Cu toate aceste, bibliotecile cele mari – dacă vom considera rămășițele de la Pompeia – se deosebeau mult de ale noastre sub priivința arhitectonică, și mai ales prin mărimea. Forma buciurilor (*roulots*) iera de a se înălța peste o mie de cărți în un spatiu așa de strîmt în cît minile întinse aגיעeau la părăți opuși (Winckelmann, *Recherches*, p. 73). Pentru un asemenea număr ni trebuiește o odaie cel puțin de trei stîngini părăte. Pe deasupra, creșterea bibliotecilor, mai cu seamă a acelor publice, fiind nespun rapide, arhitectoriul cată să aibe în videre cantitatea putincioasă, iar nu cea de față. În fine, după mai multe lunecări, arhitectura bibliotecarie se statornici, pare-mise, pentru totdeauna, încalte în însușirile sale cele de căpitenie.

Scopul principal al edificiului unei Biblioteci Publice este păstrarea: păziți-o de foc și de apă, înlăturați-o de învecinarea gradinelor sau cu alte cuvinte de primejdia inseptilor, feriți-o de megieșia teatrilor, fabricelor, hanurilor etc... aceste sunt regulele capitali; după ele urmează condițiunile tehnice.

În genere, Bibliotecile Publice cuprind patru apartamenturi: trupul bibliotecii, cabinetul de leptură, cancelaria și vestiariul din cari cele trei de pe urmă închipuiesc împreună aproape numai a cincea parte din edificiul întreg; cancelaria și vestiarul împreună alcătuiesc ceva ca a cincea parte din ceealaltă a cincea parte; vestiarul este aproape pe giumătate de mărimea cancelariei; peste totul, patru părăți principali, din cari cei lăturalnici ceva ca de două ori și giumăta-te mai lungi, și trei părăți secundari împreună aproape de mărimea unui părăte lung... in somma, bunăoară, 28-30 stîngini cercuferință. Să mai adăugim că nălțimea edificiului, potrivită d-aiure lungimei și lățimei, este relativemintre mai mare pentru corpul bibliotecii, coborîndu-se mai în gios cu cinci sau șase scări. În sfîrșit, peste totul numai patru uși; vreo opt ferestri în corpul, una sau două în vestia-

¹² *Bibliotecile e bine să fie orientate spre răsărit; căci a lor folosință cere lumina de dimineată; tot astfel cărțile nu putrezesc.*

riul, două sau trei în cancelarie, vreo șase în cabinetul de leptură. În corpul bibliotecii este bine de a se introduce lumina și din sus... În un cuvînt, un arhitect va înțelege că un așa edificiu nu poate fi prea costătoriu.

Pentru o Bibliotecă Publică de treizeci mii de volumini ar fi op plus-minus de 50-60 dulapuri¹³ și de vreo 9 mese rotunde pentru operi mari sau ilustrate, mai pe sus de *in-folio* ordinar. Dulapurile se vor așeza *en travées* în cinci rînduri, alcătuiindu-se o alee dreaptă de la ușa aflătoare în perețele mijlociu al edificiului pînă la cel opus. De-a lungul acestor doi părăți se vor întinde cîte un rînd de dulapuri; vor mai rămînea dar trei rînduri, alcătuite fieșicare din un număr hotărît de dulapuri puse dos la dos și înfetașînd cărți din ambe părțile. Rîndul cel întîi se va întinde între perpendicularele patru ferestri mai apropiate de ușă; rîndul al doile între două ferestri mai dinuntru dintre cele zise și alte două mai de la fund, și așa mai departe.

În acest chip se vor întocmi parcă patru odăi deosebite, înpreunate prin aleia comună și iluminate fieșicare prin două ferestri lătrali; lumina cea deasupra va să fie, firește, obștească. În toată odaia se pune cîte doua mese, fieșicare între doi părăți de dulapuri, o fereastră și aleea; numai în odaia cea din fundul se mai pune o masă și pe cărarea aleei. În sfîrșit, în toată odaia va fi cîte o scară din cele obicinuite în bibliotecile, peste totul patru scări.

Mobilarea cabinetului de leptură, vestiariului și-a cancelariei este indeferinte: cel puțin, se-nțelege de la sine că trebuiesc scăunele de șezut, mesele de scris, cerneală și condice etc. Regulamentul făcut primitivemintre pentru *soi-disant* cabinet de leptură din Bibliotecica noastră mă scutește de amănunțiuni: *c'est déjà un grand pas que de forger un nom sans posséder la chose*¹⁴ (Achosy, *Alchim.*).

Legătura, dulapurile și edificiul sunt mijloace de păstrare, dar un lucru păstrat, fără a fi și întrebuințat nu aduce nici un folos, iar întrebuințîndu-se se strică de nu va fi sub neconținută privighiare a unei administrăciuni competente. Încît priiveste în partea către Bibliotecile Publice, administrăciunea este o condițiune *sine qua*

¹³ Făcîndu-se galerie, încape îndoit. A uneori se face și-o a doua galerie. [*n.a.*].

¹⁴ E hazardat a inventa un nume înainte de a avea obiectul.

non, o condițiune de viață, o condițiune fără carea compunerea, completarea, clasificarea și păstrarea sunt cu neputință. Totodată, o administrăciune rea este ca și cum nici ar fi, și starea cea adormită a Bibliotecelor noastre este într-o această cea mai de aproape dovadă. O administrăciune competente, pe de altă parte, privind în lucrare toate silințele și mijloacele, înaintește instituțiunea cu cea mai cumplită răpigiune.

N-am trebuință de a apologiza aci însușirile unui bun bibliotecar – *en-chef*, (*librarius a bibliotheca, antiquarius, conservateur en chef*); *si aliena quoque laudo parum aequis, auribus accipi solent, quam difficile este obtinere, ne molesta videatur oratio de se aut de suis, disserentis*¹⁵. Mai apoi, însuși Așezământul Școlarului în vigoare lămurește îndestul acele însușiri, însemnând totodată și ale sub-bibliotecarului. Să adaug numai că acest post, cerînd mai multe cunoștințe, mai numeroase îngrijiri și o vacare cîte zilnică îndelungată, cată să fie bine retribuit. În Biblioteca noastră bibliotecariul are ceva ca treizeci parale pe ceas de muncă!

3 decembrie 1859

Anexa II

No. 1 Manuscrise

Historia Moldo-Vlachica, autograful lui Cantemir Vv. pînă acum nevestit la lumină, deși cu tot deosebit de *Croniculu* și de *Descrierea*. Se află în Arhivul Trebilor Străine de la Moscva, numărul cărților dăruite de către N. Bantêșu, unul din foștii arhiviști și rudenia Cantemireștilor.

Analecta historica, autograful lui Alexandru Hâjdău, scris rusește, peste o sută de coale cu slova mai mărunță decît garmondul de tipariu. Cuprinde notițe cele mai vajnice asupra istoriei române, ce lipsesc cărții lui Șincai; drept pildă, pot pomeni *Cînticul ostașilor lui Ștefan Vodă*, copiat în Kiev de pe manuscrisele Mitropolitului Dositeiu etc. Se află la mine.

Descriptio Moldaviae, originale latinesc al operelor lui Cantemir Vv. Se află la moștenitorii lui Alexandru Sturza din Odesa.

Diăuinariu românesc, scris în suta a 17-a de către vestitul Nicolaiu Milescu. Se află în două exemplari pline de variante, I, la Biblioteca Universității de la Moscva sub No. __, și la Petersburg în fosta Bibliotecă comitelui Tolstoi.

¹⁵ Dacă laud și cele ale altora, privite de obicei cu prea puțină bunăvoință, cît de greu este să reușim să nu ni se pară supărător discursul unuia care vorbește despre sine sau despre ale sale.

Povestea lui Draculu Vv., slavonește, manuscris din suta a 15-a, cuprinzătoriu de mai multe detalieri foarte curioase. Se află în mai multe exemplari în bibliotecile rusești, între altele la Universității de la Moscva.

Synodica et Diplomata, manuscris din suta a 15-a, scris grecește și aflătoriu în Biblioteca Publică de la Viena, între altele manuscrise aduse de către Busteca. De la fața ____ și pînă la ____ din tomul, ____ toată corespondința între domnii români și patriarhul de Țarigrad din sutele a 14 și a 15.

No. 2 Rarități

Paprocki, Opis wiechania do Woloch twana Wojewody, ktorego Podkowa Zowio (Descrierea sosirii în Moldova a lui Iancu Vv. poreclit Potcoavă). Cartea cea mai rară, tipărită în Cracovia (1578, în -8), cu portretul lui Potcoava Vv., lui Ceampa Hăjdău etc. Se află în Biblioteca lui Ossolinski la Lemberg.

Ostrorog, Wojna Woloska (Războiul moldovenesc), carte foarte rară, cuprinzătoriu de detalieri cele mai însemnate asupra lui Grațiani Vv., tipărită în Posen (1622, fol.) Se află în fosta Biblioteca Iezuiților la Posen.

Troubles de la Moldavie, Paris, 1620. Carte foarte rară, cuprinzătoriu istoriei lui Alexandru Lapușneanu Vv. Se află în Biblioteca Publică de la Odesa.

La Grand victoire du roy de Pologne (sic!) contre Veyevede, duc de Moldavie, Paris, 1536-4. Cărtecea nespus rară, asupra lui Petru Rareș Vv. Se află în Biblioteca de la Paris.

Dositeiu Mitr., Pomelnicu Domnilor Moldovei, în versuri, închinat lui Duca Vv. Se află la mine.

Anexa III și IV

Pianta bibliotecii și făptura dulapurilor

Trasurînd pianta Bibliotecii și făptura dulapurilor, am avut în vedere:

1. Modelul adoptat în toate țările.
2. Cele spuse în testul proiectului.

Fără a avea vreo deosebită speriență arhitectonică, pot asigura cum că un edificiu, rădăcat duple pianta alăturată, ar costa o sumă foarte neînsemnată pentru un stat, abstrăgîndu-se toată pretinderea la lux, la statui etc.

N.B. Deși solicitînd rădicarea unui edificiu speciale, socot însă că, pînă la înființarea definitivă a unui asemenea, Biblioteca, neputînd a mai rămînea fără daună vederată în localul aptuale, tot trebuiește strămutată și anume în o zidire carea ar înfățășa putincios cea mai mare apropiere de condițiunile cerute.

Materialul a fost preluat din revista bucureșteană Manuscriptum, 1982, nr. 4, 1983, nr. 4.

**Materiale ale Colocviului național cu
participare internațională
„Bogdan Petriceicu Hasdeu – spiritus loci”,
Ediția I: Bogdan Petriceicu Hasdeu la ora relecturii
(26 februarie 2025)**

CUVÂNT DE DESCHIDERE

*Dr. Mariana HARJEVSCHI,
director general, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”*

La 187 de ani de la nașterea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” a reunit, în faimoasa Sală cu Coloane, bibliotecari, istorici, lingviști, filologi, pentru a omagia o personalitate deosebită, ale cărei contribuții fundamentale au marcat profund cultura și știința românească. B.P. Hasdeu a fost un vizionar, un spirit enciclopedic și un luptător pentru adevăr, cunoaștere și identitate națională, iar biblioteca care îi poartă numele continuă să urmeze aceste valori.

Drept urmare a Colocviului „Bogdan Petriceicu Hasdeu: spiritus loci”, apare această ediție cu studii care explorează viața și opera marelui om de cultură, văzută de contemporani. Colocviul a reușit să adune peste 100 de participanți care au redescoperit moștenirea intelectuală a lui B.P. Hasdeu și să ne incite să reflectăm asupra modului în care ideile și principiile sale rămân relevante în societatea noastră. Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” își asumă misiunea de a-i duce mai departe idealurile, promovând educația, cultura și libertatea gândirii. Această instituție nu doar că adăpostește astăzi o vastă colecție de lucrări, dar este și un loc de învățare și dezbatere, un veritabil centru de formare a gândirii critice și a spiritului civic, de care a dat dovadă distinsul cărturar B.P. Hasdeu.

Tot aici, în incinta acestei clădiri, a funcționat cândva Gimnaziul Regional din Chișinău, pe care B.P. Hasdeu l-a frecventat în anii săi

de formare. Astfel, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” rămâne un loc de inspirație, continuând să încurajeze cercetarea și educația, așa cum a făcut și marele nostru înaintaș. Prin acest colocviiu, dorim să aducem un omagiu celui care a susținut că educația este cheia dezvoltării oricărei societăți, iar ideile sale continuă să influențeze și să modeleze gândirea generațiilor de azi.

Recunoștința bibliotecarilor față de marele enciclopedist s-a concretizat prin diverse acțiuni. În 1988, la 21 iunie, prin Hotărârea nr. 173 a Sovietului Miniștrilor al RSSM, Bibliotecii Centrale Orășenești i se atribuie numele ilustrului om de cultură Bogdan Petriceicu Hasdeu. Iar în 1998, la 23 februarie se inaugurează Centrul Național de Hasdeologie. Astăzi bibliotecarii îngrijesc în continuare colecția Hasdeu, care cuprinde peste 1300 de publicații, oferită centrului de familie Clara și Pavel Balmuș. La fel, manuscrisele cercetătorului Nicolae Romanenco, oferite Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”, prezintă surse de inspirație pentru bibliotecarii cercetători.

În acest context al aprecierii și perpetuării moștenirii sale, Editura Știința a avut un rol deosebit în publicarea celor 21 de volume din seria „Moștenire” – *B.P. Hasdeu. Scrieri*, un proiect realizat în strânsă colaborare cu Biblioteca Municipală. Această colecție monumentală, care adună lucrări esențiale ale marelui gânditor, reprezintă o veritabilă moștenire documentară pentru cercetătorii și iubitorii de cultură, dar și cititorii bibliotecii noastre, consolidând și mai mult statutul lui B.P. Hasdeu ca un simbol al intelectualului și al valorii culturale naționale.

Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” a devenit și un centru activ de cercetare și promovare a patrimoniului cultural. Publicațiile editate de bibliotecă sunt rezultatul unui efort susținut al bibliotecarilor, care au rigoarea documentării, dar și pasiunea pentru cunoaștere. Fiecare lucrare este rodul unei munci minuțioase, de la identificarea și organizarea surselor, până la redactare și editare, reflectând devotamentul profesioniștilor noștri față de memoria culturală.

Volumul *Pro Fide et Patria. Contribuții la studierea vieții și activității membrilor familiei Hâjdău-Hasdeu*, Catalogul-bibliografie *Moștenirea literar-spirituală a dinastiei de cărturari Hâjdău-Hasdeu*

în bibliotecile chișinăuiene, la care se adaugă vol. Crinei Decusară-Bocșan *Iulia Hasdeu / Camille Armand (1869-1888): Biobibliografie* – toate editate de Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” –, sunt exemple elocvente ale preocupării noastre pentru valorificarea moștenirii intelectuale și istorice a acestei ilustre familii. Cele 3 lucrări sunt mai mult decât simple colecții de date – ele sunt expresia unui angajament profund al bibliotecii noastre în sprijinul cercetării și al educației, consolidând rolul nostru de instituție care cercetează. În 2026, Secția studii și cercetări a scos de sub tipar un volum de „Conferințe Hasdeu”, organizate de Biblioteca Municipală în perioada 2016-2023 (10 conferințe).

Personalitate complexă a culturii românești din cea de-a doua jumătate a secolului trecut, Bogdan Petriceicu Hasdeu a strălucit deopotrivă ca literat, publicist, arhivist, filolog și folclorist, dar și bibliotecar. „El a vrut să cunoască totul – și să cunoască bine”, spunea Mircea Eliade, cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la moartea acestuia. „N-a fost numai cel mai învățat dintre toți fiii neamului nostru – dar a fost poate singura minte universală a secolului al XIX-lea”.

Datorită dedicației bibliotecarilor de la Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Colocviul „Bogdan Petriceicu Hasdeu: spiritus loci” sperăm să devină o platformă importantă pentru schimbul de idei și promovarea valorilor culturale hasdeiene.

Fie ca spiritul lui B.P. Hasdeu să ne inspire în continuare spre cunoaștere și progres!

- **Prezentare a colecției de carte -**

TREI DECENII DE APROPIERE DE HASDEU.
Scurtă prezentare: B.P. HASDEU. *SCRIERI*. Vol. 1-21,
Ed. Știința (1993-2023)

Dr. hab. Elena UNGUREANU,
șefa Secției studii și cercetări,
Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4326-6744>

Rezumat. Proiectul unui parteneriat de lungă durată dintre Editura „Știința” și Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, demarat în 1993, inițial prevedea apariția a 16 volume, iar vol. 16 trebuia să se încheie cu corespondența și bibliografia analitică a vieții și operei lui B.P. Hasdeu. Colecția s-a extins și, actualmente, cuprinde 21 de volume, acoperind: întreaga operă literară (poezie, proză, dramaturgie); studii și articole literare, filosofice și culturale; folcloristică; scrieri istorice; istorie critică și arhivă istorică a românilor; studii de lingvistică și filologie; dicționar (*Etymologicum Magnum Romaniae*); publicistică politică.

Cuvinte-cheie: *B.P. Hasdeu, „Scrieri”, Colecția „Moștenire”, Editura „Știința”, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”.*

Three decades of approach to Hasdeu. Brief presentation:
B.P. Hasdeu. *Scrieri*. Vol. 1-21, Ed. Știința (1993-2023)

Abstract. The project of a long-term partnership between the Publishing House „Știința” and the Municipal Library „B.P. Hasdeu”, started in 1993, initially provided for the publication of 16 volumes, and vol. 16 was to end with the correspondence and analytical bibliography on the life and work of B.P. Hasdeu. The collection has expanded and currently includes 21 volumes, covering: the entire literary work (poetry, prose, dramaturgy); literary, philosophical and cultural studies and articles; folklore; historical writings; critical history and historical archive of the Romanians; linguistics and philology studies; dictionary (*Etymologicum Magnum Romaniae*); political journalism.

Keywords: *B.P. Hasdeu, „Scrieri” („Writings”), Collection „Moștenire” „Știința” Publishing House, „B.P. Hasdeu” Municipal Library*

Cele 21 de volume care poartă numele B.P. Hasdeu pe ele, reprezentându-i opera, au apărut de-a lungul a trei decenii grație parteneriatului dintre Editura „Știința” și Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”. Dacă inițial se preconiza să fie destinat publicului din Republica Moldova, ulterior s-a dovedit a fi un proiect unic în tot spațiul românesc. Proiectul inițial, demarat în 1993, prevedea apariția a 16 volume, iar vol. 16 trebuia să se încheie cu corespondența și bibliografia analitică a vieții și operei lui B.P. Hasdeu. Trebuie să menționăm că începând cu vol. 5 proiectul editorial nu a mai coincis cu ceea ce se preconiza de la bun început, iar vol. 16 (publicat în 2012) abia dacă ajunsese la publicistica politică (pp. 411-415), ceea ce indica clar o posibilă extensie a proiectului. Actualmente, întreaga serie de volume a apărut cronologic după cum urmează: Vol. 1 – *Poezii*; Vol. 2 – *Proză*; Vol. 3 – *Dramaturgie*; Vol. 4 – *Studii și articole literare, filosofice și culturale*; Vol. 5 – *Folcloristică*; Vol. 6-7 – *Scrieri istorice*; Vol. 8 – *Istoria critică a românilor*; Vol. 9 – *Studii de lingvistică și filologie*; Vol. 10-11 – *Cuvente din bătrâni*; *Cărțile poporane ale românilor în secolul XVI*; Vol. 12-14 – *Etymologicum Magnum Romaniae*; Vol. 15-17 – *Publicistică politică*; Vol. 18 – *Folclor literar (1). Folclor tradițional în versuri*; Vol. 19 – *Folclor literar (2). Proza populară*; Vol. 20-21 – *Arhiva istorică a României*.

Hasdeu înseamnă, în multe domenii, începutul: bibliotecă, literatură, teatru, folclor, etimologie, istorie, arhivă, lingvistică sau studiu al limbii. Mare înaintaș al culturii române, basarabean român, Hasdeu, cum se poate vedea din titlurile de mai sus, a fost un om cât o academie. Datorită impunătoarei sale opere (care încă nu a fost publicată integral), Hasdeu face parte din galeria spiritelor enciclopedice ilustre ale neamului românesc, printre care se numără: Dimitrie Cantemir, Ion Heliade Rădulescu, Nicolae Iorga, George Călinescu și l-am adăuga aici și pe Eugeniu Coșeriu, care s-a manifestat în știința limbajului un secol mai târziu (începând cu anii 50 ai secolului trecut).

Hasdeu s-a născut la o margine de românitate – în Basarabia pe atunci rusească (1838), în Cristinești (jud. Hotin), dar la maturitate a promovat românismul mai ceva ca cei din regat. Tatăl său, Alexandru Hâjdeu, publica, la 1830, într-o revista rusească moscovită – *Vestnik Evropî* – articole despre scopul poeziei/filosofiei. Orașul Harkov (sau Harkiv, cum este denumit la ora actuală, în ucraineană) este considerat orașul studenției lui Hasdeu. Deși nu a finalizat studiile, a făcut 2 ani de universitate, ca și tatăl său. Studiile într-un mediu străin i-au arătat adevărata dimensiune a limbii române, comparativismul fiind absolut necesar pentru descrierea limbilor.

„Ce hrană delicioasă pentru inteligență!”, spunea încântat George Călinescu cu referire la opera hasdeiană. Ne și temem să adăugăm la cuvântul *inteligență* din acest citat cuvântul... *artificială*, căci ne înfioară gândul la ce-ar putea face cea din urmă cu patrimoniul textual care ar trebui să rămână intangibil.

Nu e deloc inutil să amintim aici că Academia Română a fost înființată în 1866, adică cu 200 de ani mai târziu decât Academia Franceză (1666). După ce tatăl său, Alexandru Hâjdeu, pune bazele și devine fondator al Academiei Române, iar în 1877 Hasdeu devine și el membru al Academiei Române, a simțit o datorie uriașă în fața părintelui său și în fața națiunii, ca reprezentant de elită al ei. În acest context, amintim că, la fel ca și în cazul celei franceze, principala funcțiune a Academiei era de la bun început grija pentru a da reguli sigure limbii și a o face pură, elocventă, aptă să trateze despre

arte și științe. Cu o asemenea misiune a instituției pe care o reprezenta, Hasdeu nu putea decât să se angajeze în slujba ei cu o dăruire pe care puțini au avut-o de-a lungul timpurilor. Întreaga sa operă e o demonstrație vie a angajamentului total, cu sacrificiu – pentru propășire și pentru neuitare.

Mai jos trecem în revistă, sumar, toate cele 21 de volume apărute în colecția „Moștenire” a Editurii Știința. Cu excepția prezentării de pe site-ul editurii, nu s-a făcut până în prezent o sinteză a întregii colecții Hasdeu. O scurtă încercare arată atât grandoarea proiectului, cât și munca enormă care stă în spatele acestor prețioase apariții editoriale. Toate volumele beneficiază și de aparat critic, prin ample studii introductive elaborate de Stancu Ilin, Ionel Oprișan, Grigore Brâncuș. Colecția apare sub îngrijirea editorului dr. inginer Gheorghe Prini.

Vol. 1: POEZII, cuprinde integral creația poetică din volumele antume „Poezii” (1873) și „Sarcasm și ideal” (1897), la care se adaugă toate poeziile din periodicele vremii, plus versuri în limba rusă, versiunea lor românească, precum și traduceri. Poezia lui Hasdeu, considerată modestă, minoră chiar, s-a ales, în istoria literaturii, cu calificativul de „poezie dură” și e de ajuns să amintim câteva titluri: *Bradul*, *Complotul bubei*, *La casa de nebuni*, *Odă la ciocoi*. Ne mul-

țumim cu un singur citat, din poezia *Viersul*: „O poezie neagră, o poezie dură,/ O poezie de granit,/ Mișcată de teroare și palpitând de ură,/ Ca vocea răgușită pe patul de tortură/ Când o silabă spune un chin nemărginit.” [1, p. 69]. Volumul I cuprinde un amplu Tabel cronologic (p. 33-50), semnat de I. Oprișan, care reflectă întreaga viață și activitate a distinsului savant și om de cultură.

Vol. 2: PROZA ARTISTICĂ, despre care critica literară afirmă că reprezintă partea cea mai rezistentă a operei beletristice a lui B.P. Hasdeu, înglobează:

I. Romane, nuvele, povestiri: *Micuța, Duduca Mamuca și Ursita* (reținem doar cele mai frecventate titluri);

II. Proză istoriografică: *Ioan Vodă cel Cumplit (1572-1574), Desțărarea lui Petru Vodă Rareș și Domnița Elena*.

Pasiunea pentru istorie și forma literaturizată a istoriei B.P. Hasdeu și-o explica astfel:

„Sculptorul, pictorul, arhitectul sunt numai artiști: ei lasă vulgului sarcina proviziunii.

Istoricul, din contra, el singur strânge, singur scoate piatră, țese pânză, taie scândură, fierbe culori; și apoi tot el singur sculpă, edifică, pingel!

De aceea sunt destui sculptori, destui arhitecți, destui pictori; de aceea sunt prea puțini istorici.” [2, p. 199].

III. Pagini umoristice, foiletoane, pamflete, din care reținem următorul fragment (pe care îl găsim deosebit de actual) din pamfletul *Consiliul Superior poreclit în glumă „de instrucțiune publică”*: „Membrii actuali se pot clasa în trei categorii: adecă *ofensivi*, *inofensivi* și *simpli*. (...) Membrii *simpli*: (...) carele numai gândește (să nu citești cumva nu mai gândește) (...); membri *inofensivi*: (...) care vecinic lipsește (...); membri *ofensivi*: (...), care merită un p a r... un paragraf special!” [2, p. 423].

IV. Caleidoscop satiric: fiind un spirit efervescent, B.P. Hasdeu s-a confruntat deschis cu Titu Maiorescu, Mihail Kogălniceanu ș.a.

V. Memorialistică: reținem *Cugetări testamentare* și tânguiri prilejuite de moartea prematură a fiicei.

VI. Traduceri: pe lângă altele, *Domnia Arnăuțului* de Alexandru Petriceicu Hâjdeu, având următoarea prefată: „Publicând una din

cele mai frumoase bucăți literare ale părintelui meu, rămasă până acum inedită, îmi fac datoria de fiu și mai cu seamă de român” [2, p. 526].

VII. Addenda: Jurnalul *Zapiski gusarskogo iunkera* și *Impresii din armată* (trad. în limba română de Vladimir Beșleagă) ș.a.

Pe lângă cele 2 instituții partenere, vol. 2 e singurul apărut și cu contribuția Editurii Fundației Culturale Române din București.

Vol. 3: DRAMATURGIE, se remarcă, mai cu seamă, prin 3 opere literare: *Răzvan și Vidra* (vestita dramă în versuri, despre un țigan ajuns pe tronul Moldovei și o soție ambițioasă, arătând cât de prăpăstioasă poate fi de fapt lupta pentru putere). Mircea Eliade spunea despre această dramă: „Niciun alt scriitor român n-a descris mai înfierbântat «setea nesățioasă de a fi tot mai mare și mai mare»”. Urmează *Trei crai de la răsărit*, o comedie de moravuri (care ridiculizează adepții curentului latinist de la acea vreme), drama *Răposatul postelnic* și schița dramatică *Femeia* (despre frumoasa Domnița Ruxandra, fiica domnitorului Vasile Lupu, căsătorită cu Timuș Hmelnițki), reconstituind literar povestea ei de viață extrem de tragică și faptul cât de dureroasă poate fi o căsnicie ridicată la nivelul relației dintre țări... Volumul mai cuprinde 7 Scenete și dialoguri, dar și o Addenda cu vodevilul *Trei miri și trei mirese* (versiunea în limba rusă și în limba română) [3].

Vol. 4: STUDII ȘI ARTICOLE LITERARE, FILOSOFICE ȘI CULTURALE, cuprinde cca 90 de studii selectate din volume și din periodice: „Lumina”, „Aghiuță”, „Satyrul”, „Traian”, „Columna lui Traian”, „Revista nouă” sau în alte reviste ale vremii: „Românul”, „Ordinea”, „Trompeta Carpaților”, „Familia”, „Analele AR”, „Cuvântul”. Ne-a reținut atenția, desigur, celebrul *Necrolog* scris la moartea lui Eminescu: „El va muri, deși a murit nebun, vor muri însă, pentru vecie, nenumărații înțelepți, cari au lăsat, lasă și vor lăsa totdeauna să înnebunească un Eminescu.” (p. 267). Dar și necrologul la moartea lui I.H. Rădulescu sau discursul lui Hasdeu *Centenarul lui Helia-de*, rostit în ședința solemnă a Academiei Române în 1902. *Mișcarea literelor în Iași* [4, p. 273-314] ne-a dus cu gândul... la Mișcarea literelor în Chișinău, care merită să fie citită la o întrunire a programu-

lui „Chișinăul citește”. Toate fiind modele de luare de atitudine: mai dure sau mai finețe, discursurile lui Hasdeu au avut întotdeauna personalitate. „Părintele unei literaturi este părintele unei națiuni”, spunea B.P. Hasdeu. Mai poate fi pusă astfel azi problema?

Vol. 5: FOLCLORISTICĂ, domeniu în care Hasdeu a fost un titan cunoscător al culturii populare, un creator de școală. Prefațatorul volumului, I. Oprișan, avea să remarce următoarele: „Conturată în umbra istoriei și a filologiei, cu care se întrepătrunde până la un punct – pe care le sprijină și de care e sprijinită spre a ajunge la ade-văr –, folcloristica (în care încadrăm și deschiderile către etnografie, drept cutumiar, mitologie) devine, în anii de maturitate ai autorului, un domeniu distinct, impus ca atare culturii române” [5, p. 5]. Volumul se împarte în: **I. Drept cutumiar** – Normă de drept consfințită printr-o practică îndelungată, datine și obiceiuri, și **II. Folcloristică**, cuprinzând studii în limba rusă (despre Baba Dochia, Zeița-Mumă ș.a.), studii în limba română – despre cântecele de cătănie-ostășești, frunza verde, termenii păstorești, descântece, cântecele poporane, doina românească; expresii și zicale creștine de genul *Nu e în toate zilele Paștile*, basmul (cu personaje precum Statu-Palmă-Barbă-Cot; Balaurul, Dracul și Zmeul), strigăturile, horele, colindele...

Vol. 6-7: SCRIERI ISTORICE. Constatând lipsa unei istorii științifice a României, care să fie scrisă de români, a scris el una – vreme de 4 decenii (1858-1898) (acest fapt îl arată articolele din volume și din periodice). În volumul 6 sunt publicate mai multe documente din Arhiva Istorică a României. B.P. Hasdeu își imagina istoricul ca pe „un uvrier și un artist totodată”, chiar el fiind un „arhitect” al istoriei române. Într-un anumit sens, se mai poate adăuga că Hasdeu a fost un precursor al Internetului; deducem asta atunci când citim în prefața vol. 6: „Frumoasă și grea ar fi întreprinderea de a aduna la un loc autorii, cari au scris în diferite țări, în diferite timpuri și în diferite limbi, mai mult sau mai puțin, asupra istoriei române; de a-i analiza, de a le arăta valoarea, de a face, ca să zic așa, o statistică a materiei cuprinse în operele lor!” [6, p. 18]. Volumul conține, de asemenea, aspecte privind *Istoria toleranței religioase în România* (religia românului: creștin, ortodox, catolic, protestant sau

mahomedan) [6, p. 47-95]; un studiu istoric dedicat *Originilor Craiovei. 1230-1400. Biserica Sf. Dumitru. O tradițiune olteană și o tradițiune bănățeană* [6, p. 99-151]; precum și o amplă lucrare istorică: **Negru-Vodă**: I. Literatura înainte de „Istoria critică a românilor” (Cantemir, Samuil Micul, Șincai – Laurian ș.a.); II. Literatura după „Istoria critică a românilor” (A. Xenopol, I. Pușcariu, Gr. Tocilescu, V.A. Urechia, D. Onciul ș.a.); III. Întemeierea Țării Românești (care poate constitui, cu siguranță, material didactic și ilustrativ pentru facultățile de istorie); *Cronica Basarabilor dintre 1230 și 1380*.

În vol. 7 găsim numeroase cercetări aplicate, gen o carte de giudecată..., însemnării..., o tocmală, o carte domnească, o țidulă, un zăpis, o adeverință, un pomelnic al domnilor Moldovei, un raportu (raport), un uric, un document, o poruncă, incunabule, o notiță, urice, un apendice, un conspect, facsimile, comentarii... – toate indicând interesul lui Hasdeu atât pentru detaliu, amănunt, dovadă incontestabilă, cât și pentru istorii ample, contextualizate. Tot aici se găsește bine-cunoscuta cercetare aplicată substratului dacic: **Pierit-au dacii** [7, p. 133-154], după un lung excurs doct, încheiat cu concluzia: „Voi să dovedesc că naționalitatea noastră s-a format din câteva elemente, din care niciunul n-a fost predominant” [7, p. 153].

Vol. 8: ISTORIA CRITICĂ A ROMÂNILOR, cuprinde, de fapt, 2 volume:

Vol. I e alcătuit din 3 studii (**Studiul I**: „Întinderea teritorială” (de la Muntenia până la Marea Neagră); **Studiul II**: „Nomenclatura”, unde găsim informații privind etimologia numelui *vlah*, chestiunea „Basarabiei”, spațiul numit Arabia de la Dunăre, originea mai multor monastiri (Tismana, Cozia, Câmpulung) etc.; **Studiul III**: „Acțiunea naturii asupra omului” – un parcurs de la antichitate până la „Epoca formațiunii limbii române”).

Vol. II, reluând titlul studiului din volumul anterior, se numește „Reacțiunea naturii asupra omului”. Hasdeu oferă priviri de ansamblu peste epoci. Ideea de bază: nu oricine poate răzbate în lumea asta: „Oriunde civilizațiunea a reușit să prinză rădăcină, a trebuit în curs de mii de ani să lucreze unul după altul sutimi de popoare, până ce la urma urmelor cel mai nou din ele să se poată bucura de stratificata muncă a tuturor predecesorilor săi” [8, p. 532-533].

Vol. 9: STUDII DE LINGVISTICĂ ȘI FILOLOGIE, este prefăcut de un studiu introductiv semnat de filologul Grigore Brâncuș [9, p. 5-38], care îi recunoaște unicitatea ca om de cultură: „Hasdeu este unic în știința noastră. Nimeni nu a folosit ca el pretextul cuvântului pentru a atrage în câmpul cercetării un număr atât de mare de discipline” [*ibidem*, p. 37]. Volumul se remarcă prin vastitate, argumentare și ilustrare copioasă. Se spune că a operat și cu multe erori și interpretări fanteziste, dar toate greșelile lui Hasdeu sunt nu doar fermecătoare, ci și incitante. Cunoscător al multor limbi, studiile sale abundă în comparații cu alte limbi, exact așa cum proceda Eugeniu Coșeriu. Despre calitatea de deschizător de drumuri în știința limbii a vorbit în ședința în plen dr. habil. Cristinel Munteanu, cel care semnează Prologul editorului, studiul introductiv și notele la vol. *Studii de știința limbii* de B.P. Hasdeu (Editura Institutul European, Iași, 2013). Opera lingvistică hasdeiană s-a topit în ceea ce numim azi *Marele Dicționar al Limbii Române* sau *Dicționarul tezaur*, început încă de Sextil Pușcariu în 1906 și finalizat în 2010, cu vol. 37; în teoria limbii, în lingvistica generală, istoria limbii, filozofia limbii etc.

Vol. 10: CUVENTE DEN BĂTRÂNI, tomurile I-II au un amplu studiu introductiv semnat de George Mihăilă: *Opera lingvistică și filologică a lui B.P. Hasdeu* [10, p. 5-51]. Tomul I se referă la limba română vorbită între 1550-1600 (limba vorbită acum 4 secole), urmate de Texte românești înainte de anul 1600: Cel mai vechi text biblic în limba română (cca 1560), Zapise (sau înscrișuri) de vânzare-cumpărare; porunci domnești etc.; și *O scrisoare de femeie* (cca 1609) purtând semnătura jupânesei Stana.

Partea a II-a cuprinde 2 glosare cu cuvinte din perioada 1536-1589 și 1600-1630. În lipsă de spațiu, ilustrăm cu un singur cuvânt „bătrân”: *nădragi* [10, p. 238] (sau *izmene*), care se mai numesc, în descrierea lexicografică, și: *caravani*, *cioareci*, *ițari*, *poturi*, *șalvari*..., așa cum l-a precizat și discipolul său, Lazăr Șăineanu, în *Dicționarul universal al limbei române* (1896). Din Partea a III-a reținem *Cronica* lui Mihail Moxa. Pentru o apreciere, să recurgem din nou la George Călinescu, care spunea următoarele: „*Cuvente din bătrâni* apar ca un lucru neprețuit”, cu precizarea că *neprețuit* poate avea 2 sensuri: *inestimabil* și *inapreciabil*. Să ne gândim la aceasta.

Vol. 11: CUVENTE DEN BĂTRÂNI, tomul II: Cărțile poporane ale românilor în secolul XVI. A devenit demult o axiomă afirmația că Bogdan Petriceicu Hasdeu este întemeietorul lingvisticii și filologiei române moderne, cel care a proiectat aceste două discipline cu o mână de maestru pe orbita științei europene. Volumul conține și un supliment: Despre Textele și glosele vechi românești ale lui B.P. Hasdeu – de Hugo Schuchardt (trad. Grete Ungureanu [11, p. 483-518]). Lectura acestor cărți cere nervi tari și ochi foarte vigilenți. Tomul III: Istoria Limbii române, partea 1: **Principie de lingvistică** [11, p. 512-628] e o carte de căpătâi pentru specialiștii în domeniul lingvisticii, care nu și-a pierdut actualitatea. Cităm din Prefața Principiilor: „Nemic mai social decât limba, nodul cel mai puternic, dacă nu chiar temelia societății. Nemic mai expus, prin urmare, la pericolul unor aprecieri e m o ț i o n a l e în loc de cele r a ț i o n a l e. Limba unui popor se confundă și se identifică cu naționalitatea lui, cu memoria părinților, cu leagănul, cu m a m a, de unde ea se și numește «limba *maternă*», expresiune sublimă, necunoscută Antichității” [11, p. 512]. Riguros compartimentate, Principiile se referă la următoarele aspecte, devenite în timp discipline lingvistice: ȘTIINȚA LIMBEI: **I. Conspectul științelor filologice:** Filologia în genere; Filologia clasică; Filologia comparativă; Etnopsicologia și lingvistica; Locul științelor filologice în totalitatea științelor; Istoria științelor filologice; **II. Lingvistica în genere:** Lingvistica – glottica – glossologia – glossografia; Limba în abstracto; Limba în concreto; Limba amestecată; Limba națională; Limba onomastică; Limba în circulațiune; Limbile antice și limbile moderne; Limba poetică; Etimologia [11, p. 519-618], culminând întreaga exegeză cu o „definițiune a lingvisticii”, valorificată de postumitate.

Vol. 12-14: ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIAE (cu subtitlul *Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*), se consideră o lucrare neterminată, ciclopică, „o carte desfătătoare de divagație prin folclor și literatură, minunată atâta câtă e” (George Călinescu). Studiul introductiv e semnat de Grigore Brâncuș [12, p. 5-26], care îl numește *un dicționar la limita nebuniei*. Până astăzi nu a fost întrecut de nimeni și rămâne un proiect monumental și o lu-

crare de referință din domeniul lingvisticii românești. E alcătuit din 3 volume (savantul abia dacă a reușit să ajungă la cuvântul *Bărbat* (A – *Amurțesc*; *Amuși* – *Ânger*; B – *Bârâit*) și are o valoare incontestabilă în înțelegerea evoluției limbii române și a legăturilor ei cu alte limbi din familia indo-europeană, cu limba latină și cu limbile balcanice. Câte cuvinte a reușit B.P. Hasdeu să descrie? Cum a fost valorificat acel conținut în *Dicționarul explicativ al limbii române* sau în alte lucrări lexicografice sunt întrebări la care pot răspunde lexicografii care au EMR pe masa de lucru. Doar atât să mai adăugăm: *Etymologicum Magnum Romaniae* a fost lucrat după dorința și cu cheltuiala M.S. Regelui Carol I sub auspiciile Academiei Române. Se mai fac azi astfel de dicționare sub înaltul patronaj al vreunui conducător de țară? NU! Nici nu-și mai pune nimeni problema.

Nu putem să scăpăm din vedere faptul că s-a construit având la bază un Chestionar din 206 întrebări, la care au răspuns vorbitori nativi ai limbii române la fața locului [12, p. 34-41]. Privită din perspectiva zilei de azi, să recunoaștem că acel proces se numește **știință participativă**.

Grigore Brâncuș, prefătorul EMR, remarcă, pertinent: „Scrisă într-o originală limbă literară, combinată din stilul științific cu cel artistic, cu îngrădirile unuia și libertatea celuilalt, cartea atrage și astăzi la lectura ei pe intelectualul rafinat ca și pe cel în plină formare. Filologii, folcloriștii, etnografii, istoricii găsesc în paginile ei un tezaur de cunoștințe, nesfârșite sugestii și, de multe ori, geneza atâtor teorii, ipoteze, soluții, explicații, devenite de multă vreme locuri comune în știință sau reluate și adâncite de urmași. Dar, mai presus de toate, oricine poate afla în această operă pe cărturarul de tip renescentist, care, ca un titan, s-a încumetat să cuprindă cu mintea lui întreaga istorie a culturii și civilizației poporului roman” [12, p. 26].

S-a mai spus: fiecare cuvânt din EMR e cât o întreagă monografie. Doar litera A, de exemplu, se întinde pe 12 pagini, iar tuturor cuvintelor care încep cu litera A li s-au rezervat 2 volume (din cele 3) peste 600 p. fiecare. Un dicționar actual nu-și poate permite un asemenea lux. Hasdeu și l-a permis. Lucrarea sa a fost realizată într-o perioadă în care lexicografia românească era într-o fază incipientă.

Această cercetare profundă a contribuit considerabil la dezvoltarea limbii române literare și a fost un adevărat model pentru cercetările ulterioare în domeniul etimologic. Este adevărat că EMR are și limitele sale. Unele dintre presupunerile sale etimologice nu sunt acceptate astăzi, datorită noilor descoperiri lingvistice și evoluției metodei științifice în domeniul lingvisticii. În ceea ce privește dicționarele contemporane, ele încă nu pot atinge întotdeauna complexitatea și profunzimea analizei etimologice a limbii române așa cum o făcea Hasdeu, care-și împingea orice idee până la limita nebuniei. Asta e soarta tuturor marilor enciclopediști – imposibilitatea de a fi asimilați total de cultura pe care au fundamentat-o.

Vol. 14, care începe cu litera *B*, are inserat și studiul lingvistic *Strat și substrat*, semnat de B.P. Hasdeu, al cărui final merită a fi citat: „Căutând totdeauna adevărul numai pentru adevăr, fără niciun folos egoist și fără nicio tendință șovinistă, sunt fericit de a constata că nu m-am contrazis niciodată în tră[s[ăt]urile cele fundamentale, deși mi-a plăcut totdeauna a mă completa și uneori a mă rectifica eu însumi în amănunte. Dar fericirea mea cea mai mare este că rezultatul definitiv al muncii mele nu împinge la dezbinare, ci îndeamnă la înfrățire. Toate popoarele balcanice, românii, grecii, albanezii, serbii și bulgarii, ne apar acum ca o singură familie strâns înrudită, ca un *συνμόσιον* de frați, de veri și de cumnați” [14, p. 25]. O parte din familia (uniunea) europeană, cum ar veni.

Vol. 15-17: PUBLICISTICĂ POLITICĂ. Partea I: 1858-1869; Partea II: 1869-1870; Partea III: 1871-1904 [15-17].

„Parcursă astăzi, în integralitatea ei, publicistica politică hasdeiană ni se relevă cu mult mai importantă decât s-a bănuît”, concluzionează prefațatorii Stancu Ilin și I. Opreșan [15, p. 12]. Aceste 3 volume credem că pot fi foarte utile politicienilor de azi, dacă mai crede cineva dintre ei că are ce învăța de la oameni cu multă carte. Dar cine stă azi să mai citească din gazetele lui Hasdeu pentru a avea o bună pregătire juridică, literară și istorică? Nimeni.

Din prima parte ne-a reținut atenția un titlu: *Aritmetica și chimia parlamentară* [15, p. 67-69]. Având în vedere ce se întâmplă la ora actuală în lume și în spațiul românesc în particular, e cazul să

amintim că Hasdeu sublinia expres rolul politic al unei biblioteci: de a crea cetățeni implicați, cu dicernământ și cu gândire critică. Din partea a II-a am selectat un pasaj (actual și se pare atemporal) din studiul „De la 1859 până la 1869. APEL” (apel adresat tinerilor de acum cca 180 de ani și poate fi adresat și tinerilor de azi):

„Ce este dar de făcut?”

În toate părțile lumii civilizate, când o țară ajunge într-o stare de degradare ca aceea în care se găsește astăzi patria noastră, lăsată în voia și puterea a câtorva oameni uzați și plini de viții, societatea își întoarce ochii către generațiunea tânără, în inima căreia veninul corupției n-a pătruns încă destul de adânc, pe figura căreia pasiunile rele nu și-au lăsat încă trăsăturile lor urâte. (...) (p. 31)

Ar fi a-și îndeplini o datorie din cele mai sante către țara lor, când fiecare român, și toți împreună – bine înțelegându-se toți oamenii onești – ar cugeta puțin la relele de care suferă patria lor și s-ar deschiide să ia măsurile cele mai eficace...” [16, p. 36].

În Partea a III-a (1871-1904) a vol. 17, este reprodus un emoționant discurs pronunțat la Craiova, la o întâlnire cu alegătorii, la 13 aprilie 1883. Pledoaria e demnă a fi reprodusă nu doar aici: „Nu sunt născut în Craiova, dar dv. până acum în curs de secole ați tot dat bărbați celorlalte părți ale României, ați dat pe basarabi, pe Tudor, pe Brăiloi, pe Otetelișeni, pe Bengești, pe Nicolae Bălcescu și alții. Ați dat mereu. Aveți dar dreptul și datoria a primi și dv. bărbați din celelalte părți ale țării (*aplauze*).

Sum basarabean. Basarabia... Acest nume îmi provoacă o lacrimă (*aplauze*). Basarabia este pierdută pentru mine ca individ, dar nu e pierdută pentru România (*aplauze*). Basarabia nu e numai un pământ, ea este un popor și acel popor e român, cugetă românește, simte românește, cugetă și simte ca mine, va rămânea totdeauna al nostru! (*aplauze*).

Eu basarabean, nemaivând pentru mine un cuib al meu în Dacia lui Traian din Basarabia, am venit în țara Basarabilor.

Dacă mă veți onora cu voturile dv., veți arăta lumii că românii nu au pierdut Basarabia (*aplauze prelungite și entuziaste*)” [17, p. 205-206]. De unde azi un discurs gen Hasdeu în procesul electoral?

Vol. 18: FOLCLOR LITERAR (1). Folclor tradițional în versuri, include prima secțiune a colecției de folclor a lui B.P. Hasdeu, și anume: poezia de dragoste, poezia sărbătorilor calendaristice (plugușorul, orații), poezia evenimentelor celor mai importante din viața omului (bocete), balade, doine, cântece de cătănie, de dragoste, ghicitori, proverbe, folclorul copiilor, inclusiv folclor absurd. Bazat, iarăși, pe două chestionare, volumul e o încântare: numai la vrăji și descântece Hasdeu reproduce 40 de tipuri: *de aplecare, de apucate, de beșică-rea, de buba-inimii, de bubă-rea, de bube-dulci, de ceas rău, de cei răi, de cuțit, de deochi, de dragoste, de friguri, de gâlci, de împăcare, de junghi, de Muma-Pădurii, de mușcătură de nevastăică/șarpe, de vierme, de vânt* – de toate bolile! Urmează: drăgaica, colindul, malanca, iertăciunea, hora miresei, cântecul nunilor... Iată și o ghicitoare pentru bibliotecari: *Rădăcină, pletăcină, Rar voinic se află s-o dezbine* (Răspuns: *Cartea*). Jumătate de volum e constituit din comentariile asupra acestor specii de folclor în versuri. I. Oprișan a ținut să menționeze: „Cât de utile i-au fost unele dintre relatări (aparținând persoanelor chestionate – *n.n.*) – ale lui B.P. Hasdeu însuși! – se vede din *Etymologicum Magnum Romaniae*, în care savantul le-a acordat prețuirea cuvenită, citându-le și bazându-și adesea demonstrația pe ele.

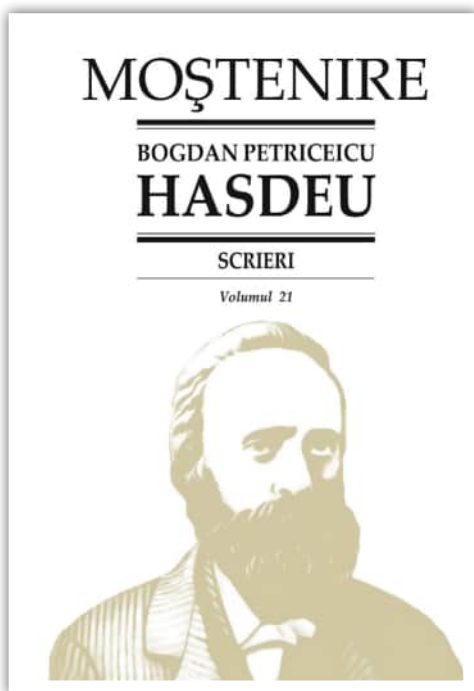
Dar nu numai lui! Majoritatea marilor folcloriști (de la Nic. Den-susianu, Gh. T. Kirileanu la Simeon Florea Marian și de la Tudor Pamfile la etnologii ultimei jumătăți de secol) și-au clădit sintezele pe baza textelor și a explicațiilor aferente extrase din *Răspunsurile* la chestionarele lui B.P. Hasdeu” [18, p. 12]. Volumul cuprinde, de asemenea, un amplu capitol cu *Note, comentarii și variante* referitoare la mostrele de folclor colectat [18, p. 340-493].

La despărțirea de un bun prieten, Stancu Ilin [18, p. 494-495] (decedat în 2020), coprefațatorul I. Oprișan spunea că mai urmează vreo 10-15 volume, între care, probabil, și vasta corespondență a lui B.P. Hasdeu cu oamenii timpului, dar și cu fiica sa Iulia, dispărută prea devreme...

Vol. 19: FOLCLOR LITERAR (2). Proză populară, cuprinde o tipologie a prozei de factură populară: basme cu animale, fantastice,

cu Ileana Cosânzeana, cu Dumnezeu și Sfântul Petru, cu personaje mitologice; legende despre formarea cerului, pământului, Soarele și Luna, Dochia, gaița și turturica, legenda ursului; povestiri fantastic-superstițioase; povești despre strigoi, zburători, zmei; tradiții istorice și snoave – toate din colecția de folclor a lui B.P. Hasdeu. Addenda reproduce un voluminos set de 400 de răspunsuri culese de la câțiva informatori chestionați (*Din obiceiurile juridice ale poporului român din districtul Bacău*), care dă adevărata dimensiune a metodei de colectare și interpretare a folclorului în viziune hasdeiană [19, p. 494-495]. O treime din volum se constituie din ample note, comentarii și variante, dar și o serie de indici: de culegători, informatori și localități din care au fost culese textele, extrem de riguroase, elaborate cu grijă de o mare minte a timpului și reprezentând ceea ce numim azi, din perspectiva tehnologiei informației, adevărate DATE.

Vol. 20-21: ARHIVA ISTORICĂ A ROMÂNIEI (Colecțiune critică de documente asupra trecutului român, începând de la timpii cei mai depărtați și până la anul 1800), a fost elaborată sub auspiciile Ministerului Justiției, Cultelor și al Instrucțiunii Publice, pe vremea când Hasdeu a deținut înalta funcție de șef al Arhivelor Statului (1876-1900). Revista *Arhiva istorică a României* a publicat pe parcursul existenței sale (august 1864 – februarie 1869) peste 500 de acte și documente din arhivele naționale și străine, referitoare la trecutul românesc. Specialiștii consideră că *Arhiva istorică a României* este prima operă științifică importantă a lui B.P. Hasdeu [20, p. 5]. Ea reprezintă, pe de o parte, o încununare a activității istorice desfășurate în paginile revistelor *Foaia de storiă română*, *Foița de istorie și literatură* și *Din Moldova (Lumina)*. Prin comentariile sale, de obicei foarte întinse și profunde, savantul a deschis orizonturi extraordinare, ce ni se par, poate, simple astăzi, dar care, în anii '60 ai secolului al XIX-lea erau absolut revelatorii.

Concluzia prezentării colecției de carte: Hasdeu a fost fabulos, neîntrecut, magistral, suferind. A-i cunoaște opera e o bucurie, o provocare, e o muncă dificilă. A-i promova opera nu e un moft, e o datorie. Când ne urcăm pe umerii gigantilor (așa cum postulează Google) – printre ei se află și B.P. Hasdeu. Ce onoare și ce responsabilitate pe umerii Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”!

Referințe bibliografice

1. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 1.** Poezii. Text îngrijit, studiu introductiv, note și comentarii de Stancu ILIN. Tabel cronologic de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința, 1993. 416 p. ISBN 5-376-01487-8.
2. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 2.** Proză. Text îngrijit, note și comentarii de Stancu ILIN și I. OPRIȘAN. Studiu introductiv de Stancu ILIN. Chișinău: Știința; București: Editura Fundației Culturale Române, 1997. 704 p. ISBN 9975-67-032-6.
3. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 3.** Dramaturgie. Text îngrijit, note și comentarii de Stancu ILIN și I. OPRIȘAN. Studiu introductiv de I.

- OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2008. 548 p. (Colecția Moștenire). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-67-408-9 (*volumul*).
4. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 4.** Studii și articole literare, filosofice și culturale. Text selectat, studiu introductiv, note și comentarii de Stancu ILIN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2009. 548 p. (Colecția Moștenire). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-67-622-9 (*volumul*).
5. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 5.** Folcloristică. Text selectat, studiu introductiv, note și comentarii de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2011. 492 p. (Colecția Moștenire). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-67-659-5 (*volumul*).
6. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 6.** Scrieri istorice. Partea I: Din volume (1864-1898). Ediție critică de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2012. 452 p. (Colecția Moștenire). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-67-812-4 (*volumul*).
7. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 7.** Scrieri istorice. Partea a II-a: Din periodice (1858-1864). Ediție critică de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2012. 304 p. (Colecția Moștenire). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-67-813-7 (*volumul*).
8. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 8.** Istoria critică a românilor. Text îngrijit și studiu introductiv de Grigore BRÂNCUȘ. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2008. 580 p. (Colecția Moștenire). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-67-608-3 (*volumul*).
9. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 9.** Studii de lingvistică și filologie. Text îngrijit, studiu introductiv, note și comentarii de Grigore BRÂNCUȘ. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2012. 564 p. (Colecția Moștenire). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-67-814-8 (*volumul*).
10. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 10.** Cuvente din bătrâni. Tomul I. Limba română vorbită între 1550-1600. Studiu paleografico-linguistic. Cu observațiuni filologice de Hugo SCHUCHARDT. Ediție îngrijită, studiu introductiv de G. MIHĂILĂ. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2013. 632 p. (Colecția Moștenire). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-67-910-7 (*volumul*).
11. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 11.** Cuvente din bătrâni. Tomul II. Cărțile poporane ale românilor în secolul XVI; Tomul III. Istoria limbei române. Partea I: Principie de lingvistică. Ediție îngrijită și studiu introductiv de G. MIHĂILĂ. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2013. 680 p. (Colecția Moștenire). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-67-909-1 (*volumul*).

12. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 12.** Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor. Tomul I. A – AMURȚESC. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore BRÂNCUȘ. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2013. 740 p. (Colecția Moștenire). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-67-882-7 (*volumul*).
13. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 13.** Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor. Tomul II. Amuși – Ânger. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore BRÂNCUȘ. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2013. 680 p. (Colecția Moștenire). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-67-883-4 (*volumul*).
14. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 14.** Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor. Tomul III. B – BÎRÎIT. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore BRÂNCUȘ. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2013. 604 p. (Colecția Moștenire). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-67-884-1 (*volumul*).
15. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 15.** Publicistică politică. Partea I: (1858-1869). Ediție critică de Stancu ILIN și I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2013. 516 p. (Colecția Moștenire). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-67-815-5 (*volumul*).
16. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 16.** Publicistică politică. Partea a II-a: (1869-1870). Ediție critică de Stancu ILIN și I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2012. 516 p. (Colecția Moștenire). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-67-816-2 (*volumul*).
17. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 17.** Publicistică politică. Partea a III-a: (1871-1904). Articole și studii de economie politică. Ediție de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2019. 460 p. (Colecția Moștenire, ISBN 978-9975-67-986-2). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-85-170-1 (*volumul*).
18. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 18.** Folclor literar (1): Folclor tradițional în versuri. Ediție critică de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2020. 504 p. (Colecția Moștenire, ISBN 978-9975-67-986-2). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-85-232-6 (*Știința*). ISBN 978-9975-3358-5-0 (Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”).
19. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 19.** Folclor literar (2): Proză populară. Ediție critică de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2020. 392 p. (Colecția Moștenire, ISBN 978-9975-67-986-2). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-85-233-3 (*Știința*). ISBN 978-9975-3358-6-7 (Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”).
20. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. **Vol. 20.** Arhiva istorică a României. Colecțiune critică de documente asupra trecutului român, începând de la timpii cei mai depărtați și până la anul 1800. Ediție critică de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2023. 488 p. (Co-

- lecția Moștenire, ISBN 978-9975-67-986-2). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-85-403-0 (*Știința*). ISBN 978-9975-3546-0-7 (*Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”*).
21. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 21. Arhiva istorică a României. Colecțiune critică de documente asupra trecutului român, începând de la timpii cei mai depărtați și până la anul 1800. Ediție critică de I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2023. 570 p. (Colecția Moștenire, ISBN 978-9975-67-986-2). ISBN 978-9975-67-396-9. ISBN 978-9975-85-406-1 (*Știința*). ISBN 978-9975-3546-1-4 (*Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”*).

Redactor bibliografic: Claudia Tricolici

P.S. De-a lungul celor 3 decenii, toate cele 21 volume Hasdeu au avut parte de lansări publice, în cea mai mare parte, la Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”. Lansarea ultimelor 2 volume (20 și 21) din colecție s-a produs în cadrul Zilei Naționale a Culturii, la **14 februarie 2024**. Moderator al evenimentului a fost scriitorul Mircea V. Ciobanu, redactor-șef al editurii. Vorbitori: Gheorghe Prini, director al Editurii „Știința”, dr. hab. Elena Prus, ULIM, Vasile Malanețchi, istoric literar, dr. Mariana Harjevschi, director general al Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”, Mihai Papuc, responsabil de colecția „Moștenire”.

COMUNICĂRI ÎN PLEN

CINE ÎL MAI CITEȘTE AZI PE HASDEU (ȘI LA CE I-AR TREBUI)¹⁶?

Mircea V. CIOBANU,
*Editura Știința, redactor-șef,
scriitor, critic literar*

Rezumat. Un clasic își probează clasicitatea prin oferta de relecturi, revalorificări, reinterpretări. Dar în ce măsură opera unui clasic (aici: Bogdan Petriceicu Hasdeu) continuă să ofere lecturi de plăcere? În ce măsură textele sale continuă să rămână, și azi, literatură, nu doar fapte de istorie literară? Textul propus este un parcurs subiectiv al unui cititor, cu gusturile și competențele sale. Textele luate în vizor și prezentate ca posibile lecturi de plăcere sunt prozele romantice *Ursita* și *Ioan-Vodă cel Cumplit*; drama *Răposatul postelnic*; articolele polemice și, ca studiu de caz, articolul *Amorul în cronicile române*; câteva articole din dicționarul enciclopedic *Etymologicum Magnum Romaniae*. Articolul vizează sociologia literaturii și psihologia lecturii.

¹⁶ O versiune mai scurtă a acestui studiu apare ca prefață la vol. Bogdan Petriceicu Hasdeu. *Proză. Poezie. Dicționar* / Prefață, selecție și îngrijirea textelor de Mihai Papuc și Mircea V. Ciobanu. Chișinău: Știința, 2026, pp. 7-12, o recenzie a căruia este publicată la finele prezentei ediții.

Cuvinte-cheie: *relectură, lectură de plăcere, moștenire culturală, literatură versus fapt de istorie literară.*

Who Still Reads Hasdeu Nowadays (And Why Would They?)

Abstract. Classical writers test their classicality by offering re-readings, revaluations, and reinterpretations. But to what extent does the work of a classical writer (Bogdan Petriceicu Hasdeu in this case) continue to provide pleasurable reading experiences? To what extent do his texts remain literature to this day, rather than mere literary history facts? The proposed text is a reader's subjective journey with his tastes and skills. The texts selected and presented as potentially pleasurable literature are the romantic prose *Ursita* and *Ioan-Vodă cel Cumplit*; the play *Răposatul postelnic*; polemic articles and, as a case study, the article *Amorul în cronicile române*; a few articles in the encyclopedic dictionary *Etymologicum Magnum Romaniae*. The article targets the sociology of literature and the psychology of reading.

Keywords: *rereading, reading for pleasure, cultural heritage, literature versus literary history fact.*

Un clasic își probează clasicitatea prin provocarea, peste ani, a re-lecturilor/ a (re)deschiderilor hermeneutice. Nu pentru decretarea (o dată și pentru totdeauna) a unor adevăruri ce țin de moștenirea culturală și nu pot fi contestate, ci pentru că opera permite mereu noi și noi revalorificări. Însă întrebarea – pe care o pun fără a cochetă cu cititorul și cu nemuritorul personaj al culturii române – este: îl putem încadra pe Hasdeu (și) la categoria *lecturilor de plăcere*? Îi putem citi opera ca *literatură*, nu doar ca *fapt de istorie literară & culturală*? Răspunsul meu este foarte personal (lectura de plăcere nu poate fi decât personală și subiectivă) și vine din experiența mea de cititor.

Cine deschide *Ursita*, mai întâi vede un titlu-exclamare în prima parte a narațiunii: *Am scăpat de el!*, urmat, în partea a doua, de replica dezamăgitoare: *Ba n-am scăpat de el!* Intrigă creată de două semne de exclamare. Dar să luăm câteva pasaje de început,

care creionează un manual de proză romantică și de construcție cinematografică. Întâi, plasarea în câmpul istoriei mari și a evenimentului istoric concret: „Era pe la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare. Postelnicul Șarpe, încungiurat de o ceată de voinici călări, se întorcea de la Cracovia, unde fusese trimis pentru a combina o alianță antimusulmană între Moldova și Polonia” [1, p. 129]. Urmează o lecție de topografie marca Hasdeu: „Acum ei ieșiră din Cernăuți și se apropiau de codrul cunoscut pe atunci sub numele de Cosmin, unde astăzi se află satul numit românește Molodia, și botezat nemțește – nu știu de ce – Frantzthal, adecă «valea lui Franț», ceea ce se cam aseamănă cu luleaua românului, pe care neamțul ca să nu se zică că-i furată, a prefacut-o în «pipă»“ [*ibidem*]. Peisajul descris de artistul romantic denotă nu doar cunoașterea frumuseților plaiului, ci și experiența lecturilor: „Soarele apunea și cele de pe urmă ale sale raze se culcau somnoroase deasupra uriașului codru, întins pe un șir de dealuri și colnice, văi și văgăune, ce păreau de departe a fi ca un singur arbore acoperit cu milioane de frunze” [*ibidem*, p. 130]. Portretul *eroului excepțional* vine tot din cărți: „O barbă neagră, tăiată rotund împregiur, unduia pe zaua de argint a postelnicului, împodobită – zaua, nu barba – cu flori sculptate; lungi plete, cam crețe și stufoase, șerpuiiau de sub o cușmă de samur în patru colțuri cu un ciucur de catifea roșie; în fine, pentru a încheia portretul vom adăoga nește ochi mici și negri, un nas larg de șoim o frunte pătrată și zbârcită și buze foarte subțiri, ce abia se zăreau de sub arcu mustețelor” [*ibidem*, p. 129].

Urmează intriga pentru cititorul avid de istorii romantice: schimbări de situații, moartea suveranului urmată de luptele moștenitorilor, patrioți și trădători, magicieni autohtoni și doftori străini, boieri și haiduci... Se citește dintr-o răsuflare, dar solicitând *timp boieresc*, suficient pentru lectură neîntreruptă. Iar pentru amatorii digresiunilor istorice, vom afla nu numai intrigile de la curte sau copilăria unui „păunaș al codrilor”, ci și *vechea istorie a berii românești!* Cu argumente filologice („Mai întâi de toate, cuvântul *bere* e curat românesc, fiind un substantiv format din verbul *a bea*. [...] Al doilea, până în momentul de față, locurile în cari se păstrează orice fel de

băutură – bere, vin, rachiu etc. – poartă la noi numele de *pivniță*, adică berărie, ceea ce dovedește că la început acele locuri nu erau în România decât numai pentru bere”) și istorice („*Așezămintul comercial moldovean* al lui Alexandru cel Bun legiuiește anume ca niciun străin să nu se amestece în fierberea berei, această industrie fiind permisă numai românilor neaoși), „Așadară, conchide imperativ naratorul, jos gloria berarilor nemți! trăiască berea română!”

O altă proză, istorică și romantică, ***Ioan-Vodă cel Cumplit***, concurează cu *Alexandru Lăpușneanul*. Începutul, cinematografic și acesta, sugerează atmosfera din romanele ecranizate ale lui Dumas: oștile se mișcă pe harta continentului, harta se convertește în câmp de luptă, vocea comentatorului ne introduce în temă, privind situația Europei în contextul istoric concret („Europa în a șaptea zecime a secolului XVI”). Rămânând pe faza permanentului dialog cu cititorul, istoria e anticipată de o remarcă naratologică subtil ironică: „Guizot (e vorba de François Pierre Guillaume Guizot, istoric francez din secolul al XVIII-lea – MVC), în studiul său asupra lui Shakespeare, începe povestirea prin o lungă digresiune despre Adam și Eva. Suntem mai discreți: scriind istoria lui Ioan-vodă, ne mărginim a arunca mai întâi o repede cătătură numai asupra Europei și numai în momentul precis” [1, p. 200]. Urmează panorama unei Europe decăzute moral și politic. Pe acest fundal, apariția voievodului moldovean se face prin tehnica basoreliefului: el este *altfel*. Segmentarea narațiunii e și ea provocatoare: *Aventurierul*; *Domnul*; *Căpitanul*; *Catastrofa*. Un roman istoric care începe cu un aventurier, e o promisiune pentru *conaisseur(s)i*. Ca în orice narațiune romantică, deliciul îl fac momentele de cumpănă, confruntarea, trădarea, prăbușirea. Cu rupturi, enunțuri sacadate, ca pentru memorare, cu repetiții-anafore, dar și cu necruțătorul final, ce trimite la trădarea evanghelică. Cu amănunte narative memorabile, dar, mai ales, cu neuitata frazare a lui Hasdeu.

Piesa lui Hasdeu cea mai nedreptățită de scenele teatrelor e „tragedia istorică” ***Răposatul postelnic***. O „tragedie istorică”, ancorată în timp, cu personaje decupate din istoria noastră: postelnicul Șarpe

(da, cel din *Ursita*), vornicul Moțoc (da, cel din *Alexandru Lăpușneanul* și din *Despot-vodă*) ș.a. Piesa are și o prefață teoretică, în care autorul își propune să îmbine tehnologiile dramatice ale lui Sofocle cu ale lui Shakespeare. Îmbinând însă tehnologiile celor doi titani ai genului, nu vom obține o dramă limpede ca la Sofocle și bogată în mijloace expresive ca la Shakespeare. Cred că autorul ironizează atunci când spune că din albul unuia, amestecat cu negrul altuia, rezultă un cenușiu tare original, or culoarea obținută ne trimite la ceva spălăcit. În schimb, Shakespeare, invocat aici, ne lecuiește de altă boală. Și la el figurează personalități istorice, dar el nu urmărește buchia cărții de istorie, ci creează personaje memorabile. Dar, deși placată pe scena istoriei, unde ne-am obișnuit să urmărim confruntări politice și militare, aici personajele sunt antrenate în bătălii și intrigi amoroase. Și atunci perspectivele dramatice se schimbă, firesc, pentru cititorul atent. Se înviorază altfel, ba se înveslesc cumva, chiar dacă drama este sângeroasă (mai și având un titlu macabru). Iar autorul... *se joacă de-a teatrul* (sic!).

Deliciul acestei piese îl constituie structura ei. Mai exact: *suma structurilor*. Într-o anume perspectivă, avem prima piesă postmodernistă românească. Elementele de referință nu sunt doar Sofocle și Shakespeare, la care ne trimite prefața. Construcția secvențelor repetă fie gramatica altor texte, cunoscute, fie parafrazează, fie constituie replici date unor secvențe din dramaturgia lumii. Le numește chiar Hasdeu, prin numeroase trimiteri la subsol (o premieră și în acest sens în dramaturgia națională). E nevoie, bineînțeles, de o decodificare și contextualizare a *exercițiilor intertextuale* ale lui Hasdeu, care își țese pânza intercalând bucăți de *covoare luate de la clasici*, fie ca citate, fie ca parafraze (împrumutând structura, adică gramatica textului): Shakespeare, Sofocle, Plaut, Molière, Goethe, Manzoni, Aristofan, Corneille, Terentiu, Beaumarchais, Euripide, Bolintineanu... Nu citate, nu replici, scene întregi! Chiar primul dialog, dintre Petrică Spancioc și Iancu Moțoc, prea puțin informativ, în schimb foarte teatral (amintindu-i cititorului/ spectatorului de azi de *Teatrul descompus* al lui Vișniec, montat la Teatrul „Eugène Ionesco” cu titlul *Voci în lumina orbitoare*), este „jucat” încă o dată

la subsol, cu replicile cvasiidentice din comedia *Rudens* a lui Plaut. În limba latină, bineînțeles. Iar un discurs al lui Spancioc: („Ia urma, Iancule Moțoace! Iancule Moțoace, ia urma! Taina-ți e nu numai a ta și, deci, mai-nainte de a mi-o dezveli mie, cată să capeți învoirea tovarăsei tale, pentru a mă putea băga și eu părtaș la cele ascunse ale voastre. Judecă sânгур. Poți tu vinde moșia întreagă, când nu stăpânești (*gesticulând cu mâna*), în trupul ei, decât o biată răzășie cu nedrept împresurată, un tufar, vro grunzuroasă râpă, vro păcătoasă moară, vrun glodos iaz sau vro bucată de pământ, stârpită prin o îndelungată lucrare?”) este inspirat din *Regele Lear* și Hasdeu alăturază „apostrofa tragică a lui Shakespeare din *King Lear*, act. IV, scena 6”: Down from the waist they arc centaurs/ Though women all above:/ But to the girdle to the gods inherit,/ Beneath is all the fiends’;/ There’s hell, there’s darkness, there’s the sulphurous pit,/ Burning, scalding, stench, consumption; Fie, fie, fie! pah, pah! Give me an ounce of civet, good apothecary, to sweeten my imagination” [3, p. 341].

Un dialog se încheie printr-un joc de cuvinte aproape ca în *Molière*, iar o digresiune trimite, concomitent (ne-o spune autorul) la *Hamlet* și la *Faust*. O scenă îi „amintește” lui Hasdeu de Manzoni, dar și de Aristofan, și autorul citează în italiană și în greaca veche (sic!)... și tot așa. Până și o strofă frivolă, de sorginte populară, i se asociază cu un cântec din *Bărbierul din Sevilla* a lui Baumarchais. Apoi Corneille, apoi din nou Shakespeare, apoi... o strofă antologică din *Psaltirea în versuri* a mitropolitului Dosoftei...

Un deliciu aparte sunt **studiile și articolele literare**, dovada spiritului critic al lui Hasdeu. După ce îl auzisem afirmând că „poezia românească de astăzi se pitulează în două nume: Alecsandri și Eminescu” (Alecsandri este cel care găsește „lesne” cuvântul poetic, Eminescu este cel care caută „mereu cu străduință”); după cutremurătorul *Necrolog* scris la moartea lui Eminescu, am putea fi surprinși citindu-i „opiniile separate”. Polemizând cu cineva, este absolut neceremonios cu celebra rimă din *Doina* „plânsu-mi-s-a” (făcută, zice Hasdeu, „decât numai spre a căpătui o rimă excentrică”), apoi aruncă piatra în istoria și critica literară de peste veac:

„Vestita *Glossă* a lui Eminescu, mai cu deosebire, poate să fie un fel de gimnastică, *dar poezie nu este*” [4, p. 267]. Sau iată-l pe „nemuritorul nostru Alecsandri”, venerat de Hasdeu în mai multe rânduri, în special pentru pasteluri. Și pastelul *Bărăganul* e „sublim”, dar numai înainte de ultimele două strofe, când marele poet face o umilitoare și „profundă plecăciune la adresa Tronului și iată cum o scrântește...”, ratând poezia autentică... „cu o ipocrizie care ucide inspirațiunea” [*ibidem*, p. 441]. Uimitor, dar după această polemică statuile lui Alecsandri, Eminescu sau Hasdeu nu au avut de pierdut niciun centrimetru din înălțime. Iar literatura a avut doar de câștigat, prin problematizarea cazurilor.

Cireașă de pe tortul polemicilor hasdeiene este istoria din jurul procesului de acuzație a nuvelei *Duduca Mamuca* (de fapt, procesul împotriva revistei *Lumina*). În pledoaria sa avocățească, Hasdeu își ia ca martori confrății de „literatură licențioasă”, aducând, am zice azi, 16 „argumente”: Regele Solomon (și *Cântarea cântărilor*), Aristofan, Ovidiu, Petroniu, Apuleu, Plaut, Rabelais, Boccaccio, Shakespeare, Goethe, Alecsandri, Negruzzi, Heliade Rădulescu, Bolintineanu, Beldiman, Conachi – autori pe care justiția română i-ar putea penaliza pentru textele „licențioase”.

Începutul articolului *Amorul în cronicile române* evocă *timpurile eroice* pe fundalul *prezentului putred*: „Citiți... cronicile române, și veți afla timpul când și putredul nostru măr era un adevărat măr domnesc...”. Intrăm în digresiunile speciale ale istoriei, detalii delicate, deși „în mai multe alte privințe mai mici, mai secundare, mai obscure”. Adică? „Bunăoară: care să fi fost *meșteșugul dragostei* la strămoșii noștri cei mai dincoace de epoca lui Traian, cari uitaseră deja de mult preceptele lui Ovidiu? Cum își făceau ei curte? cum petreceau? cum corespundeau? cum vorbeau în romanticele lor întâlniri? cum faceau acele jurăminte, de cari iubirea nu se lipsește nici chiar la otentoți?” [4, p. 343]. Or „*națiunile cele mai brave au fost totdeauna și cele mai amoroase*”.

Cum stăm noi la acest capitol?: „Românii au fost odată foarte viteji, cel puțin pe când se scriau cronicile: urmează dară să fi fost și foarte amoroși. Din nenorocire, cronicile, preocupate, corp și suflet,

de povestirea minunatelor vitejii ale neamului românesc, se feresc a rădica vâlul de pe misterele vieții sociale, le disprețuiesc, le cred nedemne de a *rămânea în pomenire*. Două-trei pasaje, două-trei cuvinte, scăpate nu știu cum din frâul obicinuitei seriozități a cronicarilor, sunt tot, aproape tot ce-a rămas asupra intrigilor amoroase la străbunii noștri; însă acele câteva fugitive mențiuni sunt deja de ajuns, pentru a ne da o idee despre ceea ce lipsește” [*ibidem*].

Vin argumentele, *cazurile exemplare*: „Ștefan-vodă înconjură castelul și-l luă. Radu-vodă reuși a scăpa peste Dunăre. Dar în mâinile învingătorilor căzu doamna lui Radu-vodă și fiică-sa Voichița. Aceste două prizoniere de neam domnesc fură conduse la Suceava, în capitala marelui Ștefan”. Povestea nu se încheie însă aici. „De atunci trecură trei ani la mijloc. Deodată, sub anul 1475, cronicarul ne spune că «Ștefan-vodă a zidit monastirea Sântul Dimitrie dinaintea Curții domnești» și «s-a cununat acolo cu doamna Voichița, fata lui Radu-vodă, iar pre maică-sa, cu mare cinste o a trimis la bărbatu-său Radu-vodă la Țara Muntenească”.

Urmează *strategiile narrative*: „Dar despre acestea toate cronicarul păstrează cea mai adâncă tăcere, mulțumindu-se a menționa numai cele două puncturi extreme, alfa și omega, începutul și sfârșitul: captivarea Voichiței, și apoi cununia! Însă, adeseori lesne se ghicește ceea ce nu se spune. Amorul lui Ștefan-vodă pentru Voichița trebuie să fi fost o pasiune prea violentă, prea imperioasă, de vreme ce sili pe acest principe diplomat de a-și schimba deodată politica, împăcându-se cu un inamic atât de vechi și atât de înverșunat precum era Radu-vodă. Frumoasa bucureșteancă avu satisfacțiunea de a îmblânzi pe un erou, dinaintea căruia tremurau Turcia, Ungaria și Polonia; dar și Ștefan-vodă avu și el o satisfacțiune, nu mai puțin măgulitoare, de a-și fi cucerit o nevastă nu prin tractate, ci cu sabia în mână, întocmai precum făcuse fondatorul străbunei Rome!” [*ibidem*, p. 344].

Următorul pasaj, cu un domnitor mai puțin remarcat prin victorii răsunătoare, dar trecând prin foc și sabie țara vecină de dragul unei principese, fixează o tradiție: „Iată dară, ca în *Iliada* lui Omer, un rebel din cauza unei femei! și ce rebel! Dintâi Bogdan-vodă de-

vastează Polonia; apoi polonii, pentru a nu se recunoaște biruiți, năvălesc și ei în Moldova, pustiind-o cu foc și cu sabie; apoi Bogdan-vodă adună o nouă oaste și face o nouă invazie în Polonia; apoi polonii iarăși se întorc cu furie asupra Moldovei... și toate astea, toate astea pentru că lui Bogdan-vodă îi plăcuse portretul principesei Elisabeta și pentru că voia cu orice preț să ia de femeie pe blonda poloneză!”

Cât de mult ne schimbă istoria aceste pasaje! Unde-i sărmanul popor umilit, din „calea tuturor relelor”? Cu nimic mai prejos ne erau concitadinii de rang inferior, din *zona telurică*. „Precum vedeți, eroismul nu încetă a fi elementul principal și predominitor al amorului și după moartea lui Ștefan cel Mare! Și să nu vă închipuiți că numai domnii se băteau și-și expuneau viața pentru gurița unei frumoase, nu! aceasta era o caracteristică generală, un obicei comun, o datină sacră, o tradițiune pentru toți românii. *Tel maître, tel valet*, zice proverbul francez. Slugile imitează pe stăpâni, supușii imitează pe domnitori” [*ibidem*, p. 345]. Istoria se proliferază și pe alte straturi sociale: „...Dar îmi veți spune că domnii și boierii nu sunt încă toată țara. În adevăr, cronicarii noștri nu vorbesc nimic despre țărani; însă *țăranii au și ei o cronică a lor proprie*, o cronică *mult mai vie și mult mai frumoasă* decât cronica domnească și boierească. Acea cronică a țăranilor este poezia națională. Citiți antica baladă *Păunașul codrului* și veți vedea că în acele zile de vitejie, chiar femeile nu înțelegeau cum să iubească pe un mișel, pe un fricos, pe un om carele nu știa să mănuiască sabia, nu știa să biruiască pe un rival cu arma în mână!” [*ibidem*, p. 346].

Câtă mândrie pentru *spiritul erotic* al poporului, placat ferm pe *spiritul eroic* al acestuia. În fine, urmează morală *trecutului eroic*, urmat de *prezentul mișelită*: „Românii cei vechi țineau la amor ca la o sculă, ca la un tezaur, ce se plătea foarte scump, câteodată cu prețul vieții! Românii cei greciți cumpărau amorul, precum se cumpără rachiul și țuică; de la cârciumăreasa Archipoaia...” [*ibidem*].

În intenție, *Etymologicum Magnum Romaniae* e o ediție care să poată fi citită seara, în familie, ca o carte de povești, pe modelul fraților Grimm (filologi & autori de basme), ctitorii *Dicționarului*

cuvintelor germane (*Das Deutsche Wörterbuch*). *Etymologicum...* era o struțocămilă între **dicționar**¹⁷ și **enciclopedie**: „Cu totul alta a fost, în decursul veacurilor, funcția enciclopediilor. Termenul vine de la *enkyklios paideia*, care în greaca, însemna o educație completă” [*ibidem*, p. 24].

Articolele din *Etymologicum* sunt veritabile nuvele, fiecare construind aventura unui cuvânt călătorind prin textele folclorice sau culte ale limbii române. Aproape la întâmplare: *ABIA*. Fără a fi ambiguu, personajul are două calități: „Cuvântul are două adumbriri de sens fundamentale: *abia* = *anevoie*, *cu greu*, și *abia* = *pe dată ce*, *îndată*, *chiar în momentul acela*. Apoi, deliciul *literatului* Hasdeu: folosirea cuvântului în texte folclorice, istorice, religioase, administrative sau literare: „«*abia* își târâie și el viața de azi pe mâine. Altădată, *abia* mă arătam înaintea vrăjmașului și, să te ții, pârleo! îi sfârâiau călcăiele dinaintea feței mele...» (Ispirescu, *Legende*, 12), urmând comentariul lui Hasdeu: „în acest pasagiu, primul *abia* însemnează «*anevoie*», al doilea – «*pe dată ce*»”. Un caz special e joncțiunea sensurilor: „Uneori nu se poate trage o sigură linie de despărțire între ambele sensuri. Gr. Alexandrescu, *Mulțumirea*: «Așa! îmi trimiți daruri, iubită copiliță;/ *Abia* ești de o palmă, și vrei să te slăvesc!/ De ochii tăi albaștri, de mica ta guriță,/ în limba armoniei îți place să-ți vorbesc...». Aice *abia* însemnează ceva mijlociu între «*cu greu*» și «*pe dată ce*», în zicerea «*abia aștept*», greul consistă în nerăbdare, într-o dorință prea vie de a vedea ceva realizându-se mai curând” [5, p. 113-116].

Cuvântul *AMURG* e un personaj romantic, anunțat de definiția în franceză, poetică: „Crépuscule, entre chien et loup, la tombée de la nuit” și colorat cu exemple pe potrivă: în *Doamna Chiajna*: „se nălța pe albăstreala întunecată a cerului un părete îngust și negru, cu muchea surpată, cu laturile crăpate, fioros și cobitor ca urma unui păcat în amurgul conștiinței”. Un poem! Arhaicul *AMU* e trecut prin *Codicele voronețean* și *Psaltirea șcheiană*, prin *Dosiftei* și o *doină din Ardeal* (ca să nu credeți că-i moldovenism), prin

¹⁷ „Un model gen dicționar, spune Umberto Eco în *De la arbore spre labirint*, ar trebui să țină seama, pentru definirea unui termen (și a conceptului corespunzător), numai de acele proprietăți necesare și suficiente pentru distingerea respectivului concept de altele; cu alte cuvinte, ar trebui să conțină doar acele proprietăți pe care și Kant le definea drept analitice” [4, p. 7].

Creangă: *Amu cică era odată...* un cuvânt polivalent, dacă nu polisemantic: într-un basm popular, *Petrea cel frumos*, având sensul între *deci* și deja: „Au mers amu cât au mers...” *AMORȚESC*, etimologic, ne trimite la *moarte*, după cum *ÎNLEMNESC* trimite la *lemn* și *ÎMPIETRESC* la *piatră*. Exemplele prind vraja poeziei. Văcărescu: „inima-mi e tot aceea!.../ Iubirea-mi ai amorțit-o,/ dar ea n-a putut să moară...” [*ibidem*]. Iar la Alexandrescu, inima se *împietrește*... iar simțirea *amorțește*... Pe contrasens, Negruzzi afirmă (în *Au mai pățit-o și alții*) că uneori „fericirea amorțește oricare alte simțuri ale noastre” [*idem*, pp. 732-733].

ALDĂMAȘ – iată un exemplu de lucru cu cuvântul, marca Hasdeu. Geografia vocabulei se conjugă cu istoria, iar istoria cuvântului – cu istoria neamului. Aventurile sensurilor cuvântului, în timp și în spațiu. Contextul și istoria realității pe care o desemnează, abia apoi biografia lexemului [5, pp. 529-532]. „*Aldămaș* se numește hiritisirea ce se face în urma tocmei și care constă din următoarele: părțile se duc și cer băutură spirtoasă, vin sau rachiu; se dă întâi de câtră cumpărător, care cinstește pe vînzător, și acela-l felicitază zicîndu-i: dea D-zeu să ai parte de... (obiectul cumpărat), atît d-ta, cât și urmașii de urmașii d-tale, și să fii sănătos să-l stăpînești! Apoi dă și vînzătorul tot atîta băutură, și cinstind pe cumpărător, acesta-l felicitază: și d-ta să dea D-zeu să ai parte de bani, unde vei pune un ban să scoți o mie, spor și izvor să dea D-zeu!” (I. Curpăn, Bacău, c. Nadișa)” [5, pp. 530]. Îl regăsim și în marea literatură: în *Arvinte și Pepelea*, personajele negociază un act de vânzare-cumpărare, după care Pepelea cere urmarea obiceiului: „Bună tocmală!... Dar ceva adalmaș?” O baniță de nuci uscate („de șease ani”) nu e acceptată, eroului neplăcându-i nucile. În schimb, are o altă doleanță: „Dă-mi pe Mândica adalmaș... Vrei?...” [*ibidem*].

Aflăm un cuvânt de care nu aveam știință: „Cei ce iau parte la aldămaș, veselindu-se împreună ca un fel de marturi la încheierea tocmei, se cheamă *aldămașari*”. De la unguri am luat cuvântul, nu și obiceiul: „La români dară instituțiunea în sine-și nu e deloc ungu-rească, însă curat unguresc este numele (...)”. O precizare necesară: „Prin etimologie poporană de la «a da (vin ori rachiu)» s-a născut

apoi forma românească metatetică *adălmaș* sau *adalmaș*, cea mai întrebuintată în grai și pe care de la moldoveni au împrumutat-o rutenii: *odomaș*. După cum am văzut mai sus, la țărani *aldămaș* e sinonim cu *cinste*, cuvânt slav ic anterior introducerii termenului unguresc și carele la rîndul său traduce pe latinul vulgar *honor*, cu același sens(...): «au făcut cinste cu un butoi de vin», de unde și franțuzește «faire les honneurs» [5, p. 531]. Jocul iminent dintre semnificațiile cuvîntului, istoria, geografia (și chiar geopolitica) acestuia este, de fiecare dată, irepetabil și relevant, adunînd laolaltă fapte de limbă și ficțiune literară, capabile să transforme realitățile limbii vii în *povestiri de spus la gura sobei*. Azi, o idee apropiată, vizînd cuvintele și expresiile limbii vii, o realizează Rodica Zafiu, la rubrica din *Dilema veche*, și Eugen Lungu, în două volume ale cărții *De ce spunem așa*.

E un noroc să ai un Hasdeu în bibliotecă și e păcat să-ți irosești norocul. Rar cînd cultura și desfătarea intelectuală se conjugă în asemenea mod.

Referințe bibliografice

1. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*, vol. 2: *Proză*. Chișinău: Știința, 1997. ISBN 978-9975-67-032-6.
2. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*, vol. 3: *Dramaturgie*. Chișinău: Știința, 2008. ISBN 978-9975-67-408-9.
3. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*, vol. 4: *Articole și studii literare, filosofice și culturale*. Chișinău: Știința, 2009. ISBN 978-9975-67-622-9.
4. ECO, Umberto. *De la arbore spre labirint*. Iași: Polirom, 2009. ISBN 978-973-46-1380-9.
5. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*, vol. 12: *Etymologicum Magnum Romaniae*, tomul 1: *A – AMURȚESC*. Chișinău: Știința, 2013. ISBN 978-9975-67-882-7.

B.P. HASDEU: UN VERITABIL DESCHIZĂTOR DE DRUMURI ÎN TEORIA LIMBAJULUI

Dr. hab. Cristinel MUNTEANU,
Universitatea Internațională „Danubius” (Galați, România)
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0532-8705>

Rezumat. În această lucrare, voi încerca să pun în evidență câteva dintre ideile și distincțiile valoroase ale lui B.P. Hasdeu cu privire la teoria limbajului și epistemologia lingvisticii, concentrându-mă îndeosebi pe diversele subclasificări pe care le-a propus, precum și pe modul în care el a determinat specificul lingvisticii în raport cu filologia. Totodată, m-am referit și la delimitarea corectă operată de savantul român în cazul obiectului real al lingvisticii, o concepție similară celei teoretizate mai târziu de Eugeniu Coșeriu.

Cuvinte-cheie: *teoria limbajului, lingvistică, filologie, limbă, B.P. Hasdeu, E. Coșeriu.*

B.P. Hasdeu: a real pioneer in the field of language theory

Abstract. In this paper, I aim at highlighting some of B.P. Hasdeu's valuable ideas and distinctions concerning language theory and epistemology of linguistics, focusing mainly on various sub-classifications theorized by him, as well as on his determining the specific of linguistics in relation to philology. In the same time, I also referred to the correct delimitation he made when regarding the real object of linguistics, that is a conception quite similar to that developed later by Eugenio Coseriu.

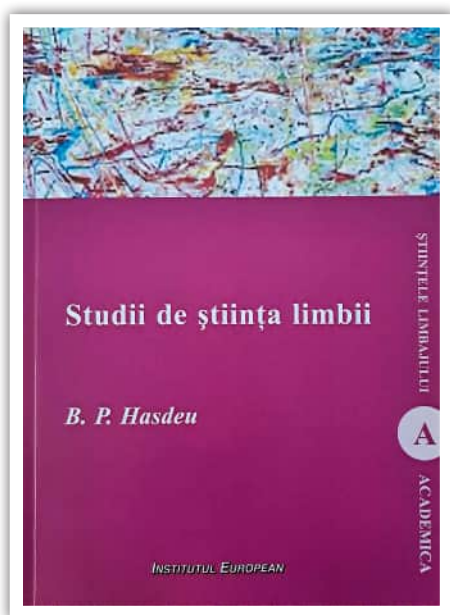
Keywords: *language theory, linguistics, philology, language, B.P. Hasdeu, E. Coșeriu.*

1. Preocupări mai mult sau mai puțin lingvistice au existat în cultura noastră și înainte de activitatea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu. Pot fi amintiți, pe o atare linie, în afară de unii reprezentanți ai Școlii Ardelene, personalități ca Timotei Cipariu și Ion Heliade Rădulescu. Totuși, până la B.P. Hasdeu, nu cred că putem vorbi, la noi, de preocupări serioase, de substanță, cu privire la teoria limbajului (eventual, și la filosofia limbajului), deși unele încercări – ca reflecții sporadice – vor mai fi existat. După cum vom vedea, B.P. Hasdeu are toate datele care să îndreptățească socotirea lui drept „primul nostru teoretician al limbajului”¹⁸. În plus, el s-a arătat interesat și de epistemologia lingvisticii, filtrând critic contribuțiile de acest gen ale înaintașilor ori ale contemporanilor săi și căutând să ofere clasificări (parțial) noi sau originale ale științelor limbii, după o prealabilă încadrare a acestor discipline în tabloul general al științelor vremii.

2. Cicerone Poghirc face undeva unele aprecieri cu privire la „contribuțiile însemnate” ale lui Hasdeu referitoare, pe de o parte, la raportul dintre *filologie* și *lingvistică* și, pe de altă parte, la definirea și clasificarea diverselor discipline lingvistice: „Discuția, extrem de importantă pentru acea vreme, când disciplinele în cauză nu se separaseră încă bine, aducea date importante pentru lămurirea chestiunii, dar este astăzi depășită și de aceea nu vom insista asupra ei” [18, pp. 114-115]. În pofda acestei evaluări oarecum nefavorabile, se poate susține că modul în care vedea Hasdeu respectivele probleme nu este (nici astăzi) cu totul depășit.

2.1. Înainte de a vorbi despre raportul dintre filologie și lingvistică, Hasdeu operează o distincție în interiorul filologiei, și anume între *filologia clasică* și *filologia comparativă*. După ce tratează amănunțit, pe mai multe pagini, deosebirile dintre acestea două, savantul conchide că „filologia comparativă este o știință pe deplin

¹⁸ Din motive obiective, nu am putut trimite o lucrare corespunzând întru totul celei prezentate cu ocazia Colocviului. De aceea, cu permisiunea organizatorilor, am decis să transmit spre publicare un fragment (adaptat și adus la zi) din studiul meu introductiv, *B.P. Hasdeu – primul nostru teoretician al limbajului*, scris în 2013 pentru o ediție critică Hasdeu [13, p. 34 și urm.].

întemeiată pe observațiunea fenomenelor colective, din care rezultă legi generale; filologia clasică este mai mult o artă, trăgând precepte din studiul fenomenelor izolate” [11, p. 27]. Mai departe, el chiar compară filologia clasică cu horticultura și filologia comparativă cu botanica. Într-adevăr, din felul în care discută Hasdeu, rezultă că filologia clasică este un fel de hermeneutică, o „artă” ce studiază fenomene reduse ca număr (adică textele scriitorilor clasici) și care implică o anumită artificialitate, în timp ce filologia clasică este cu adevărat o știință, capabilă să formuleze legi, fiindcă se ocupă de fenomene numeroase, surprinse în starea lor naturală. Filologia clasică are ca obiect cultura clasică dispusă în trei „cercuri”: (1) Etica clasică; (2) Literatura și arta clasicității; (3) Limba clasică. Filologia comparativă inversează această ordine, punând accentul pe „limba poporană” [11, pp. 20-21].

Trebuie să mai remarcăm, totodată, că Hasdeu avea o concepție foarte largă, în sens antropologic, despre atribuțiile filologiei în întregul ei: „Filologia în genere studiază manifestațiunile tendinței

firești a omului de a cunoaște toate și de a se cunoaște pe sine însuși, fie în stare incultă, fie în civilizațiune. Acea tendință se manifestă în limbă, în literatura scrisă sau nescrisă, în obiceiuri, în credințe etc., cari împreună – «humanitas» în adevăratul sens al cuvântului – formează astfel obiectul filologiei în genere. Studiul acelor manifestațiuni în stare incultă se cheamă filologie comparativă; studiul lor pe o treaptă de civilizațiune este filologia clasică” [11, pp. 26-27].

Ca și în cursul predat la Universitatea din București în 1874 (și publicat în 1875), și în *Principie de lingvistică* (din 1881) Hasdeu menține locul filologiei (fie clasică, fie comparativă) în sânul sociologiei, dar subliniind, de data aceasta, legătura strânsă cu istoria: „Istoria, fără a fi ea însăși filologie, drept, economie politică, filosofie sau altceva analog, rezumă în sine, în doze diferite, toate științele sociologice, altfel zise istorice, împreună cu baza lor cea biologică. Terenul însă pe care-l ocupă filologia în genere în sfera sociologică e atât de întins și totodată rădăcinile sale biologice sunt atât de adânci, încât istoria, această sinteză a sociologiei, uneori se pare a se confunda cu filologia, neputând a face un singur pas fără puternicul ei razăm” [11, p. 24].

2.2. Spuneam mai sus că – în viziunea lui Hasdeu – filologia comparativă răstoarnă ordinea elementelor cercetate de filologia clasică, luând în considerație, în primul rând, limba populară. Așa se face că, în cadrul acestui tip de filologie, trebuie delimitată și o știință aparte, și anume *lingvistica*, separată de *etnopsihologie*, căreia îi rămâne să studieze celelalte două „cercuri”, etica populară, respectiv literatura și arta populară: „Limba poporană este materia acelei ramure a filologiei comparative care se numește *lingvistică*. Pentru etica poporană, pentru literatura și arta poporului, cari ar trebui să constituie, și credem că vor ajunge odată și ele a constitui două ramure tot atât de bine determinate ale filologiei comparative ca și *lingvistica*, s-a introdus de câțva timp și a început a se înrădăcina un termen comun foarte nepotrivit: *etnopsicologie* [sic!]” [11, p. 21].

Cu timpul, termenul de *lingvistică* se va impune tot mai mult, acoperind zone atribuite cândva filologiei, iar termenul de *filologie* se folosește astăzi într-o accepție mai îngustă. O vreme (chiar și în

secolul al XX-lea), s-au întrebuițat termenii de *filologie comparată/comparativă* (datorită influenței mediului științific britanic, unde era curentă expresia *comparative philology*) pentru *gramatică comparată* și, tot astfel, *filologie romanică*, *filologie germanică* etc. pentru lingvisticile speciale. Pentru a nu se produce confuzii, delimitările s-au făcut apoi tot mai clar, semnificațiile termenului *filologie* fiind în prezent, în linii mari, cele pe care le-a precizat și Coșeriu acum mai bine de șapte decenii: „În sens strict, prin filologie se înțelege astăzi, de obicei, *critica textelor* și – într-un sens mai amplu – *știința tuturor informațiilor care se deduc din texte*, în special din textele vechi, informații referitoare la viața, cultura, relațiile sociale și familiale, economice, politice și religioase etc., ale mediului în care textele înseși au fost scrise sau ale celui la care acestea se referă. Cu alte cuvinte, în timp ce lingvistul consideră în general textele numai ca *fapte lingvistice*, ca fenomene de limbaj, pe filolog textele îl interesează ca *documente de cultură și istorie*” [4, p. 14].

2.3. Fără îndoială, Hasdeu este omul distincțiilor și al clasificărilor: el face distincții (chiar cu plăcere, așa zice) încredințat că acesta este rostul științei veritabile. De aceea, în studiul dedicat ramificațiilor gramaticii comparative, el îl combate pe W.D. Whitney, căruia indicarea diferitelor părți ale științei limbii și precizarea limitelor și a relațiilor dintre acestea i se păreau operațiuni inutile: „O asemenea lingvistică indivisă seamănă cu o expozițiune universală fără grupuri, fără clase, fără inscripțiuni explicative măcar la intrarea diferitelor saloane. Pasă de nu rătăcește, și ține-te bine ca să-ți rămână ceva în minte!” [9, p. 22]. În consecință, și în cadrul lingvisticii trebuie făcute o serie de distincții¹⁹. După ce se separă *lingvistica aplicată* de *lingvistica pură*, cea din urmă se divide, la rândul ei, în alte trei științe: „Lingvistică admitându-se ca nume general pentru totalitatea științei limbei, prin aceasta nicidecum nu se resping, ca numi[ri] speciale foarte nemerite, ceilalți doi termeni: *glottică* și *glossologie*, pe lângă cari va trebui să mai introducem un al treilea.

¹⁹ În prealabil, Hasdeu [11, pp. 38-39] face o interesantă discuție terminologică în care motivează de ce optează pentru termenul *linguistică*, în defavoarea altor termeni echivalenți care circulau în epocă, precum *știința limbei*, *glottică*, *glottologie* sau *glossologie* (și chiar varianta autohtonă *limbistică*, promovată de Titu Maiorescu). Pentru precizări similare, dar mai succinte, vezi și cursul de filologie comparativă al lui Hasdeu [12, pp. 32-33].

Vom vedea mai departe că lingvistica întreagă, negreșit cea pură, nu cea aplicată, îmbrățișează: (1) Diferitele graiuri în specie; (2) Limba umană în genere; (3) Clasificațiunea graiurilor. Prima sferă, *lingvistică pozitivă*, se poate numi *glottică*, după cum o și înțelegea Schleicher. A doua sferă, *lingvistică transcendentală*, se va zice *glossologie*. În fine, pentru a treia sferă, *lingvistică descriptivă*, se potrivește numele neîntrebuințat încă de *glossografie*” [11, p. 39].

Un an mai târziu, Hasdeu va reveni asupra acestei clasificări, dar nu pentru a o modifica în vreun fel, ci pentru a oferi mai multe argumente în sprijinul ei, criticând, totodată, încercările taxonomice ale predecesorilor [9, pp. 22-25]. Observăm că cele trei științe ale limbii deosebite de Hasdeu – *glotica*, *glosologia* și *glosografia* – nu sunt atât de îndepărtate, ca specific, de *lingvistica generală*, *teoria limbajului* și *filosofia limbajului*, pe care Coșeriu a simțit nevoia de a le delimita cu mare precizie. În acest sens, îmi permit să citez *in extenso* câteva fragmente edificatoare despre cele trei discipline care nu trebuie confundate:

(1) *Lingvistica generală*: „Așa cum arată și denumirea, lingvistica generală ține de domeniul științelor generalului. Înțeleasă în sensul său real, ea reprezintă o știință care procedează inductiv. Domeniul său de activitate îl constituie limbile identificate și delimitate «preștiințific» una de cealaltă; sarcina sa principală este aceea de a identifica analogiile și punctele comune dintre diversele limbi și apoi de a opera generalizări inductive. Ca disciplină de sine stătătoare, lingvistica generală se situează la nivelul generalităților empirice” [6, p. 39].

(2) *Teoria limbajului*: „Asemenea lingvisticii generale, și teoria limbajului face parte din domeniul științei generalului. Și punctul său de plecare se situează «în interiorul limbajului», și ea pornește de la limbaj și de la limbi ca obiecte identificate și delimitate în prealabil. În schimb, în ceea ce privește formularea întrebărilor și răspunsul la acestea, teoria limbajului urmează direcția opusă: La început se situează teoria cu conceptele sale aflate în strânsă corelație unul cu altul, ca de exemplu «limbaj în general», «limbă individuală», «cuvânt», «propoziție» etc., și pornind de la acestea sunt apoi

urmărite teoretic și deduse anumite trăsături. Trăsăturile deduse pe această cale au caracterul unor criterii definitorii; ele constituie de fapt – în terminologia utilizată aici – «universaliiile lingvistice» propriu-zise» [6, p. 40].

(3) *Filosofia limbajului*: „Spre deosebire de lingvistica generală și de teoria limbajului, filosofia limbajului se ocupă de esența limbajului în sine, și din această cauză problemele specifice filosofiei limbajului nu mai pot fi formulate (sau nu mai pot fi formulate exclusiv) «în interiorul limbii»; ele trebuie să treacă dincolo de cadrul lingvistic. În cadrul filosofiei limbajului, limba trebuie studiată în relație cu celelalte activități umane și în general cu esența umană. Doar datorită obiectului său de cercetare filosofia limbajului rămâne legată de lingvistica generală și de teoria limbajului. Aceste două discipline se ocupă cu întrebarea «cum» în privința limbajului și a limbilor, în timp ce filosofia limbajului se orientează mai degrabă spre «ce», spre sensul limbajului în genere» [6, p. 40].

Hasdeu nu dă prea multe informații despre ceea ce înțelege prin fiecare dintre cele trei științe delimitate mai sus, însă – dacă ne raportăm și la completările din studiul despre diviziunile gramaticii comparative, publicat în anul următor (1882) – se poate afirma că GLOTICA (adică gramatica comparativă) corespunde, în bună măsură, *lingvisticii generale*, GLOSOLOGIA corespunde, în general, *filosofiei limbajului*, iar GLOSOGRAFIA corespunde, mai mult sau mai puțin, *teoriei limbajului*. După cum vom vedea, această corespondență este relativă, fiindcă, la rigoare, teoria limbajului pare a-și găsi locul, întrucâtva, și în primele două discipline deosebite de Hasdeu (de vreme ce el nu plecase de la aceleași criterii ca și Coșeriu).

În orice caz, Hasdeu imaginașe, pesemne, ansamblul științelor filologice asemeni unei structuri arborescente, cu multe ramificații (după cum Schleicher, specialist în botanică înaintea de a deveni lingvist, reprezentase înrudirea limbilor sub forma unui arbore). Ca să ajungem, de pildă, la fonologie, este necesar să facem nu mai puțin de șase distincții succesive. Trunchiul filologiei în genere se împarte în (1) filologie comparativă și filologie clasică; cea dintâi se divide în (2) lingvistică și etnopsihologie; din prima rezultă (3)

lingvistica pură și lingvistica aplicată; cea dintâi se împarte și ea în (4) glotică, glosologie și glosografie; de aici, prima se divide în (5) fizio-glotică și psiho-glotică; în fine, din fizio-glotică se desprind (6_a) fonologia, morfologia, lexiologia și onomatologia, iar din psiho-glotică descind (6_b) semasiologia, sintaxa și noematologia. Din păcate, din arborele acestor clasificări hasdeiene, nu este vizibilă decât o parte a coronamentului (care ajunge până la vârf, ce-i drept), întrucât savantul a operat distincții aproape exclusiv în cazul primului termen al fiecărei distincții (cel mai adesea) bipartite sau tripartite anterioare. Iar de tratat, după cum se știe, el nu a mai apucat să trateze pe îndelete decât despre laetică sau fiziologia sunetelor, prin care se face introducerea în fizio-glotică.

3. O altă problemă de o importanță capitală pe care a abordat-o Hasdeu este aceea a determinării specificului lingvisticii prin raportare la obiectul propriu, și nu în funcție de metodele întrebuintate. În *Principie de lingvistică* (publicată în 1881), B.P. Hasdeu făcea o sinteză a ideilor lingvistice de până atunci. Referindu-se, printre altele, și la concepția lingvistică „naturalistă” a lui A. Schleicher și a altor adepți ulteriores, B.P. Hasdeu declara că o asemenea credință („cum că lingvistica în parte, separată de restul filologiei, ar fi o știință naturală sau biologică, ca botanica, bunăoară”) „nu mai poate avea astăzi decât numai doară o însemnătate anecdotică. Lingvistica nu este o știință naturală, măcar că întrebuintează o metodă biologică, după cum ea nu este o știință matematică, deși recurge adesea la formule algebrice, cu *plus*, cu *ecuațiunea*, cu *proporțiunea* etc., ba nu se sperie nici chiar de semnul $\sqrt{}$ ” [11, pp. 23-24]²⁰.

Într-adevăr, Hasdeu observase deja că „metoda comparativă este proprie științelor naturale, de unde însă nu urmează că o știință, care se servă de ea, ar fi *eo ipso* o știință naturală. Toate științele tind, mai mult sau mai puțin, a-și apropria această metodă, deși nu toate reușesc în aceeași măsură. *Obiectul, negreșit un obiect bine determinat, iar nu metoda, constituie natura unei științe* [s.m. Cr.M.]” [11, pp. 22-23]. Și totuși, concepția amintită de Hasdeu era departe de a

²⁰ Deși, sub o oarecare înrăurire a descoperirilor darwiniste, Hasdeu făcea uneori și afirmații *à la Schleicher*: „Selecțiunea naturală odată constatată, lingvistul observă cu uimire că toate fenomenele ei se regăsesc în viața limbei umane în genere și în fiecare grai în parte” [apud 18, p. 86].

prezenta în acea vreme „doar o însemnătate anecdotică”. După cum se știe, în 1887 A. Darmesteter își începea cartea *La vie des mots* cu o faimoasă frază: „S'il est une vérité banale aujourd'hui, c'est que les langues sont des organismes vivant dont la vie, pour être d'ordre purement intellectuel, n'en est pas moins réelle et peut se comparer à celle des organismes du règne végétal ou du règne animal” [7, p. 3]. Modul acesta „naturalist” de a privi limbile/limbajul i-a repugnat întodeauna lui Michel Bréal, care i-a imputat o asemenea concepție prietenului său Darmesteter – în termeni plini de respect, desigur – chiar și după moarte [2, p. 3 și p. 280]²¹.

Nu este intenția mea de a schița aici o istorie a influenței științelor naturale ori, în speță, a biologiei asupra lingvisticii. Lucrul acesta a fost făcut de alții (și, într-o măsură, chiar și de mine [14, pp. 230-239]). Am vrut doar să atrag atenția asupra ideilor foarte juste ale lui Hasdeu, și anume: lingvistica nu este, la rigoare, nici știință naturală, nici știință matematică (formală), fiindcă obiectul de care se ocupă este unul aparte (adică nici natural, nici formal, ci „social”²²); nu metodele întrebuintate, ci obiectul avut în vedere conferă specificul unei științe.

Fără îndoială, cel mai primejdios lucru pentru știința lingvistică este acela de a considera limbajul altceva decât ceea ce este (așa cum făcea, de pildă, A. Darmesteter). Pentru Hasdeu, pericolul îl reprezenta încadrarea greșită a lingvisticii din cauza metodelor utilizate. Pentru Eugeniu Coșeriu, pericolul îl reprezintă chiar afirmațiile potrivit cărora limbajul este fie un obiect formal, fie un obiect natural. Astfel, caracterizând direcția de cercetare descriptivistă a lui Bloomfield, Coșeriu spunea: „Cel care tratează limba ca pe o substanță pură o percepe și o cercetează doar sub aspectul său material, face din ea un obiect natural” [6, p. 32]. Iar despre orientarea glosematică a lui Hjelmslev spunea că: „Cine cercetează limba ca «formă pură», care se manifestă mai mult sau mai puțin întâmplător într-o

²¹ Poate că tocmai datorită concepției lingvistice sănătoase pe care o avea, Hasdeu a fost propus de M. Bréal (și de Abel Bergaigne) și ales ca membru al Société de Linguistique de Paris în 1882. Pe de altă parte, trebuie spus că – mai ales pentru că asemenea idei erau destul de izolate în acea perioadă – Eugeniu Coșeriu îl aprecia pe Bréal „por su perspicaz y robusta concepción del lenguaje” [3, p. 23; vezi și 5].

²² Hasdeu o spune răspicat, încă de la început: „Nemic mai social ca limba, nodul cel mai puternic, dacă nu chiar temelia societății” [11, p. 8].

anumită substanță, tratează limba ca pe un obiect formal” [6, p. 32]. Despre cele două (tipuri de) teorii lingvistul român afirma totuși că nu sunt false, ci inadecvate, din cauza „parțializărilor” operate în obiectul investigat.

4. Cu diverse ocazii, mai mulți lingviști contemporani au subliniat actualitatea unora dintre distincțiile și conceptele teoriei lingvistice hasdeiene (printre alții, Lucia Wald, Em. Vasiliu, D. Uritescu, S. Berejan) [21, 20, 19, 1]. Pentru Cicerone Poghirc [18, pp. 108-126], ca și pentru lingvistica modernă, din multitudinea aspectelor abordate de Hasdeu, încă prezentau interes: discuțiile referitoare la terminologia lingvistică, definirea lingvisticii ca știință și determinarea locului pe care îl ocupă aceasta printre celelalte discipline, recomandarea principiului studierii istoriei limbii în legătură cu istoria societății respective, lămurirea raportului dintre filologie și lingvistică, formularea teoriei circulației cuvintelor. Pe lângă acestea, sunt punctate și contribuțiile și precizările pe care Hasdeu le-a adus cu privire la metodologia cercetării lingvistice, la fonetică, la problema „amestecului limbilor”, la cea a idiolectelor, la cea a limbii naționale, dar și la cea a argoului și a jargonului. În plus, lingvistul român s-a arătat preocupat, pe urmele lui Humboldt, și de caracterul sistemic al limbii, dar – plecând de la G. Vico – și de originea graiului omenesc. Nu în ultimul rând, Hasdeu a examinat în mod constant, pe de o parte, raportul dintre limbă și gândire și, pe de altă parte, raportul dintre lingvistică și psihologie (criticând exagerările psihologiste ale unor specialiști din vremea sa). La toate acestea se pot adăuga, dintre cercetările mai recente [15, 16, 17], intuițiile excelente ale lui Hasdeu privitoare la obiectul unor discipline dezvoltate ulterior: hermeneutica sensului (ca lingvistică textuală, în concepția lui Coșeriu), pragmalingvistica, „skeologia” coșeriană (corespunzând în mare măsură „noematologiei” hasdeiene), frazeologia (cu asimilarea „discursului repetat”) etc.

Referințe bibliografice

1. BEREJAN, Silviu. *B.P. Hasdeu – precursor al ideilor saussuriene în spațiul lingvistic românesc* [2002]. Comunicare reprodusă în vol. *Academicianul Silviu*

- Berejan: Biobibliografie* (alcătuitori: Maria Fotescu și Elena Scurtu; redactor coordonator: Gheorghe Popa; redactor responsabil: Elena Harconița). Universitatea de Stat „Al. Russo” din Bălți: CEUSM, 2005, pp. 179-191.
2. BRÉAL, Michel. *Essai de sémantique. Science des significations* [1897]. Sixième édition. Paris: Librairie Hachette et Cie, 1913.
 3. COSERIU, Eugenio. *Sincronia, diacronia e historia*. El problema del cambio lingüístico. Montevideo: Universidad de la Republica. Facultad de Humanidades y Ciencias, 1958.
 4. COSERIU, Eugenio. *Introducere în lingvistică* [1951]. Traducere de Elena ARDELEANU și Eugenia BOJOGA, Cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Ediția a II-a. Cluj: Editura Echinox, 1999.
 5. COSERIU, Eugenio. *Bréal: su lingüística y su semántica*, în *Cien años de investigación semántica: de Michel Bréal a la actualidad*. In: Actas del Congreso Internacional de Semántica (Universidad de La Laguna, 1997), Madrid, 2000, I, pp. 21-43.
 6. COȘERIU, Eugeniu. *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*. Ediție nouă, augmentată de Jörn ALBRECHT, cu o remarcă preliminară de Jürgen TRABANT. Versiune românească și indice de Eugen MUNTEANU și Mădălina UNGUREANU. București: Editura Humanitas, 2011.
 7. DARMESTETER, Arsène. *La vie des mots. Étudiée dans leur significations* [1887]. Paris: Librairie Delagrave, 1946.
 8. DUMISTRĂCEL, Stelian. *Pină-n pinzele albe. Expresii românești. Biografii – motivații*. Ediția a II-a. Iași: Editura Institutul European, 2001.
 9. HASDEU, B.P. *Studie de știința limbei. Un nou punct de vedere asupra ramificațiunilor gramaticii comparative*. In: Columna lui Traian, 1882, nr. 1, pp. 19-31.
 10. HASDEU, B.P. *Cuvente den bătrâni*. Tomul I: *Limba română vorbită între 1550-1600. Studiu paleografico-linguistic*, cu observațiuni filologice de Hugo SCHUCHARDT [1877]. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. MIHĂILĂ. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1983.
 11. HASDEU, B.P. *Istoria limbei române. Partea I. Principie de lingvistică*. In: B.P. Hasdeu, *Cuvente din bătrâni*, Tomul III [1881]. Ediție îngrijită și note de G. MIHĂILĂ. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1984.
 12. HASDEU, B.P. *Principii de filologie comparativă ario-europee* [1875]. In: B.P. Hasdeu, *Studii de lingvistică și filologie*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Grigore BRÂNCUȘ, vol. II. București: Editura Minerva, 1988, pp. 5-127.
 13. HASDEU, B.P. *Studii de știința limbii*. Prologul editorului, studiu introductiv și note de Cristinel MUNTEANU. Iași: Editura Institutul European, 2013.
 14. MUNTEANU, Cristinel. *Viața cuvintelor și selecția lor naturală (sau despre influența biologiei asupra lingvisticii)*. In: Communication interculturelle et littérature, 2011, nr. 2 (14), Galați: Editura Europlus, 2011, pp. 230-239.

15. MUNTEANU, Cristinel. *Noematologia lui B.P. Hasdeu: o anticipare a skeologiei lui E. Coșeriu*. In: *Philologica Jassyensia*, 2013, nr. 2 (18), pp. 85-94.
16. MUNTEANU, Cristinel. *Din nou despre noematologie: contribuția lui Nicolae I. Apostolescu*. In: *Limba Română (Chișinău)*, 2014, nr. 5, pp. 78-93.
17. MUNTEANU, Cristinel. *B.P. Hasdeu și posibilitatea întemeierii frazeologiei ca știință*. In: *Acta Universitatis Danubius. Communicatio*, 2023, Vol. 17, Nr. 1, pp. 7-16.
18. POGHIRC, Cicerone. *B.P. Hasdeu: lingvist și filolog*. București: Editura Științifică, 1968.
19. URITESCU, Dorin. *Contemporaneitatea lui Hasdeu în teoria lingvistică*. In: *Orizont*, 1988, nr. 12, p. 7.
20. VASILIU, Em. *B.P. Hasdeu – față în față cu lingvistica modernă*. In: *Manuscriptum*, 1978, nr. 1, pp. 40-41.
21. WALD, Lucia. *Hasdeu și problemele de teorie a limbii*. In: *Limba română*, 1963, nr. 5, pp. 464-468.

B.P. HASDEU: CITITORUL ȘI COLECȚIONARUL DE CĂRȚI

Ivan PILCHIN,
șef, Secția activitate editorială,
Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”,
drd., Universitatea de Stat din Moldova
ORCID <https://orcid.org/0009-0006-7875-0401>

Rezumat. Articolul pune în prim-plan relația lui B.P. Hasdeu cu biblioteca ca factor de formare, evidențiind impactul transgenerațional al cultului bibliotecii în familia Hasdeu. De asemenea, este analizat modul în care imaginarul de cititor al lui B.P. Hasdeu a influențat anumite aspecte ale biografiei sale.

Cuvinte-cheie: *Alexandru Hâjdeu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Iulia Hasdeu, bibliotecă, lectură, cercetare.*

B.P. Hasdeu: the reader and book collector

Abstract. The article highlights B.P. Hasdeu's relationship with the library as a formative factor, emphasizing the trans-generational impact of the library cult within the Hasdeu family. It also examines how B.P. Hasdeu's readerly imagination influenced certain aspects of his biography.

Keywords: *Bogdan Petriceicu Hasdeu, Alexandru Hâjdeu, Iulia Hasdeu, library, reading, research.*

Ipostazele activității lui B.P. Hasdeu sunt multiple: îl cunoaștem ca pe un scriitor cu renume, ca pe un dedicat și pasionat cercetător-istoric, ca pe un lingvist, spiritist, publicist, pedagog, bibliotecar, editor. Sursa enciclopedismului și a erudiției lui B.P. Hasdeu, de-a lungul întregii vieți, a fost lectura și contactul permanent cu cartea și spațiul poliform al bibliotecii.

Un rol hotărâtor asupra formării intelectuale a lui B.P. Hasdeu l-a jucat tatăl său, Alexandru Hâjdeu [2] – cel care, așa cum, spre sfârșitul vieții își nota B.P. Hasdeu în *Jurnalul intim*, era „singurul” [4, p. 50] său dascăl și care i-a dat o „direcție germano-filozofică” [14, p. 117].

După ce se mută, în septembrie 1851, la Chișinău, Tadeu (după numele de botez) Hasdeu descoperă casa tatălui său, care era un cunoscut avocat, literat și om de știință – o casă, care era, așa cum nota cercetătorul Nicolae Romanenco, „un focar de cultură al orașului” [11, p. 2]. Nucleul acestei case a fost legendara bibliotecă a lui A. Hâjdeu, despre care, cu multă aplicare, au scris hasdeologii basarabeni Vasile Malanețchi [8], Pavel Balmuș și Nicolae Romanenco [15].

Conform surselor documentare, către anii '60 ai secolului al XIX-lea, această bibliotecă depășea numărul de 4000 mii de volume, fiind admirată de un alt mare bibliofil al timpului – Constantin Stamati. Într-un articol semnat de V. Malanețchi [8], care citează un fragment din corespondența lui A. Hâjdeu cu Ismail Ivanovici Sreznnevski, om de știință rus, putem afla și principiul după care A. Hâjdeu își completa rafturile bibliotecii casei sale cu materiale pentru studierea istoriei Moldovei, Valahiei și Transilvaniei: „Venitul meu de pe moșie de care pot dispune, – precizează A. Hâjdeu –, e foarte limitat, și trăind într-o țară așa lipsită de cărți ca Basarabia, unde, în genere, nu există biblioteci, pentru că eu nu consider de bibliotecă o întâmplătoare adunătură de romane și povestiri, procurarea cărților necesare mie e destul de dificilă”. Oricum, Alexandru Hâjdeu „a reușit să-și adune o bibliotecă științifică extrem de bogată, cuprinzând cărți în limbile clasice și în mai toate limbile europene, editate în centrele culturale ale Europei, începând din secolul XV și până în prima jumătate a secolului XIX” [10, p. 5].

Biblioteca tatălui său i-a servit lui B.P. Hasdeu în pregătirea studiilor de tinerețe dedicate mitologiei în general și credințelor dacice în special, pentru care a consultat un număr enorm de surse: istorici antici greci, latini și bizantini, opere ale istoricilor europeni contemporani, inclusiv ruși, precum și articole din ultimele numere ale revistelor științifice ce apăreau la Moscova și Petersburg.

O a doua sursă de referință cărturărească pentru tânărul Hasdeu, în anii aflării sale la Chișinău, a constituit-o biblioteca publică, condusă, între anii 1847-1854, de Ivan Tanski, care o caracteriza în felul următor: „Acest local minunat, camerele curate și luminoase, cu canapele confortabile, fotolii și alte comodități pentru cititori, cu o mulțime de publicații noi, amabilitatea tânărului bibliotecar, datat muncii sale, fac ca biblioteca să fie vizitată zilnic de un număr mare de cititori... Vizitatorii sunt numeroși mai cu seamă în zilele când apar noi reviste” [11, p. 3]. Așa cum remarcă N. Romanenco [11, p. 3], din corespondența lui Tanski reiese că acesta știa despre preocupările științifice ale liceanului Hasdeu, care frecventa cu regularitate biblioteca publică, unde, mai ales, putea găsi ultimele numere ale revistelor care îl interesau.

La ai săi 14 ani, B.P. Hasdeu era cunoscut și apreciat în cercul literaților Chișinăului drept un promițător poet și savant. În anul 1852, publicând la Odessa cea de-a doua ediție a poemului său *Capul lui Baiazid*, poetul Nikolai Gherbanovski o dedică integral june-lui Hasdeu, evocându-i chipul în versuri din prefață: „Și între Prut și Nistru, până/ La Pontul mândru Euxin,/ Viața este-acum stăpână/ Și strălucește pe deplin/ O floare limpezindu-și roua./ (...) Aici, nedespărțit de carte,/ Cuprins de-al viersului alean,/ Cu noi cântările-și împarte/ Poetul june moldovean” [9, p. 30].

Interesantă este o afinitate pe care tânărul B.P. Hasdeu a avut-o cu ideile filozofului italian Giambattista Vico. Pe la 1856, într-un eseu scris în limba rusă și dedicat lui Vico, numindu-l „părinte al filozofiei istoriei”, Hasdeu și-a argumentat decizia de a se ocupa doar de autoinstruire asemeni lui Vico, care „își explica evoluția spirituală exclusiv prin înrâurirea unor lecturi” [7, p. 4]. Anume prin această influență N. Romanenco explică faptul că B.P. Hasdeu „n-a deținut

nicio diplomă care să confirme că ar fi absolvit vreo instituție de învățământ mediu sau superior” [11, p. 3], devenind totuși ulterior membru al multor academii și societăți științifice (inclusiv al celei din Rusia) și făcând o eminentă carieră de profesor universitar.

S-a scris mult despre interesul, în anii din tinerețe, al lui B.P. Hasdeu pentru opera lui A. Pușkin [17] și M. Lermontov [16]. Citind *Jurnalul intim* al lui B.P. Hasdeu, publicat inițial în cartea semnată de E. Dvoicenco *Începuturile literare ale lui B.P. Hasdeu* (1936), criticul Ioan Holban face o interesantă observație cu privire la modelele livrești care i-au determinat lui B.P. Hasdeu cursul vieții. Astfel, de exemplu, hotărârea de a intra în serviciul militar – o consecință a dramei primei îndrăgostiri de Alina Merjeevski, „o fată de vreo 17 ani, nu bogată, dar înzestrată cu o inteligență deosebită și de o frumusețe rară” –, Ioan Holban o explică ca pe un gest „în spiritul teatralității” specific romantice, asemănător celor ale personajelor lui Pușkin pe care cei doi îndrăgostiți îl citiseră cu pasiune, „proiectându-și” iubirea în paginile romanului *Evgheni Oneghin*, subliniate cu creionul atunci când pasajele erau „corespunzătoare sentimentelor”. Perioada de serviciu militar, ca iunker în regimentul contelui Radetzki, va fi consemnată de B.P. Hasdeu în același spirit livresc – ca o trecere de la modelul „Oneghin” din perioada primei dezamăgiri, la modelul „Peciorin”, „plăcut de toate femeile întâlnite, făcând victime la tot pasul, răzbunând mereu cea dintâi înfrângere” [6, p. 22]. „Când Oneghin devine Peciorin, notează I. Holban, alte ocupații («antichități slavice cu bătaie de cap»), alt orizont al existenței care a depășit pragul crizelor sentimentale ale adolescentului fac inutil jurnalul”.

Totuși, *Jurnalul* din perioada serviciului militar (tradus în limba română de Vladimir Beșleagă și inclus în volumul 2 al *Scrierilor* lui Hasdeu, editate la Chișinău, Ed. Știința) este o mărturie a imaginării sale impregnat de elemente livrești: versuri proprii, pe de o parte, citate din Lermontov sau caracterizări portretiste cu trimitere la Griboedov, pe de altă parte. Descriindu-l, de exemplu, pe subcolonelul Statului major Shlegel, B.P. Hasdeu menționează că acesta merge, cum ar zice Griboedov „cu simțire, cu înțeles, cu chibzu-

ință”: „Он ходит в «с чувством, с толком, с расстановкой», – применяю к его походке слова Грибоедова –, и, встретившись с Вами, пристально Вас осматривает, как бы стараясь по наружности узнать о Вашем характере” [14, p. 114].

Putem presupune că ficțiunea literară a marcat ceea ce s-a numit drept „stilul Hasdeu” imprimat majorității lucrărilor sale de cercetare (în care rațiunea savantului era mereu completată cu spiritul său de artist): „discursul științific devine narațiune, logica desfășurării sale nu este numai cea impusă de teorie, ci una cerută de legile narațiunii – vom găsi, deci, în mod frecvent, în studiile lui Hasdeu, o intrigă, un punct culminant (de obicei, aici apare un document revelator sau o probă lingvistică inedită), un deznodământ. Dacă s-a spus despre *Istoria...* lui G. Călinescu că este un adevărat „roman” al literaturii române, se poate spune despre lingvistica lui Hasdeu că este un roman al limbii române” [13, p. 12].

Din același *Jurnal* aflăm și despre corespondența lui B.P. Hasdeu cu tatăl său, Alexandru Hâjdeu, care îi scria astfel: „Citește, citește mult; de asemenea scrie mult; dar chibzuiește, prelucrează ceea ce scrii; cultivă-te mai departe singur, pentru care învață neapărat limba germană!” [2, p. 10]. Îi trimite, de asemenea, colete cu cărți, printre care *Despre cultul lui Zeus* de Leontiev, *Cântecele diferitelor popoare* de Berg, poeziile lui Tiutcev ș.a.

Cercetătoarea Ala Cojocaru notează că „A. Hâjdeu avea adunate o serie de documente, extrase din cărți, ce se aflau la fiul său și erau folosite în cercetările lui” [2, p. 11]. Și face, în continuare, presupunerea că la scrierea materialului despre *Viața, faptele și ideile lui Nicolai Spătaru din Milești*, „precum și la documentarea privind viața și activitatea lui N. Milescu Spătarul Hasdeu a folosit și investigațiile tatălui său” [2, p. 13].

Un aspect important în devenirea lui Hasdeu au fost realizările nu doar ale tatălui său, ci și ale predecesorilor săi, pe care el le-a cunoscut, le-a apreciat, le-a continuat. Înclinația deosebită pentru însușirea limbilor (atât de importantă în cercetări istorice) a fost, de asemenea, determinată de mediul familial: „Tadeu Hâjdeu cunoștea câteva limbi: polona, rusa, franceza, latina, greaca; A. Hâjdeu – lati-

na, greaca, franceză, italiană, spaniolă, rusă, polonă, cehă, neogreacă, iar Bogdan i-a întrecut mult pe predecesori, cunoscând 26 de limbi” [2, p. 15].

Documentarea temeinică, bazată pe o solidă experiență de lectură și capacitate de asimilare a informației, a devenit o constantă a vieții și activității lui B.P. Hasdeu. Astfel, în prefața la prima ediție a monografiei istorice *Ioan-Vodă cel Cumplit* Hasdeu scria: „În curs de mai mulți ani, îngropându-mă în biblioteci și arhive străine și naționale, strânsei în sudoarea feții grămezi de materiale în legătură directă și indirectă cu obiectul acestei cărțicele. (...) Unii grămădesc, fără a avea geniul de a crea; cei mai mulți creează, fără să fi avut răbdarea de a grămădi. Unii fac temelie fără edificiu, alții fac edificiu fără temelie” [5, p. 170]. Și, în aceeași lucrare, în capitolul intitulat „Domnul”, Hasdeu scrie: „Am văzut cu ochii noștri cel puțin vreo 10 mii de documente originale”, fapt demonstrat cu lux de amănunte în note și anexe.

La sfârșitul lui 1857, B.P. Hasdeu emigrează în Moldova de peste Prut, revenind, cum notează N. Romanenco, „de două ori la Chișinău în mod clandestin, la 1858 și 1860, pentru a-și transporta biblioteca de familie la Iași” [11, p. 3], precum și pentru a-și procura cărți necesare Bibliotecii Naționale din Iași. V. Malanețchi însă notează că B.P. Hasdeu a luat biblioteca tatălui la precare, în 1857, dăruind-o, în septembrie 1859, Bibliotecii Școalelor din Iași (a cărui custode devine în octombrie al aceluiași an), și „asigurându-i, astfel, o bună păstrare și valorificare științifică deplină” [8, p. 4]. Lămuritoare, în context, sunt observațiile cercetătoarei Lăcrămioara Chihaia, care notează: „Literatura de specialitate consemnează faptul că B.P. Hasdeu ar fi donat bibliotecii din Iași vreo 4000 de volume. O primă donație conținea 37 de cărți și manuscrise (Arhiva BCU, Dosar 1, Intrate-Ieșite, 1859, p. 233). Inventarul întregii donații, al cărților și manuscriselor hărăzite bibliotecii a fost făcut de noul bibliotecar, după destituirea lui Hasdeu din funcție, și cuprinde 10 manuscrise și 1629 de volume, din care 1490 de cărți, 77 de broșuri și 72 de «uvraje necomplete» (Arhiva BCU, Dosar 1, Intrate-Ieșite, 1861-1863, f. 428-443). Chiar dacă am investigat această donație, nu

cunoaștem nici astăzi numărul exact de volume donate de savant, cifra de 4000 de volume fiind, probabil, vehiculată doar pentru a impresiona ministerul de resort. Cum Hasdeu nu a întocmit singur lista de donație, putem face speculații pe marginea ei: fie nu au ajuns toate cărțile la destinație în bibliotecă, fie unele au fost luate înapoi la plecare, tânărul savant considerându-le utile proiectelor sale și neputându-se despărți de ele, fie s-au pierdut în timpul calamităților care au lovit biblioteca (cutremurul din 1940 sau perioada refugiului, 1944-1945). Nici actul de donație, care se găsește la bibliotecă doar în copie (BCU, Doc. 314), nu cuprinde lista titlurilor donate; în el Hasdeu formulează doar câteva condiții în legătură cu depozitarea fondului. Inventarul cărților din 1863, amintit mai sus, cuprinde 751 de titluri (cărți și periodice) și 10 manuscrise, iar Catalogul întocmit de Cezar Cătănescu, în 1868, 500 de titluri dispuse pe materii” [1, p. 53].

În 1865, peste opt ani de la plecarea lui B.P. Hasdeu la Iași, A. Hâjdeu „îi scria fiului său, care se afla de acum la București, că și-a format din nou biblioteca și că ea cuprinde mai bine de 2000 de volume «cu toate materialele istorice slavone» referitoare la istoria Moldovei” [8, p. 4].

Viața activă a cercetătorului B.P. Hasdeu a trecut prin biblioteci și arhive: a vizitat, în acest scop, Odessa, Cracovia, Sibiu, Cluj, Alba Iulia, Berlin, Dresda etc. În 1861, ziarul polonez *Zas* consemnează: „De câteva săptămâni se află la noi d-l Bogdan Hăjdău, bibliotecarul Bibliotecii Publice din Iași, sosit în vremea expozițiunii arheologice și însărcinat de către principele Cuza cu căutarea, copierea sau cumpărarea rămășițelor istorice, scripte, documente etc., atingătoare de istoria Moldovei și a României. Spre acest scop îl întovărășește un pictor fotograf specialist. B. Hăjdău a strâns până acum un mare număr de extracte și de facsimile, cercetând Biblioteca Ossoliniană, Arhiva Magistraturei, arhivele oficiale și cele private. A izbutit chiar să cumpere mai multe lucrări din mâinile particularilor” [12, p. 35].

„Alături de A. Odobescu, T. Cipariu, M. Kogălniceanu, I. Ghica, D. Sturdza, Hasdeu a depus la Academie, cel mai înalt for științific românesc, colecțiile sale de manuscrise, documente, piese numis-

matice, gravuri, odată cu un mare număr de tipărituri, încât donațiile către Biblioteca Academiei s-au succedat cu miile, adăugându-se apoi și preluările de manuscrise și cărți rare de la diverse instituții. Hasdeu a avut o mare bibliotecă personală, la Câmpina” [12, pp. 35-36], care a devenit nucleul Bibliotecii documentare a Arhivelor din România. Unele dintre ele aduc „un plus de informații în cunoașterea celei care a fost «fata lui Hasdeu», cum îi spunea tatăl în scrisorile sale” [3, p. 98]: cărțile de povesti, manualele școlare, dicționarele, atlasele, cărțile de poezii și altele care interesau formarea tinerei poete. „Iulia își iubea cărțile, de aceea și le semna și uneori scria pe prima pagină: «Dacă diavolul te ispitește să furi această carte, află că ești nedemn de a trăi, ca orice pungaș»” [3, p. 100]. Tot așa, cum B.P. Hasdeu s-a format în biblioteca tatălui său Alexandru Hâjdeu, Iulia Hasdeu a descoperit multe din cărțile sale la Palatul Arhivelor, unde și-a petrecut copilăria, în perioada în care tatăl său conducea instituția. Ulterior, le-a dus la Paris, pentru studiile universitare, iar apoi au fost duse la castelul de la Câmpina. Adnotările sale, poetice sau intime, pe cărțile din biblioteca personală reflectă sensibilitatea și optimismul unei tinere promițătoare în literatură și arte.

Ca și în cazul Iuliei Hasdeu, lectura și biblioteca au avut un rol esențial în formarea intelectuală și în activitatea lui B.P. Hasdeu, în fundamentarea erudiției sale enciclopedice. Relația permanentă cu cartea a modelat, pe de altă parte, nu doar preocupările sale științifice și literare, ci și întregul său traseu uman. Prin donarea Bibliotecii Școalelor din Iași a bibliotecii tatălui său, A. Hâjdeu, B.P. Hasdeu a asigurat continuitatea valorii cunoașterii și a demonstrat convingerea sa în puterea transformatoare a lecturii, perpetuând astfel un veritabil cult al bibliotecii în cultura română.

Referințe bibliografice

1. CHIHAI, Lăcrămioara. Biblioteca Națională în viziunea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu. In: *Magazin bibliologic*, 2018, nr. 1-2, pp. 47-53. ISSN 1857-1476. Disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/68799 (accesat: 15.02.2025)
2. COJOCARU, Ala. Rolul lui Alexandru Hâjdeu în formarea personalității lui B.P. Hasdeu. In: *Limba și literatura moldovenească*, 1987, nr. 4, pp. 10-16.

3. DIMA, Elena. Însemnările Iuliei Hasdeu pe cărți din biblioteca familiei. In: *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național: cercetare și valorificare*. Vol. 2. București, 1983, pp. 98-104.
4. DRĂGAN, Mihai. *B.P. Hasdeu*. Iași: Junimea, 1972.
5. GANE, Zinaida. Sursele monografiei istorice „Ion-Vodă cel Cumplit”. In: *Nis-tru*, 1990, nr. 8, pp. 169-174. ISSN 0132-6570.
6. HOLBAN, Ion. B.P. Hasdeu, jurnalul intim. In: *Convorbiri literare*, 1999, nr. 10 (46), octombrie, p. 22.
7. MALANEȚCHI, Vasile. B.P. Hasdeu și G. Vico. In: *Literatura și arta*, 1986, 27 februarie, p. 4.
8. MALANEȚCHI, Vasile. Biblioteca lui Alexandru Hâjdeu. In: *Învățământul public*, 1977, 25 iunie, p. 4.
9. MALANEȚCHI, Vasile. Orașul adolescenței lui Bogdan Petriceicu Hasdeu. In: *Conferințele Hasdeu: studii și comunicări (2016-2023)* / resp. M. Harjevschi, E. Ungureanu / Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”. Chișinău, 2026, pp. 203-207.
10. ROMANENCO, Nicolae. Manuscrise rusești din arhiva lui B.P. Hasdeu. In: *Literatura și arta*, 1983, nr. 20 (1972), 19 mai, p. 5.
11. ROMANENCO, Nicolae. Tânărul B.P. Hasdeu în mediul intelectual al Chișinăului. In: *Orizontul*, 1988, nr. 2, pp. 2-5. ISSN 0233-7061.
12. SECRIERU, Vasile. Bogdan Petriceicu Hasdeu și fascinația cărții. In: *Confluențe bibliologice*, 2006, nr. 1-2, pp. 34-36. ISSN 1857-0232. Disponibil: http://libruniv.usarb.md/xXx/reviste/confbib/articole/2006_1-2/34-36%20conf_1+2-2006.PDF (accesat: 10.02.2025)
13. TABARCEA, Cezar. Un lingvist – povestitor. In: *România literară*, 1988, Anul XXI, nr. 41, 6 octombrie, pp. 12-13.
14. Б.П. Хаждэу, в русской армии (Открыток из дневника 1854-1855 гг.) (Публикация подготовлена Н. Романенко). In: *Кодры*, 1972, июнь, с. 111-119.
15. БАЛМУШ, П., РОМАНЕНКО, Н. Собрание Александра Хиждеу. In: *Альманах библиофила*. XVII. Москва: Книга, 1985, с. 96-109.
16. ДВОЙЧЕНКО-МАРКОВА, Е. Б.П. Хашдеу и Лермонтов. In: *Limba și literatura moldovenească*, 1965, nr. 3, pp. 58-59.
17. РОМАНЕНКО, Н. Юный кишиневец – читатель и почитатель Пушкина. In: *Кодры*, 1986, № 11, с. 140-144.

BOGDAN PETRICEICU HASDEU ȘI CARL GUSTAV JUNG – O ÎNTÂLNIRE ÎN PREZENT

*Dr. Adriana UNGUREANU,
scriitoare, cercetătoare (București, România)*

Rezumat. În această lucrare mi-am propus elaborarea unui studiu în care voi analiza unele secvențe din viața omului de cultură Bogdan Petriceicu Hasdeu, apelând la o perspectivă jungiană. Ideea de a-l asocia pe Hasdeu cu Jung este împrumutată de la scriitorii care au efectuat diverse analize din perspectivă psihologică a unor personaje din romane sau chiar a autorilor care au creat personajele respective. Personal am realizat că opera lui Carl Gustav Jung oferă un foarte bun suport pentru a percepe mai bine universul literar. Prin utilizarea unor concepte care provin din sfera psihanalizei se poate creiona o imagine mai clară a unor situații care contrazic izvoarele. Poveștile care capătă alura unor mituri sunt concepute de oameni ale căror intenții sau nivel de educație nu permit întotdeauna reflectarea adevărului, iar acestea au un impact important la nivelul psihologiei colective.

Cuvinte-cheie: *Hasdeu, Jung, realism, fantezie, filozofie, psihologie colectivă, biografie.*

Bogdan Petriceicu Hasdeu and Carl Gustav Jung – a meeting in the present

Abstract. The goal of this paper is to conduct a study by analyzing specific episodes from the life of the intellectual Bogdan Petriceicu Hasdeu through Jungian lens. The idea of associating Hasdeu with Jung is taken from the writers who have conducted various psychological analyses of novels characters or even of the authors who created those characters. I have personally found that the work of Carl Gustav Jung offers an excellent framework for gaining a better understanding of the literary universe. By employing concepts from psychoanalysis, we can obtain a clearer picture of the facts that contradict historical sources. The stories that become myths are created by individuals whose intentions or educational backgrounds do not always allow for an accurate reflection of the truth and these may have a significant impact on the collective psyche.

Keywords: *Hasdeu, Jung, realism, fantasy, philosophy, collective psychology, biography.*

Ideea de a-l asocia pe Hasdeu cu Jung nu-mi aparține, ci am împrumutat-o de la Maria Antoanietta Coccanari – scriitoare și medic psihiatru – care a ținut o prelegere la Accademia Di Romania în Roma, unde s-a organizat evenimentul de lansare a cărții mele, pe care am tradus-o în limba italiană – „Urma pașilor ei. Iulia Hasdeu – între viață și nemurire” („Alla ricerca del suo spirito”). Pentru mine a fost o premieră să ascult o analiză a unei cărți într-un alt mod decât prin critică literară clasică, și anume din perspectivă jungiană. Recunosc, am fost atât de impresionată, încât l-am luat foarte în serios pe Carl Gustav Jung, dându-mi seama că opera sa îmi oferă uneori un foarte bun suport în a percepe mai bine cărțile pe care le citesc, dar și pe autorii acestora în condițiile în care coroborez informațiile despre ceea ce se știe în legătură cu viața lor. Prin utilizarea unor concepte care provin din sfera psihanalizei se poate creiona o imagine mai clară a unor situații care trezesc suspiciuni sau care s-au petrecut într-un alt mod decât mărturisesc izvoarele – care la rândul lor au fost concepute de oameni ale căror intenții sau nivel de educație nu permit întotdeauna reflectarea adevărului.

B.P. Hasdeu

C.G. Jung

Abordarea lui Coccanari sau a mea nu sunt originale, în timpul Colocviului de la Chișinău („Bogdan Petriceicu Hasdeu – spiritus loci”, organizat de Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, ed. 1: Bogdan Petriceicu Hasdeu la ora relecturii, 26 februarie 2025 – *n. red.*), am avut onoarea s-o întâlnesc pe Nadejda Ivanov, care a recurs la aceeași modalitate de a analiza opera marelui scriitor Vladimir Beșleagă tot din perspectiva lui Jung. Din ideile marelui filozof care ne-au fascinat, se pare că una ne-a atras pe amândouă în mod deosebit: „opera literară psihologică în ansamblu are la baza conținutului său o acțiune a conștiinței umane a scriitorului, o emoție, o trăire, pe care o va transpune literar într-o configurare artistică”.

În cazul de față, în calitatea mea de scriitoare, și nu de specialistă în filologie, m-am gândit că cel mai potrivit este să pun accentul pe aspecte privind personalitatea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, și nu pe opera sa literară. Abordarea o voi încerca tot printr-o perspectivă jungiană, apelând la noțiuni – altele decât cele la care s-ar aștepta cititorul, cum ar fi „occultism” sau „sincronicitate” – care să ajute în definirea și înțelegerea unor secvențe din viața cărturarului, atât cât se poate, întrucât informațiile directe sunt destul de puține – după cum bine se știe, cărturarul nu și-a scris singur o biografie, iar ceea ce se propagă provine din alte surse, mai mult sau mai puțin credibile. Tema acestui articol s-a născut în momentul în care am citit

cartea lui Jung „Amintiri, vise, reflecții” și am descoperit următorul paragraf: „Numai printr-un mit se poate exprima ceea ce este omul conform intuiției sale lăuntrice... Mitul este individual și exprimă viața într-un mod mai precis decât o face știința... Deci astăzi, la aproape 83 de ani, am început să povestesc mitul vieții mele. Pot însă doar să fac constatări nemijlocite, pot doar să *spun povești*. Nu se pune problema dacă sunt adevărate. Întrebarea ar fi: este aceasta povestea mea, adevărul Meu?”

Ei bine, această mărturisire sinceră a diferenței dintre modul în care Jung și-ar fi relatat singur viața și ceea ce a trăit de fapt m-a inspirat în cazul subiectului pe care mi l-am propus, încercând să caut răspunsuri la o serie de întrebări: „Cât din ceea ce se știe despre Hasdeu este adevărat? Care parte din povestea vieții sale este inventată? Ceea ce cunoaștem este ceea ce și-ar fi dorit să știm?”

În „Tertipuri psihologice”, la capitolul despre psihologia antichității, Jung afirmă:

„Cu cât ne întoarcem mai mult în istorie, cu atât vedem că personalitatea dispare sub stratul colectivității. Atitudinea colectivă împiedică și aprecierea unei psihologii diferite de a subiectului prin faptul că spiritul brășat pe colectiv este tocmai incapabil să gândească și să simtă altminteri decât proiectând”. Este mai mult decât evident că și în cazul lui Hasdeu cunoașterea a fost psihologizată devenind o cunoaștere proiectată. Contextul istoric și-a pus amprenta. Comuniștii căutau eroi naționali, realizându-le o imagine perfectă, în timp ce vremurile de mai apoi au reliefat detalii care le-au umbrit personalitatea. S-a dovedit că istoria n-a fost mereu „adevărată”, de multe ori a fost exagerată, s-a recurs la construcții pline de neadevăruri și la idolatrizarea unor figuri, iar noi am uitat că, de fapt, este vorba despre niște oameni, cu bune și rele, pentru ale căror merite de necontestat trebuie să le fim recunoscători.

Revenind la întrebarea „Cât din ceea ce se știe despre Hasdeu este adevărat?”, nu știu dacă vom fi capabili să dăm răspunsul cel mai corect. Dacă citim ceea ce au scris alții despre el, se pot aduna informații care să ne ajute să-i reconstituim un portret moral și totodată să configurăm o diagramă a oamenilor care îl plăceau, dar și al celor care, în mod clar, erau deranjați de el. Totul este subiectiv,

cum este și normal. La acestea putem adăuga crâmpeie de detalii care ne parvin din propriile sale declarații despre sine, pe care le-a inserat pe alocuri în propria sa operă. Cu toate acestea, tot n-am ajunge la o imagine suficient de clară și o să vedem de ce.

În „Amintiri, vise, reflecții” am identificat o altă idee a lui Jung interesantă: „Greutatea în scrierea unei autobiografii constă în faptul că nu pozezi niciun etalon de măsură, nicio bază obiectivă, pornind de la care să poți judeca”. Practic, ceea ce este important și valoros pentru unii, nu trebuie să fie neapărat valabil și pentru alții. Iar când unii se încumetă să povestească despre alții, adevărurile se diluează. De ce? Pentru că totul este, cum pune accentul Nadejda Ivanov, pe emoție. Povestea unei vieți începe într-un anumit moment a cărui intensitate produce o anumită stare (trăire) care se transformă în amintire. Cum omul este suma trăirilor interioare și exterioare din cadrul unor experiențe, el va tinde să pună accentul pe acele experiențe care l-au marcat. Din păcate, în timp, totul pălește – călătoriile, oamenii, luminile – și vor dăinui doar câteva momente, care vor fi relatate în mod parțial adevărat. Când vorbim cu noi înșine, în gând, avem curajul să dezvăluim adevărurile în splendoarea goliciunii lor, pe când față de alții, oricât am fi de sinceri, este imposibil să nu ascundem acea parte care ne defavorizează. Exemplul lui Jung referitor la planta a cărei viață internă este mult mai intensă sub pământ decât ceea ce admirăm noi la suprafață este elocvent. Adică ceea ce există se datorează unor detalii care nu sunt accesibile oricui, deși noi avem impresia că dezvoltarea sa armonioasă depinde doar de factorii pe care îi putem percepe. În cazul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, nu ne dăm încă seama dacă ceea ce admirăm este o imagine portretizată de alții, care au surprins etape idilizate ale vieții sale. La fel se poate spune și în cazul celor care îl detestau pe Hasdeu, tocmai pentru că anumite personalități de necontestat l-au descris în culori nu tocmai favorabile (cum ar fi N. Iorga, frații Xenopol ș.a.). Dar până și aceștia i-au recunoscut valoarea și l-au declarat pe Hasdeu în final „genial”. Consider că cea mai mare victorie pe care o are un om este ca rivalul (chiar și în contextul necontemporaneității) să-i aprecieze meritele.

Problema e că fiecare om care își povestește viața tinde să pună reflectorul pe acele aspecte care îl pun într-o lumină favorabilă și are tendința de a povesti acele momente memorabile, care i-au provocat anumite stări emoționale. Este clar că sunt puține asemenea informații la Hasdeu, antologică rămânând imaginea lui de crai, pe care singur și-a creat-o și duelul de la care s-a sustras, fapt răstălmăcit de Iorga astfel: „Când se gândește cineva la pregătirea așa de slabă... la tinerețea lui, în tovărășia unor tineri ofițeri nobili, din petrecerile rusești care se pot vedea și acum în Basarabia...”

Practic așa se conturează rădăcina personalității sale, de unde și cum a „răsărit” în peisajul epocii, dincolo de istoria propriei sale familii erudite și multiculturale, cu origini basarabo-rusești-poloneze, la care se adaugă și o mărturisire într-o doară a unei origini evreiești din partea bunicii. Cei care au avut tentative de a-i reconstitui biografia n-au găsit nici măcar un nume de femeie incriminator, cu excepția „doamnei M”, care apare în corespondența cu fiica sa, Iulia. Când cineva repovestește o situație de viață auzită, la care nu a fost neapărat martor, tinde să accentueze acele aspecte care i-au surescitat propriile simțuri și astfel se pierde informații din povestea inițială, cea adevărată. Așa se întâmplă și în cazul lui Iorga, Dragomirescu, Tabacu, Ciocăzan, Oprișan și al multor scriitori care s-au interesat și s-au lăsat vrăjiți, într-un fel sau altul, de spiritul hasdeian, a cărui imagine este ceva la limita dintre realism și fantezie. Spre exemplu, Ionel Oprișan relatează un mit care planează asupra personalității lui Hasdeu, încercând să-l combată prin aducerea unor argumente logice. Anume, cum că Ciocăzan – executorul testamentar al lui Hasdeu – ar fi fost copilul său, ceea ce ar fi însemnat să-l fi conceput pe când cărturarul ar fi avut 16 ani și atunci ar fi trebuit să se afle în Craiova, or, puținele date cunoscute ni-l plasează pe Hasdeu în Basarabia, la acea epocă. Multe alte fantezii (sau realități, cine știe?) sunt relatate de-a lungul timpului de către cei pe care i-a alungat, i-a umilit sau miluit, cum spune și Iorga, care concluzionează:

„Așa cum a fost însă, neamul lui nu-l va uita și chiar refuzându-i iubirea, nu-și va opri admirația față de această strălucită minte omească care a scânteiat între noi...”

De fapt, ce rămâne din noi, din tot ce-am trăit, dacă nu lăsăm niciun reper, o proprie versiune? Viața noastră povestită de alții, iar cei care ascultă vor reține acele secvențe „nemuritoare”. Nu fenomenul în sine rămâne amintire, ci simțirea în raport cu acesta, pentru că, așa cum zicea Jung: „În intelect nu e nimic care să nu fi fost mai întâi în simțuri”. Ca să descoperim propriile mărturisiri ale lui Hasdeu cum că de la Shakespeare a luat contrastul și varietatea, iar de la Sofocle simplitatea și patosul, trebuie să-i citim cu atenție opera pe care ne-a dăruit-o. Pentru că acolo se află adevăratul Hasdeu și probabil că asta și-a dorit.

Referințe bibliografice

1. CIOCĂZAN, C.M. *Spiritism. Teosofie. Credință*. București: Saeculum Vizual, 2012.
2. DRAGOMIRESCU, Iuliu. *Ideile și faptele lui B.P. Hasdeu*. București: Saeculum Vizual, 2018.
3. IORGA, Nicolae. *B.P. Hasdeu, basarabeianul genial*. București: Saeculum I.O., 2017.
4. IVANOV, Nadejda. *Vladimir Beșleagă sau anevoioasa cale a cunoașterii de sine*. Chișinău: Știința, 2021.
5. JUNG, Carl Gustav. *Puterea sufletului*. vol. 1-4. București: Anima, 1994.
6. JUNG, Carl Gustav. *Amintiri. Vise. Reflecții: Consemnate și editate de Aniela Jaffé*. București: Humanitas, 1996.
7. JUNG, Carl Gustav. *Omul modern în căutarea sufletului*. București: Editura Trei, 2021.
8. MARIAN, Liviu. *Bogdan Petriceicu Hasdeu – contribuții biografice și exegeze asupra operei*. București: Editura Vestala, 2016.
9. TABACU, Jenica. *Amurgul Demiurgului. Ultimii ani de viață ai lui B.P. Hasdeu*. București: Saeculum I.O., 2017.

PREOCUPĂRI ȘI CONTRIBUȚII ALE BIBLIOTECII MUNICIPALE „B.P. HASDEU” LA VALORIFICAREA OPEREI HASDEIENE

Dr. Lidia KULIKOVSKI,
Campusul Competențelor,
Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8021-3596>

Rezumat. Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” și-a definitivat ca prioritate valorificarea și promovarea operei lui Bogdan Petricei-cu Hasdeu din 1988, de când poartă numele marelui savant. A fost creată o structură specializată „Centrul Național de Hasdeologie”, care avea ca scop constituirea unei colecții de carte veche și rară cu subiectul Hasdeu. Au fost inițiate cercetări bibliografice, s-au stabilit relații de colaborare cu oameni de știință, cercetători de la Academie, a participat activ la publicarea colecției de scrieri „B.P. Hasdeu” în 21 volume, a Editurii „Știința”. A participat la editarea bibliografiei consacrate Iuliei Hasdeu și volumului dedicat dinastiei Hâjdeu-Hasdeu împreună cu Editura „Litera”. Acum, în era digitală, BM se preocupă activ de digitizarea cărților din colecția Hasdeu în scopul asigurării accesului la opera hasdeiană.

Cuvinte-cheie: *Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, cercetare, valorificarea operei, digitizarea cărților de patrimoniu hasdeian.*

Concerns and contributions of the Municipal Library „B.P. Hasdeu” to the valorization of Hasdeu’s work

Abstract. The Municipal Library „B.P. Hasdeu” has defined as its priority the valorization and promotion of the work of Bogdan Petriceicu Hasdeu since 1988, since when it bears the name of the great scholar. A specialized structure „National Center for Hasdeo-logy” was created, which aimed to establish a collection of old and rare books on the subject of Hasdeu. Bibliographic research was initiated, collaboration relations were established with scientists, researchers from the Academy, it actively participated in the publication of the collection of writings „B.P. Hasdeu” in 21 volumes, by the publishing house „Știința”. It participated in the editing of the bibliography consecrated to Iulia Hasdeu, and the volume Alexandru Hajdeu together with the publishing house „Litera”. Now, in the digital age, the BM is actively concerned with the digitization of books from the Hasdeu collection in order to ensure access to Hasdeu’s work.

Keywords: *„B.P. Hasdeu” Municipal Library, research, valorization of the Hasdeu work, digitization of Hasdeu heritage books.*

În lucrările biobibliografice și studiile consacrate dinastiei Hasdeu un loc aparte îi aparține Chișinăului. Înaintașii Iuliei Hasdeu – Alexandru, Boleslav, Thadeu Ioan Hâjdău – au studiat la Chișinău la *Pensionul pentru copii de nobili* în anii 1822, 1827, 1828. Cum scria cercetătorul Vasile Malanețchi, B.P. Hasdeu a studiat la Gimnaziul de băieți din Chișinău, care avea reședința în blocul în care se află actualmente Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”. Universul țesea legăturile Hasdeilor cu BM sau poate invers... Când, la 1877, B.P. Hasdeu a fost ales membru al Academiei Române, la Chișinău Primăria deschidea viitoarea Bibliotecă Municipală. La Chișinău numele său a revenit doar prin puținele cărți editate de Liviu Marian în perioada interbelică. La 111 ani de la deschiderea Bibliotecii Municipale și la 150 de ani de la naștere, în 1988, a ajuns din nou la Chișinău, de data aceasta pe frontispiciul BM. Considerăm o deosebită semnificație faptul că dintre toate bibliotecile RM, anume BM fost binecuvântată să poarte numele ilustrului Hasdeu.

Hasdeu ne-a apropiat de o mulțime de cercetători care, fundamental sau marginal, au contribuit la editarea operelor și la scrierea articolelor despre B.P. Hasdeu sau participau la evenimentele științifice consacrate lui Hasdeu. S-a format un grup de urmăritori, în limbajul rețelelor sociale, care participa activ la evenimentele științifice consacrate lui Hasdeu... erau mai mereu la Biblioteca Municipală. Ne-am făcut prieteni buni, ne-am unit pentru o cauză... Uneori îmi părea că noi conducem această „masonerie” hasdeiană care s-a format odată cu deschiderea unui centru dedicat.

Astfel, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” a inaugurat Centrul Național de Hasdeologie la 23 februarie 1998, către aniversarea a 160-a de la nașterea scriitorului B.P. Hasdeu, cu un profil axat expres pe valorificarea patrimoniului cultural al dinastiei de cărturari Hâjdău-Hasdeu. Acest scop a fost realizat prin proiectul științific numit *Pro Academia Hasdeu*, în cadrul căruia au fost organizate suite de microsimepozioane, conferințe, mese rotunde, lansări de carte, atât în incinta bibliotecii, cât și în alte instituții de cultură și învățământ. *Pro Academia Hasdeu* a fost scena comunicărilor, dezbaterilor, discursurilor cercetătorilor chișinăuieni și de peste Prut, ale profesorilor și studenților interesați de dinastia Hasdeu.

Norocul nostru a fost cercetătorul Pavel Balmuș, realizatorul acestor evenimente. A știut să coaguleze o comunitate Hasdeu la Centrul Național de Hasdeologie, din care făceau parte profesori universitari, profesori școlari, studenți și elevi din licee interesați de activitățile științifice ale BM. Dintre personalități era mereu alături Ion Druță – ori de câte ori venea la Chișinău, intra pe la Centru, iar discuțiile Balmuș-Druță durau ore lungi. Unul dintre cei mai apropiați prieteni era Nicolae Romanenco, partener, donator, mentor care a contribuit enorm la constituirea colecției Hasdeu, care ne-a donat colecția sa Hasdeu de la Moscova (aflată în Cabinetul său Hasdeu) și manuscrisele nepublicate. Lucrările sale publicate prin anii '60-'80 în grafie chirilică am început a le translitera în alfabet latin, românesc, și urmează a fi digitizate.

Angajându-ne să valorificăm opera dinastiei Hâjdău-Hasdeu, cu precădere B.P. Hasdeu, ne-am asumat să constituim și o colecție

reprezentativă. Am construit relații de colaborare cu Muzeul de la Câmpina și cu instituții din alte regiuni ale României, colaboratorii cărora erau permanent prezenți la activitățile organizate de Biblioteca Municipală.

Colaboram eficient cu D. Grumăzescu, librar-anticar la Iași, care ne aducea orice carte veche despre B.P. Hasdeu sau dinastie. Ideea constituirii colecției de carte veche și rară a fost a lui Pavel Balmuș, el asumându-și și contribuția personală. Ne-a contaminat și pe noi, și pe alți scriitori și bibliotecari. Oricine pleca de la Biblioteca Municipală în România la întoarcere aducea cărți. Actorii fruntași, adevărați cărăuși de carte au fost Vlad Pohilă, Mihai Cimpoi și Vasile Șoimaru.

Un proiect deosebit, care ne onorează și mai mult, este colaborarea cu Editura „Știința” la editarea în colecția „Moștenire” a *Scrierilor* lui Bogdan Petriceicu Hasdeu (inițial, au fost preconizate 16 volume). Primul volum a apărut în 1993, al doilea în 1997. Penuria financiară ținea pe loc editarea scrierilor marelui enciclopedist – al treilea volum a apărut peste 11 ani, în 2008. Începând cu vol. 3, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” și-a asumat responsabilitatea de a ajuta logistic, bibliografic și financiar (și uneori uman) la editarea colecției. La sediul BM, în Centrul Național de Hasdeologie, adesea se întâlneau îngrijitorii ediției Stancu Ilin, Ion Oprișan la masa de discuții cu Pavel Balmuș. Aici citatul lui B.P. Hasdeu, precum că *idealul se realizează doar parțial*, n-a funcționat. Visul măreț al Editurii Știința, al directorului editurii Gheorghe Prini, al coordonatorului Mihai Papuc și al lui Mircea V. Ciobanu – a devenit realitate. Mai mult, în 2023 au fost lansate vol. 20 și 21, toate lansate la BM.

Am colaborat cu Editura „Litera” la editarea volumului *Alexandru Hâjdău* din colecția „Biblioteca școlarului”, volum îngrijit, selectat, comentat și prefăcut de Pavel Balmuș.

Au fost proiecte care ne-au adus primul sentiment de mândrie văzând pe coperta editurilor „Știința” și „Litera” și sigla Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” (2004).

Pavel Balmuș a reușit să desfășoare o colaborare frumoasă cu liceele care poartă numele „B.P. Hasdeu” din Drochia, „Iulia Hasdeu” din Chișinău, cu Teatrul „B.P. Hasdeu” din Cahul. Pavel Balmuș a știut să implice totul și pe toți care aveau legătură cu numele Hasdeu.

O colaborare fructuoasă s-a cristalizat între Radu Granaci și Valentin Vârtosu, sculptori, ca să avem colecția de busturi a întregii familii Hâjdău-Hasdeu. Legături de colaborare am avut cu artiști plastici: împreună cu profesorul de grafică de la Universitatea „Ion Creangă”, Valeriu Hertza, Biblioteca Municipală a organizat concursuri de ex-libris și caligrafie cu subiectul Hasdeu, la care au participat pictori din nordul și sudul țării.

În anul 2023 am experimentat un nou format de conferință – conferința ignite cu titlul „Hasdeu în percepția scriitorilor angajați la Biblioteca Municipală”, la care au fost prezentate 20 de comunicări.

Biblioteca Municipală are instrument de valorificare a informației, a cercetărilor și evenimentelor consacrate dinastiei hasdeienilor – revista instituțională *BiblioPolis* –, în care au fost publicate peste 100 de articole la subiectul „Hasdeu – patronul nostru spiritual”.

Demnă de numele său, Biblioteca Municipală a învățat repede de la cercetătorii hasdeologi, de la autorii articolelor din revistă și s-a inclus deopotrivă cu ei la cercetare. Ne-am implicat în mai multe proiecte de cercetare. Primul a fost proiectul *Pro Fide et Patria* (selecția, prefața și îngrijirea volumului de cercetătorul hasdeolog și istoric literar Pavel Balmuș), proiect gândit să fie editat la fiecare cinci ani câte un volum de comunicări de la Conferințele Hasdeu organizate de BM. Ideea lui Pavel Balmuș s-a materializat într-un volum apărut la Editura Epigraf (36 de articole și 9 materiale documentare, 256 pagini).

Ideea unui proiect de cercetare bibliografică a prezenței lui B.P. Hasdeu în timpul și spațiul editorial al Basarabiei și Republicii Moldova s-a materializat în volumul *Moștenirea literar-spirituală a dinastiei de cărturari Hâjdău-Hasdeu în bibliotecile chișinăuene*. Ideea a venit din dorința de a aduna tot ce are BM și filialele într-un instrument intern de lucru care să răspundă prompt la orice cerere cu această tematică. Apoi am lărgit conceptul și am inclus și bibliotecile mari, ca să aflăm ce dețin filialele BM din subiectul Hasdeu. Infometric vorbind, lucrarea contabilizează 752 de surse care vizează membrii familiei și dinastiei Hasdeu, editate în 1917-1940, 1944 – prezent.

Opere aparte: 27 de titluri: în 1956, 1957, 1959, 1967, 1974, 1984, 1993, 1991, 1997, 1998 (ARC), 2003.

Opere alese, 1 volum – Vera Panfil, Nicolae Romanenco – în 1956;

Opere alese în două volume (peste 17 ani) – Nicolae Romanenco, grafică: Ilie Bogdesco) – în 1967;

Scrieri alese – abia peste 21 de ani (Nicolae Romanenco, Lazăr Ciobanu, grafică: Isai Cârmu) – în 1988;

1993 este marcat de o apariție editorială de excepție a Editurii „Știința” (la care BM a colaborat) – primul volum din seria *Scrieri* de B.P. Hasdeu.

La fel e situația și cu apariția lui Hasdeu în culegeri: 1957, 1965, 1982, 1983, 1985, 1989, 1999, 2000.

Ce s-a scris despre Hasdeu? În perioada interbelică au publicat Liviu Marian, Alexandru David, Pan Halippa, articole de volum mic (până la 30 pagini).

În 1959, adică peste 18 ani după studiul lui Halippa, apare monografia *Bogdan Petriceicu Hasdeu. Viața și opera* de Nicolae Romanenco (195 p.). În 1966 apare o altă lucrare monografică, semnată de Gheorghe Bogaci și Haralambie Corbu (135 p.). După 24 de ani de la apariția volumului lui Romanenco, la Editura „Știința” apare studiul monografic semnat de Pavel Zavulan (1983). După 19 ani, apare volumul *Pro Fide et Patria: Contribuții la studierea vieții și activității membrilor familiei Hâjdău-Hasdeu*, Editura Epigraf, 2002, 256 p.

„Când vine timpul să stabilim valorile de largă circulație, opera lui Hasdeu este plasată la periferie, deși i se cuvine un loc de frunte...”, scria Ioan Mânăscuță. Puțin, dar foarte puțin, s-a aflat și în atenția bibliografilor: 1968 – Vlad Chiriac (20 pagini); 1972 – Ion Madan, într-un indice *Literatura Moldovenească*, care include și câteva surse Hasdeu.

În 1989 este editat un alt indice bibliografic, de 21 de pagini, semnat de Ludmila Pânzaru (BM), care apare în anul revenirii la alfabetul latin, firesc limbii române. Indicii bibliografici arată că nu s-a prea forțat scrisul despre BPH și nici nu s-a prea editat, aceasta fiind o primă contribuție a BM la valorificarea operei hasdeiene, și chiar dacă a fost un indice de recomandare pentru utilizatori – a fost de bun augur.

Avem deci trei monografii, o culegere de studii și materiale, o culegere de studii și materiale dedicate dinastiei, două disertații, trei indici bibliografici.

BM a mai realizat un proiect, de data aceasta de colaborare internațională, dintre Centrul Național de Hasdeologie și cercetătoarea preocupată de studiul vieții Iuliei Hasdeu, Crina Decusară-Bocșan, cea care a realizat cercetarea bibliografică *Iulia Hasdeu/Camille Armand: Biobibliografie*.

Așa cum scrie Hasdeu, în citatul din capul vol. 7 (B.P. Hasdeu. *Scrieri*), „Până acum, și cine știe până când de acum înainte, o istorie română, nu numai scrisă românește, ci în genere, rămâne una dintre *pia desideria* ale științei și ale națiunii”. *Pia desideria* rămâne angajamentul nostru, al celor de astăzi să facem o lucrare bibliografică ce ar intimida toate cercetările bibliografice de până acum. Nicolae Romanenco, la fel prieten bun al Bibliotecii Municipale, încă în anii 70, scria: „Am explicat, celor de la Academie, că ne trebuie, în primul rând, o lucrare bibliografică despre Hasdeu (de tipul celei despre Xenopol)...”.

A fost un ideal care, prin cuvintele lui Hasdeu: *un ideal, precum tot idealul, numai în parte se realizează*. Bibliografia-catalog *Dinastia Hasdeu* a fost un început și totodată un gest care echivalează cu datoria ce o are Biblioteca Municipală față de gloriosul nume pe care-l poartă cu mândrie. Avem experiențe, avem cercetători, e timpul să încercăm o cercetare bibliografică precum cea a lui Xenopol.

Acel proiect *Pro Fide et Patria*, planificat să apară la fiecare 5 ani, se realizează astăzi la o distanță cronologică de 20 ani.

Isprăvind programul trasat astăzi, în epoca transformării digitale, intrăm în acțiuni de viitor...

Pe B.P. Hasdeu îl preocupa viitorul țării, națiunii, vedem din orice filă scrisă... Oare cum își imagina viitorul lumii în general? Era orgolios, își știa prețul... Se întreba „Ce este omul? Căci de-aș fi de o mie de ori mai talentat decât sunt, totuși nu sunt decât un om? Și răspunsul pe care l-am căpătat de acolo de unde vin toate răspunsurile, mi-a spus: ești în eternitate.” Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” se angajează să răscolească eternitatea și să-l aducă în actualitate.

BM a demarat un proiect de anvergură (pentru noi) – Biblioteca Digitală, care se extinde zilnic prin aportul de digitizare a colecțiilor (pasibile de digitizare) realizat de bibliotecarii noștri. S-au scanat multe volume din colecția de carte veche și rară, iar anul 2023 a fost consacrat digitizării operelor și articolelor lui B.P. Hasdeu și Iuliei Hasdeu, precum și a operei autorilor care au scris despre Hasdeu în timpul vieții lui sau din perioada interbelică. Câteva volume semnate de Nicolae Romanenco publicate în anii 50-60 au fost transcrise cu alfabet latin.

Astfel, găsim în Biblioteca Digitală a Bibliotecii Municipale trei volume ale cărții *Cu privire la Bogdan Petriceicu Hasdeu* / Barbu Lăzăreanu (București: Cultura Românească, [1907]. 40 p.).

Din opera Iuliei Hasdeu s-au digitizat trei volume: Julia Hasdeu. *Oeuvres posthumes. Bourgeois D'Avril*. 3 vol.: *Fantaisies et Rêves* / Julia Hasdeu. – Paris: București: Librairie Hachette, Ed. Librairie Socec & Co., 1889; *Oeuvres posthumes: Chevalerie: Confidences et Canevas*. Vol. 2 / Iulia Hasdeu. – Paris: Bucarest: Ed. Librairie Socec & Co., Hachette, 1890; *Oeuvres posthumes*. Vol. 3: *Théâtre: Légendes et Contes* / Iulia Hasdeu. – Paris: București: Librairie Hachette, Ed. Librairie Socec & Co., 1890. – 382 p.

Documente si manuscrise literare. Vol. 3: *Correspondența B.P. Hasdeu – Iulia Hasdeu*; alc.: Paul Cornea, Elena Piru; Roxana Sorescu Set, București: Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1976.

Inceputurile literare ale lui B. P. Hasdeu: Jurnalul lui intim (1852-1856) și alte opere rusești. Autor: Dvoicenco, E. București: Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1936.

Talmudul ca profesiune de credință a poporului israelit, Evreul după Talmud / August Rohling (1866) / B.P. Hasdeu; trad. Dorin Manea. Bacău: Vicovia, 2013, 253 p.

Balmus, Pavel. Dosarul nr. 1. Publicistica anilor 1954-1980, presa locală și străină despre Alexandru Hasdeu, B.P. Hasdeu; Balmus, Pavel. Dosarul nr. 1. Publicistica anilor 1973-1983, presa locală și străină despre Alexandru Hasdeu; Balmus Pavel. Dosarul nr. 1. Publicistica anilor 1981-1993, presa locală și străină despre Alexandru Hasdeu, B.P. Hasdeu.

Alt volum din perioada vieții lui Hasdeu a fost *Ioan-Vodă cel Cumplit: Aventurile, domnia, războaiele, moartea lui; rolul său în istoria universală și viața poporului român (1572-1574)*, apărut la București în 1894, la Editura Librăriei Carol Muller, în Colecția *Omenii mari ai României*.

B.P. Hasdeu a scris și vizitat biblioteci publice din Europa; Florența (fondată în 1571), cea din Milano (1604), cea din Oxford (1612). Dorea o bibliotecă modernă. În studiul său „Despre organizarea și completarea bibliotecii naționale” s-a referit la spații, mobilier, colecții, clasificare, cataloage. În această lucrare a atras o atenție deosebită cărții rare. S-a referit și la manuscrise, la cărțile vechi, pe care le numea rarități, a demonstrat că știa unde și ce a pierdut România: „*Historia Moldo-Vlachica, autograful lui Cantemir* până acum nevestit la lumină, se află în Arhivul Trebilor Străine de la Moscva, dăruită de către N. Banteșu, unul din foștii arhiviști și rudenia Cantemireștilor”; „*Analecta historica, autograful lui Alexandru Hâjdău*, scris rusește, peste o sută de foi cu slova mai mărunță decât garmondul de tipariu. Cuprinde notițe cele mai vajnice asupra istoriei române, ce lipsesc cărții lui Șincai; drept pildă, pot pomeni *Onticul ostașilor lui Ștefan Vodă*, copiat în Kiev de pe manuscrisele Mitropolitului Dositeiu (se află la mine)” la Biblioteca de Iași unde lucra, se are în vedere. „*Descriptio Moldaviae*, originale latinesc al operelui lui Cantemir, se află la moștenitorii lui Alexandru Sturza din Odesa”.

„*Dicuinariu românesc*, scris în suta a 17-a de către vestitul Nicolaiu Milescu, se află în două exemplari pline de variante, I, la Biblioteca Universității de la Moscva și la Petersburg în fosta Bibliotecă a contelui Tolstoi”. „*Povestea lui Dracula V.*, slavonește, manuscris din suta a 15-a, cuprinzătoriu de mai multe detalieri foarte curioase, se află în mai multe exemplari în bibliotecile rusești, între alte a Universității de la Moscva; *Synodica et Dypnomata*, manuscris din suta a 15-a, scris grecește și aflătorie în Biblioteca Publică de la Viena din sutele a 14 și a 15”.

Din rarități enumeră câteva: „*Paprocki, Opis wiechania do Wolo-ch Iwana Wojewody, ktorego Podkowa Zowio* (Descrierea sosirii în Moldova a lui lăncu Vv. poreclit Potcoavă). Cartea cea mai rară, ti-

părită în Cracovia (1578), cu portretul lui Potcoavă Vv., lui Ceampa Hâjdău etc., se află în Biblioteca lui Ossolinski la Lemberg”; „*Ostrog, Wojna Woloska* (Războiul moldovenesc), carte foarte rară, cu-prinzătorie de detalieri cele mai însemnate asupra lui Grațiani Vv., tipărită în Posen (1622, fol.), se află în fosta Biblioteca Iezuiților la Posen”; „*Troubles de la Moldavie*, Paris, 1620. Carte foarte rară, cu-prinzătorie istorie a lui Alexandru Lăpușneanu Vv., se află în Biblioteca Publică de la Odesa”; „*La Grand victoire du roy de Pologne* (sic!) contre Voyevode, duc de Moldavie, Paris, 1536-4. Cărtecea nespuse de rară, asupra lui Petru Rareș Vv., se află în Biblioteca de la Paris”; „*Dositeiu Mitr., Pomelnicu Domnilor Moldovei*, în versuri, închinat lui Duca Vv., se află la mine”.

A fost bibliotecar, de aceea ne este și mai drag, avea o capacitate de invidiat de a scrie, reacționa și răspundea la orice i se părea incorect, într-un mod sarcastic, usturător... Avea o capacitate uriașă de a citi și comenta la minut... Îl interesau deopotrivă toate subiectele – de la lectură la economie, justiție, istorie, alegeri, parlament, armată etc. A ripostat vehement încercării Despărțământului Instrucțiunii Publice de a mărgini pe țărani în lectură... Găsim similitudini cu profesia noastră, cu rolul nostru în societate de a promova cultura, lectura, literatura. Un motto din volumul 4, *B.P. Hasdeu. Scrieri*: „Literatura singură afirmă existența cea mai deșteaptă a unei națiuni; și mai mult decât atâta: singură îi dă secretul de a nu muri niciodată. A dormi, fie visurile cât de strălucite, cât de zgomotoase, nu este a trăi. Traiul se începe din momentul deșteptării. Cine deșteaptă o națiune, cine o smulge din mincinoasa agitațiune a somnului, Acela o face să trăiască, Acela o naște”.

La o depărtare de 118 ani de el, mă întreb: Oare își imagina cum va lumea de astăzi, lumea tehnologizată precum Borges prin Aleph și Zahir? Din ceea ce am citit despre BPH, am întâlnit o singură tangență cu digitalul – *nula* (zero, nimic). Scia la 1869, când Borges nici nu era în planurile Universului să-l creeze: „Matematicește vorbind, nula este cea mai dictatorială din toate cifrele”. Și avea mare dreptate, lumea de azi ori programarea se bazează pe nulă, pe zero, pe unu, pe Aleph. În această lume tehnologizată, BM îl actualizează prin digitizare... Ce vremuri...

Referințe bibliografice

1. HÂJDĂU, Alexandru. *Clipe de inspirație*. Alcăt. și îngr. de Pavel BALMUȘ. București-Chișinău: Litera Internațional, 2004. 248 p. ISBN 9975-74-835-X; ISBN 973-675-229-1.
2. *Pro Fide et Patria: Contribuții la studierea vieții și activității membrilor familiei Hâjdău-Hasdeu*. Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Centrul Național de Hasdeologie; selecț. și îngr. textelor de Pavel BALMUȘ. Chișinău: Epigraf. 2002. 256 p. ISBN 9975-903-61-4.
3. *Moștenirea literar-spirituală a dinastiei de cărturari Hâjdău-Hasdeu în bibliotecile chișinăuene: catalog-bibliografie*. Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Centrul Național de Hasdeologie, Centrul de Informare și Documentare Chișinău; alcăt.: Clara BALMUȘ, Pavel BALMUȘ; red. bibliogr.: Claudia TRICOLICI; lector Vlad POHILĂ; ed. îngr. de Lidia KULIKOVSKI. Chișinău: [s. n.], 2007. 189 p. ISBN 978-9975-9664-1-2.
4. DECUSARĂ-BOCȘAN, Crina. *Iulia Hasdeu/Camille Armand (1869-1888): Biobibliografie*. Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Centrul Național de Hasdeologie; ed. îngr. de Lidia KULIKOVSKI; coord.: Clara și Pavel BALMUȘ; red. bibliogr.: Ludmila PÂNZARI. Chișinău: Grafema Libris SRL, 2008. 52 p. ISBN 978-9975-52-032-4.

ATELIERUL I

B.P. Hasdeu în oglinda posterității: relecturi, receptări, reflectări

Sala cu Coloane a Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”

Moderatori: Anișoara Budui, Elena Ungureanu

OPERA LUI BOGDAN PETRICEICU HASDEU REFLECTATĂ ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII UNIVERSITĂȚII „ȘTEFAN CEL MARE” DIN SUCEAVA

*Drd. Anișoara BUDUI,
SDL Universitatea
din București, BUSV*

*Adriana Florentina MALANCIUC,
Biblioteca Universității „Ștefan cel Mare”
din Suceava, România*

Rezumat. Articolul analizează modul în care opera lui Bogdan Petriceicu Hasdeu este reflectată în colecțiile Bibliotecii Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava (BUSV), evidențiind valoarea patrimonială, documentară și științifică a fondului hasdeian păstrat în instituție. Personalitate enciclopedică a culturii române, Hasdeu s-a afirmat ca scriitor, filolog, istoric, folclorist, publicist, dramaturg și om politic, contribuind semnificativ la dezvoltarea culturii române moderne. Fondul de carte al bibliotecii universitare sucevene cuprinde publicații semnate de autor, ediții vechi, studii critice, articole și volume dedicate operei sale, provenite atât din achiziții, cât și din donații. Aceste resurse oferă utilizatorilor, cadrelor didactice, studenților, doctoranzilor și cercetătorilor posibilitatea de a redescoperi o operă marcată de spirit enciclopedic, rigoare erudită, deschidere interdisciplinară și vocație universală. Prin diversitatea acestor documente, colecția constituie un cadru relevant pentru cercetarea interdisciplinară a operei hasdeiene și pentru evidențierea actualității acesteia. Valorificarea fondului prin expoziții, activități

cultural-educative, proiecte de cercetare și parteneriate instituționale consolidează rolul BUSV ca spațiu al memoriei, al cunoașterii și al promovării patrimoniului cultural național. Astfel, fondul documentar dedicat lui Hasdeu nu reprezintă doar o componentă a patrimoniului bibliotecii, ci și o resursă vie, capabilă să stimuleze lectura, cercetarea, educația și reinterpretarea contemporană a unei opere fundamentale pentru cultura română.

Cuvinte-cheie: *B.P. Hasdeu, Biblioteca Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, patrimoniu documentar, colecții de carte, cultură română, cercetare interdisciplinară, valorificare culturală.*

The work of Bogdan Petriceicu Hasdeu reflected in the collections of the „Ștefan cel Mare” University Library of Suceava

Abstract. The article examines the way in which the work of Bogdan Petriceicu Hasdeu is reflected in the collections of the „Ștefan cel Mare” University Library of Suceava, highlighting the patrimonial, documentary and scientific value of the Hasdeu collection preserved within the institution. An encyclopaedic personality of Romanian culture, Hasdeu distinguished himself as a writer, philologist, historian, folklorist, journalist, playwright and political figure, making a significant contribution to the development of modern Romanian culture. The book collection of the university library in Suceava includes publications authored by Hasdeu, old editions, critical studies, articles and volumes dedicated to his work, originating both from acquisitions and donations. These resources offer users, teaching staff, students, doctoral candidates and researchers the opportunity to rediscover a body of work marked by encyclopaedic spirit, scholarly rigour, interdisciplinary openness and universal vocation. Through the diversity of these documents, the collection provides a relevant framework for the interdisciplinary research of Hasdeu’s work and for emphasizing its contemporary relevance. The valorisation of this collection through exhibitions, cultural and educational activities, research projects and institutional partnerships strengthens the role of the USV Library (BUSV) as a space of memory, knowledge and promotion of national cultural heritage.

Thus, the documentary collection dedicated to Bogdan Petriceicu Hasdeu is not merely a component of the library's heritage, but also a living resource capable of stimulating reading, research, education and the contemporary reinterpretation of a fundamental work of Romanian culture.

Keywords: *B.P. Hasdeu, „Ștefan cel Mare” University Library of Suceava, documentary heritage, library collections, Romanian culture, interdisciplinary research, cultural valorisation.*

Bogdan Petriceicu Hasdeu ocupă un loc fundamental în istoria culturii române, prin amploarea, diversitatea și profunzimea operei sale. Personalitate enciclopedică a secolului al XIX-lea, Hasdeu s-a afirmat ca scriitor, filolog, istoric, folclorist, publicist, dramaturg, lingvist, academician și om politic, contribuind decisiv la configurarea unor direcții majore ale culturii române moderne. Opera sa, situată la intersecția dintre literatură, istorie, filologie, folcloristică, publicistică și reflecție filosofică, continuă să ofere cercetătorilor un câmp fertil de investigație, atât prin bogăția tematică, cât și prin caracterul său interdisciplinar. Născut la 26 februarie 1838, în Cristinești, Basarabia, într-o familie de boieri moldoveni cu o solidă tradiție intelectuală, Bogdan Petriceicu Hasdeu a manifestat încă din copilărie o remarcabilă deschidere către cultură și cunoaștere. Formarea sa intelectuală s-a desfășurat mai întâi la Chișinău, apoi la Universitatea din Harkov, unde s-a remarcat printr-o aptitudine excepțională pentru studiul limbilor străine, al istoriei și al disciplinelor umaniste. În tinerețe, Hasdeu a fost influențat de ideile naționaliste și de liberalismul european al epocii, orientări care i-au modelat atât concepția culturală, cât și implicarea în mișcările de emancipare națională.

Stabilit în România în anul 1857, Hasdeu și-a continuat activitatea de cercetare, publicistică și afirmare intelectuală. În 1858 s-a mutat la Iași, unde a activat ca profesor de liceu și bibliotecar al universității, integrându-se rapid în viața culturală și academică a timpului. De-a lungul carierei sale, a fost redactorul mai multor reviste culturale și literare, contribuind semnificativ la dinamiza-

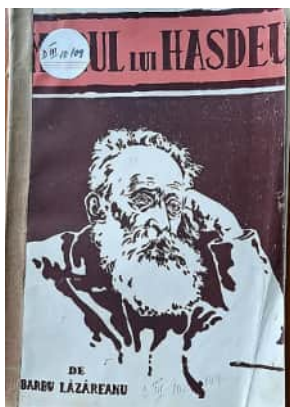
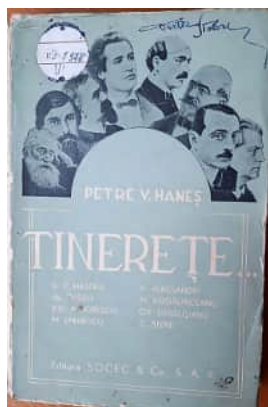
rea dezbaterilor intelectuale din spațiul românesc. Traectoria sa profesională a fost una impresionantă, reunind ipostazele de profesor universitar, academician, istoric, filolog, publicist și director al Arhivelor Statului. Recunoașterea prestigiului său intelectual s-a concretizat în anul 1877, când a fost ales membru al Academiei Române, ca omagiu adus întregii sale activități științifice și culturale de până atunci. Începând cu anul 1878, Hasdeu a ocupat funcția de profesor de filologie comparată la Universitatea din București. O parte dintre lecțiile sale, caracterizate prin originalitate, erudiție și deschidere comparatistă, a fost tipărită ulterior, acestea reflectând vasta sa cunoaștere a literaturilor străine, precum și preocuparea constantă pentru studiul limbii române.

Din punct de vedere politic, Hasdeu s-a situat în apropierea ideilor promovate de Mihail Kogălniceanu. A susținut lovitura de stat din 2 mai 1864 a domnitorului Alexandru Ioan Cuza, iar ulterior a aderat la susținerea dinastiei străine de Hohenzollern. În aceeași direcție a orientărilor sale de factură paneuropeană, a devenit membru al Partidului Liberal, ajungând deputat liberal în Parlamentul României. Astfel, activitatea sa politică se înscrie în contextul mai larg al modernizării statului român și al afirmării ideilor liberale în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Un moment dramatic al existenței sale l-a constituit moartea unicei sale fiice, Iulia Hasdeu, în anul 1888. Această pierdere profundă a determinat o schimbare semnificativă în evoluția spirituală a scriitorului, orientându-l către misticism și către practicile spiritiste. În memoria fiicei sale, dar și ca expresie a acestei noi dimensiuni spirituale, Hasdeu a construit Castelul Iulia Hasdeu de la Câmpina, edificiu cu o puternică încărcătură simbolică și afectivă. Bogdan Petriceicu Hasdeu s-a stins din viață la 25 august 1907, la Câmpina, lăsând în urmă o operă vastă și complexă, care integrează domenii precum poezia, proza, istoria, teatrul, filosofia, filologia, folcloristica și publicistica.

Bogdan Petriceicu Hasdeu rămâne una dintre cele mai importante personalități ale culturii române, prin caracterul enciclopedic al operei sale și prin diversitatea preocupărilor intelectuale. Interesul

pentru creația hasdeiană nu se limitează la dimensiunea strict literară sau filologică, ci se extinde asupra modului în care aceasta a fost receptată, conservată și valorificată în timp. În acest sens, bibliotecile universitare au un rol esențial în păstrarea memoriei culturale și în facilitarea accesului la surse documentare relevante pentru cercetare. Prin fondurile lor de carte, prin edițiile vechi, prin studiile critice, prin publicațiile dedicate autorilor canonici și prin exemplarele cu valoare patrimonială, bibliotecile devin spații de mediere între patrimoniu, cunoaștere și comunitatea academică. Utilizatorii Bibliotecii Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava au posibilitatea de a-l redescoperi nu doar ca scriitor, ci și ca academician, enciclopedist, jurist, lingvist, folclorist, publicist, istoric și om politic. Personalitatea sa plurivalentă, precum și opera sa, care cuprinde lucrări istorice și filologice, cercetări științifice, scrieri beletristice, piese de teatru și contribuții publicistice, au suscitât constant interesul cercetătorilor. Prin amplexarea formației sale intelectuale și prin contribuția adusă culturii române, Hasdeu se impune ca o figură reprezentativă a spiritului enciclopedic românesc din secolul al XIX-lea.

Una dintre principalele responsabilități ale bibliotecarilor constă în organizarea, verificarea, conservarea și valorificarea patrimoniului bibliotecii, cu respectarea integrității colecțiilor de carte și a documentelor aflate în administrarea instituției. În acest context, patrimoniul bibliotecar nu reprezintă doar un ansamblu de publi-

cații destinate consultării, ci și o resursă culturală, documentară și științifică, a cărei valorificare contribuie la consolidarea memoriei intelectuale și la susținerea cercetării academice.

Valorificarea științifică a operei lui Bogdan Petriceicu Hasdeu urmărește atât popularizarea acesteia în rândul studenților, doctoranzilor și cercetătorilor, cât și stimularea unor direcții de explorare critică și interdisciplinară, prin raportare la studiile, edițiile și cercetările consacrate marelui cărturar. Prin complexitatea preocupărilor sale intelectuale, Hasdeu oferă un câmp fertil de investigație pentru domenii precum filologia, istoria, folcloristica, publicistica, literatura, istoria ideilor și studiile culturale.

Înființată în anul 1963, odată cu Institutul Pedagogic de trei ani, Biblioteca Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava deține în prezent peste 300.000 de volume. Biblioteca deține un fond documentar semnificativ, în cadrul căruia se regăsesc publicații semnate de Bogdan Petriceicu Hasdeu, ediții vechi, articole, studii critice și volume consacrate operei și personalității sale. Aceste documente, provenite atât din achiziții, cât și din donații, oferă utilizatorilor bibliotecii, cadrelor didactice, studenților, doctoranzilor, cercetătorilor și iubitorilor de carte posibilitatea de a redescoperi o operă marcată de rigoare erudită, spirit critic, deschidere interdisciplinară și vocație universală. În cadrul acestui fond documentar se regăsesc aproximativ 100 de volume semnate de Bogdan Petriceicu Hasdeu, ceea ce conferă colecției o importanță aparte pentru cercetarea operei și receptării sale. Aceste publicații constituie un segment valoros al patrimoniului bibliotecii atât prin conținutul lor științific și literar, cât și prin semnificația lor documentară. Prezența acestor lucrări în colecțiile bibliotecii sucevene confirmă nu doar valoarea documentară a fondului hasdeian, ci și importanța sa pentru cercetarea culturii române.

La volumele semnate de Hasdeu se adaugă numeroase articole, studii și cărți care aprofundează opera, personalitatea și contribuțiile sale la dezvoltarea culturii române. O parte a colecției Hasdeu a fost achiziționată de la anticariate încă din perioada de început a Bibliotecii, iar ulterior fondul s-a îmbogățit prin donații provenite

de la personalități culturale, cadre didactice, cercetători și alți donatori. Aceste modalități de constituire a colecției reflectă atât preocuparea instituției pentru dezvoltarea unui fond documentar relevant, cât și implicarea comunității academice și culturale în susținerea patrimoniului bibliotecar.

Un aspect deosebit de important îl reprezintă posibilitatea de a reconstitui, prin intermediul însemnelor de pe coperte, al ștampilelor, ex-librisurilor, mențiunilor manuscrise sau al altor note de proveniență, traseul unor volume, precum și identitatea donatorilor ori modalitatea de procurare a documentelor. Astfel, fiecare exemplar dobândește nu doar valoare bibliografică, ci și valoare istorică și patrimonială, devenind martor al circulației cărții și al relațiilor culturale care au contribuit la formarea colecțiilor Bibliotecii Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava.

O particularitate semnificativă a acestor publicații o constituie autografele identificate, aparținând fie autorului, fie donatorilor. Prezența acestor însemnări manuscrise accentuează valoarea documentară, afectivă și simbolică a volumelor, transformându-le în exemplare cu statut special în cadrul colecțiilor bibliotecii. Prin urmare, fondul dedicat lui Bogdan Petriceicu Hasdeu nu trebuie privit doar ca o componentă a colecției de carte veche sau de patrimoniu, ci și ca o resursă esențială pentru cercetarea istoriei culturale, a circulației ideilor și a modului în care opera hasdeiană continuă să fie receptată în mediul academic contemporan.

Cititorul poate fi atras de multiplele domenii abordate de B.P. Hasdeu și de grandoarea culturii acumulate în opera sa. Pregătirea sa excepțională în domeniul istoriei și filologiei comparate, uimitoarea și multilaterală sa cultură, activitatea publicistică de o semnificație națională deosebită îi aduc prilejul de a publica opere fundamentale. Limba este considerată de Hasdeu ca o creație istorică strâns legată de viața poporului. Meritele cele mai mari pe care le-a cucerit Hasdeu sunt legate de studiile lui asupra trecutului limbii noastre, cuprinse în cunoscuta lucrare „Cuvente den bătrâni”, singura mare operă dusă de el până la capăt, lucrare ce se regăsește și pe rafturile bibliotecii noastre.

În calitate de publicist, a editat însemnate reviste cu rol director în cultura română, ca *România*, *Foaie de istoria Românilor*, *Foaie de Storiă Română* (1859), denumită ulterior *Foița de istorie și literatură*, *Lumina*, *Traian*, *Columna lui Traian*, *Foia Societății Românismul*, *Revista literară și științifică*. El a pus bazele mai multor publicații, printre care se numără revista *Din Moldova*, în care a publicat poezii lirice, fabule, nuvele. Pentru o perioadă, el a fost directorul Arhivelor Statului din București, contribuind la publicarea documentelor în *Arhiva istorică* și *Cuvente din bătrâni*.

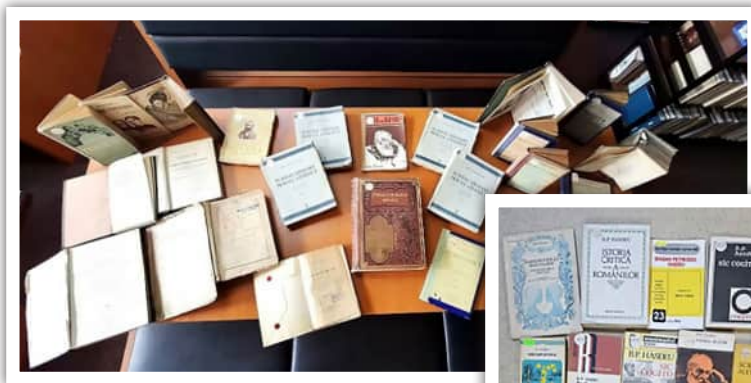
Prin consecvența cu care și-a apărat principiile științifice, culturale și ideologice, Bogdan Petriceicu Hasdeu a fost frecvent supus unor interpretări deformatoare și unor contestări lipsite de o argumentare solidă. Publicistica vremii a consemnat numeroase note și articole critice la adresa sa, însă savantul a răspuns adesea printr-o atitudine polemică incisivă, recurgând la ironie, sarcasm și epigramă. Aceste forme de expresie nu reprezintă doar manifestări ale temperamentului său polemic, ci și modalități prin care Hasdeu transforma disputa publică într-un instrument de afirmare intelectuală și de intervenție critică în spațiul cultural al epocii.

Analiza acestor confruntări publicistice poate constitui, pentru cercetătorii contemporani, un punct de plecare în realizarea unor comparații între discursul presei actuale și formele de comunicare publică din secolul al XIX-lea. O astfel de perspectivă ar permite examinarea limbajului polemic, a strategiilor argumentative, a me-

canismelor de receptare critică și a relației dintre discursul jurnalist, cultura populară, folclorul și mentalitățile colective. În acest sens, opera și personalitatea lui Hasdeu pot fi valorificate nu doar din perspectivă filologică sau istorică, ci și prin metode specifice analizei discursului, studiilor culturale și cercetării comunicării publice.

În fondul de carte al Bibliotecii Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, cea mai veche lucrare identificată aparținând lui Bogdan Petriceicu Hasdeu este *Ionu-Vodă cellu Cumplitu: aventurile, domnia, resbellele, mórtea lui; rollulú seú în istoria universală și în viéta poporului românú: (1572–1574)*, publicată la București, la Imprimeria Ministerului de Război, în anul 1865. Acest exemplar are o semnificație bibliografică și patrimonială importantă, întrucât atestă prezența, în colecția suceveană, a unei lucrări reprezentative pentru preocupările istorice ale lui Hasdeu.

Dintre contribuțiile sale filologice majore, se impun atenției *Cuvente den bătrâni* și *Etymologicum Magnum Romaniae*, lucrări care au marcat evoluția cercetării limbii române și au deschis direcții importante în studiul etimologiei, al istoriei limbii și al filologiei

comparate. În colecția Bibliotecii se regăsește și *Dicționarul etimologic*, în volume legate, cu textul organizat pe două coloane. Publicată la București, de Stabilimentul Grafic Socec & Teclu, în patru volume, începând

cu anul 1886, această lucrare reflectă dimensiunea enciclopedică a proiectului hasdeian și ambiția savantului de a fundamenta științific istoria și structura limbii române.

Analiza solicitărilor de lectură formulate de utilizatorii Bibliotecii Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava evidențiază interesul pentru publicațiile semnate de Bogdan Petriceicu Hasdeu, acestea putând fi ierarhizate în funcție de principalele genuri și domenii de creație. În sfera dramaturgiei se remarcă lucrarea *Răzvan și Vidra* (1867), în timp ce proza este reprezentată prin texte precum *Micuța*, *Ursita* și *Duduca Mamuca*. Poezia hasdeiană este ilustrată printr-un corpus divers, care cuprinde titluri precum *Frunzele*, *Cranul lui Mihai cel Viteaz*, *La Iulia*, *Muntele și valea*, *Viersul*, *Complotul bubei*, *Lilica*, *Odă la ciocoi*, *Dorul*, *Sărăcia*, *Vornicul Iancu Moțoc*, *Luntrea*, *Bradul*, *Sunt român*, *Femeia înecată*, *Ciocârlia*, *Alb și negru*, *Gaudeamus* și *Dumnezeu*. Domeniul istoriei este reprezentat prin lucrări precum *Ioan-Vodă cel Cumplit* (1865), *Cine sunt albaneșii?* și *Românii bănățeni din punctul de vedere al conservatismului dialectal și teritorial*, iar dimensiunea filosofică a operei este ilustrată prin *Sic cogito* (1892).

Din analiza documentelor și publicațiilor aflate în colecția Bibliotecii USV se conturează nu doar amploarea preocupărilor intelectuale ale lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, ci și existența unui rafinament artistic vizibil în modul de prezentare grafică a textului. Ornamentica asociată unor volume nu are doar o funcție decorativă, ci contribuie la completarea și intensificarea mesajului scris, stabilind un raport subtil între rațiunea discursului științific sau literar și forța imaginativă a reprezentării vizuale. O analiză comparativă a acestor publicații permite, de asemenea, observarea unor diferențe de abordare grafică, mai ales în raport cu etapa biografică și spirituală ulterioară morții fiicei sale, Iulia Hasdeu, moment care a influențat profund sensibilitatea și orientările simbolice ale autorului.

Pentru cititori, una dintre primele impresii generate de contactul cu opera lui Bogdan Petriceicu Hasdeu este aceea a vastității și a multiplicității preocupărilor sale intelectuale. Prin diversitatea domeniilor abordate, creația hasdeiană continuă să constituie un

spațiu fertil de cercetare și valorificare, atât prin organizarea unor expoziții tematice menite să stimuleze interesul publicului și al mediului științific, cât și prin inițierea unor studii și publicații care să propună perspective interpretative actualizate. Caracterul explorator al operei sale poate genera, uneori, reacții critice și dezbateri intense în rândul cercetătorilor din domenii precum filologia, lingvistica, istoria, folcloristica, publicistica, artele sau dramaturgia, tocmai datorită complexității și caracterului interdisciplinar al demersului său intelectual.

Biblioteca Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, în calitate de promotor al proiectelor educaționale și culturale, inițiază și găzduiește manifestări cultural-educative desfășurate în format hibrid, online sau on-site, adresate bibliotecarilor, cadrelor didactice, muzeografilor, conservatorilor, doctoranzilor, specialiștilor din domeniul biblioteconomic, studenților, elevilor, iubitorilor de carte și comunității în ansamblu. Prin valorificarea colecțiilor aflate în patrimoniul instituției, se poate observa că interesul pentru cercetarea operei lui Hasdeu s-a manifestat încă din perioada interbelică, fiind reflectat în lucrări semnate de personalități importante ale culturii române, precum George Călinescu, Tudor Vianu, Șerban Cioculescu, Alexandru Rosetti sau Perpessicius.

Aceste manifestări oferă prilejul schimbului de experiență profesională, al cunoașterii unor metode diverse de lucru și al consolidării legăturii dintre activitatea instructiv-educativă, cercetarea științifică și activitățile extracurriculare, atât la nivel național, cât și internațional. Tematica acțiunilor cultural-educaționale urmărește corelarea cu planurile de învățământ, dar și ancorarea în viața comunității locale, contribuind astfel la atragerea unor categorii variate de public și la dezvoltarea interesului pentru lectură, patrimoniu și cercetare.

Deschiderea Bibliotecii USV către comunitate și organizarea unor activități în parteneriat cu instituții educaționale și culturale contribuie la formarea tinerilor, la dezvoltarea competențelor de cercetare și la orientarea acestora către lectura de specialitate și către cunoaștere. Deși Bogdan Petriceicu Hasdeu nu a elaborat stu-

dii sistematice despre educație, opera sa conține idei consistente privind formarea intelectuală, conștiința națională, raportarea la universal și cultivarea unui spirit democratic și patriotic. În acest sens, valorificarea operei sale în contexte educaționale poate susține dezvoltarea unei culturi a cunoașterii, a identității și a responsabilității civice.

Obiectivele proiectelor educaționale implementate în cadrul Bibliotecii USV vizează identificarea unor modalități actuale de promovare a cărții și lecturii, dezvoltarea relațiilor de colaborare cu specialiști care au preocupări comune, precum și susținerea învățării permanente prin formare personală și profesională. Prin integrarea culturii în procesul educațional, biblioteca poate contribui la constituirea unei rețele bazate pe cunoaștere, informare și cooperare interdisciplinară, favorizând totodată realizarea unor proiecte inovatoare dedicate promovării patrimoniului cultural național în spațiul global.

Opera lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, reflectată în colecțiile Bibliotecii Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, evidențiază dimensiunea enciclopedică a unei personalități fundamentale pentru cultura română din secolul al XIX-lea. Scriitor, filolog, istoric, folclorist, publicist, dramaturg și gânditor cu vocație interdisciplinară, Hasdeu rămâne un reper al spiritului umanist și al cercetării erudite, iar prezența lucrărilor sale în patrimoniul bibliotecii sucevene confirmă interesul constant pentru receptarea, conservarea și valorificarea operei sale. Volumele semnate de autor, lucrările dedicate personalității sale, studiile critice, edițiile vechi, exemplarele cu autografe, însemnări, ex-librisuri sau indicii de proveniență alcătuiesc un fond documentar valoros, cu semnificație bibliografică, istorică și patrimonială.

Prin diversitatea domeniilor reprezentate, de la teatru, proză și poezie până la istorie, filologie, filosofie și publicistică, colecția Hasdeu din Biblioteca USV oferă cercetătorilor, doctoranzilor, studenților și cititorilor interesați posibilitatea unei apropieri complexe de opera savantului. Aceasta nu poate fi redusă la o singură direcție de interpretare, deoarece se deschide simultan către studiul limbii

române, al trecutului istoric, al imaginarului folcloric, al discursului publicistic, al polemicii culturale și al sensibilității literare. În acest sens, patrimoniul documentar păstrat de Biblioteca Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava devine nu doar un instrument de informare, ci și un cadru de cercetare interdisciplinară, capabil să stimuleze noi abordări critice, comparatiste și educaționale.

Valorificarea acestor colecții prin expoziții, manifestări culturale-educative, proiecte tematice, activități de cercetare și colaborări instituționale contribuie la consolidarea rolului bibliotecii universitare ca spațiu al memoriei culturale și al cunoașterii. Biblioteca USV își asumă astfel o funcție activă în promovarea patrimoniului scris, în stimularea lecturii de specialitate și în apropierea publicului de valorile culturii naționale. Prin activitățile dedicate operei hasdeiene, instituția creează o punte între cercetarea academică, educația formală și interesul comunității pentru patrimoniu, facilitând totodată dialogul dintre trecut și prezent.

În același timp, opera lui Hasdeu rămâne actuală prin potențialul său de reinterpretare. Polemicile sale, spiritul critic, interesul pentru limbă, istorie, folclor și identitate culturală pot fi puse în relație cu preocupările contemporane privind analiza discursului, comunicarea publică, patrimoniul cultural, educația prin lectură și formarea conștiinței civice. De aceea, cercetarea colecțiilor hasdeiene nu reprezintă doar un demers retrospectiv, ci și o modalitate de a reacționa, în context actual, o operă care continuă să genereze întrebări, dezbateri și perspective noi.

Prin urmare, colecțiile Bibliotecii Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava dedicate lui Bogdan Petriceicu Hasdeu confirmă importanța bibliotecii ca instituție de conservare, cercetare și valorificare a patrimoniului cultural. Ele ilustrează permanența interesului pentru un autor de anvergură enciclopedică și oferă premise solide pentru dezvoltarea unor proiecte științifice, educaționale și culturale viitoare. În ansamblu, opera lui Hasdeu, așa cum se reflectă în fondul documentar sucevean, rămâne o mărturie a aspirației culturii române spre erudiție, modernitate, identitate națională și deschidere universală.

Referințe bibliografice

1. DRĂGAN, Mihai. *B.P. Hasdeu*. Iași: Editura Junimea, 1972.
2. HARJEVSCHI, Mariana. Bogdan Petriceicu Hasdeu, bibliotecarul. În: *Biblio-Polis*, 2023, p. 51–54.
3. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Cuvente den bătrâni*. București: Editura Cultura Națională, 1937. Ediție îngrijită de J. Byck.
4. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*. Vol. I-IV. București: Stabilimentul Grafic Socec & Teclu, 1886.
5. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Ionu-Vodă cellu Cumplitu: aventurile, domnia, resbellele, mórtea lui; rollulü seü in istoria universală și în vieța poporului românü: (1572–1574)*. București: Imprimeria Ministerului de Resbel, 1865.
6. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Răzvan și Vidra*. București: [s.n.], 1867.
7. POGHIRC, Cicerone. *B.P. Hasdeu: lingvist și filolog*. București: Editura Științifică, 1968.
8. SANDU, Vasile. *Publicistica lui Hasdeu*. București: Editura Minerva, 1974.
9. SANDU, Vasile. *Viața B.P. Hasdeu*. București: Editura Minerva, 1989.

PAVEL BALMUȘ ȘI AFECȚIUNEA HASDEU

Vitalie RĂILEANU,
Șef, Biblioteca „Onisifor Ghibu”,
Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”

Rezumat. Prezența istoricului și cercetătorului literar Pavel Balmuș este discretă, dar productivă, participant la modelarea unui stil al studiilor hasdeulogice²³, prin impunerea unui nivel de aspirație, prin polarizarea în jurul său. În memoria noastră a rămas un intelectual din cei cu tărie intensă și parțial ascunsă, fiind unul dintre cei care evoluează coeficientul de valoare al unui timp, iar în galeria hasdeulogilor se pretează printre cei mai prolifici.

Cuvinte-cheie: *B.P. Hasdeu, Pavel Balmuș, lectură, literatură, hasdeulogie.*

Pavel Balmuș and the Hasdeu affection

Abstract. The presence of the literary historian and researcher Pavel Balmuș is discreet, but productive, participating in shaping a style of hasdeulogical studies, by imposing a level of aspiration, by polarizing around him. In our memory he remained an intellectual of those with intense and partially hidden strength, being one of those who evolve the value coefficient of a time, and in the gallery of hasdeulogists he ranks among the most prolific.

Keywords: *B.P. Hasdeu, Pavel Balmuș, reading, literature, hasdeulogy.*

²³ Autorul dă preferință formei ortografiate cu *u* în interiorul cuvântului.

Căile ce duc spre Olimp în domeniul științei, ca și în toate celelalte domenii ale creației umane, nu se află cuprinse în spațiul lingvistic al unei singure formule clare, univoce și definitive, asimilarea căreia ar permite oricui traversarea neprejudiciată a distanței dintre *a fi* și *a nu fi*.

Nicolae Romanenco

Pavel Balmuș

Fiecare își alege și își fortifică drumul conform vocației, pregătirii și perseverenței personale, căutându-și și găsindu-și, până la urmă, locul pe care îl merită și care i se cuvine în imensa multitudine de soluții, oferte și opțiuni. Sub acest unghi de vedere, traseul parcurs, în timp și spațiu, de istoricul literar Pavel Balmuș, este unul aparte...

Marea pasiune a cercetătorului Pavel Balmuș, pasiune care le acoperă pe toate celelalte, e atașamentul față de scriitorii și oamenii de cultură proveniți din neamul hasdeienilor (Pavel Balmuș zice „hâjdăuienilor”): Thadeu, tatăl; Alexandru și Boleslav, fiii; Bogdan Petriceicu, nepotul; Iulia, strănepoata. Fiecare în parte și cu toții dimpreună, aceste neordinare personalități și-au adus obolul – în măsura talentului și capacităților, la dezvoltarea culturii, științei și literaturii – mai întâi, la scară regională, iar apoi și la cea națională.

Exegetul Pavel Balmuș e, în firea lucrurilor, și un polemist de forță, chit că nu tot ce susține el într-o problemă sau alta constituie un adevăr veșnic și imuabil.

În 1998, cu prilejul împlinirii a 160 de ani de la nașterea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, pe lângă Biblioteca Municipală din Chișinău, care îi poartă numele, a fost creat Centrul Național de Hasdeologie, sub patronajul onorific al Academiei Române. De la fondarea lui, până la... desființare, activitatea a fost diriguată de istoricul și cercetătorul literar Pavel Balmuș. O ediție reprezentativă apărută sub auspiciile centrului e culegerea *Contribuții la studierea vieții și activității membrilor familiei Hâjdău-Hasdeu*. Între copertele ei sunt inserate sinteze, profiluri, note și comunicări de autori de pe ambele maluri ale Prutului.

Oricum, obiectul de bază al cercetărilor sale îl constituie, desigur, literatura națională, reprezentată, mai cu seamă, prin două compartimente de bază: literatura veche și literatura română modernă. Anume aceste două domenii ale istoriei literare au fost și continuă să fie supuse unor vivisechii și analize de laborator dintre cele mai severe și austere.

Pavel Balmuș este unul dintre cei mai avizați cercetători ai culturii românești premoderne și moderne, care face mereu caz de o transcriere incorectă sau care i se pare doar lui corectă. De ce pasiunea Hasdeu și nu pasiunea Hâjdei sau Hasdei? s-ar întreba el. Și de ce nu singularul „pasiune”, și nu pluralul „pasiuni”?

Caracteristica, pe care o facem ad-hoc, e o dovadă în plus a iubirii/iubirilor lui cărturărești manifestate de ilustra dinastie Hâjdău/Hasdeu, care demonstrează – iată – interculturalitatea noastră europeană de esență ontologică, valorică.

Ne-ar fi cu nevoință să spunem câte ediții, consacrate unei ample serii de clasici, a pregătit și a tipărit Pavel Balmuș în ultimele decenii, deoarece unele au rămas să zacă, cu regret, în manuscrise, iar Biblioteca Municipală nu are cum să le valorifice. Dintre toate aceste nume se desprinde însă o preferință care a trecut în vocație – neamul Hâjdăilor-Hasdeilor. Acest respect netrecător față de vița nobilă a erudițiilor basarabeni poate fi probat nu neapărat prin lecturi, ci pur vizual sau statistic – e destul să deschidem indicele de nume al amplei monografii semnate de Ionel Oprișan – *Romanul vieții lui B.P. Hasdeu*. În solida lucrare, referințele la Pavel Balmuș

sunt foarte frecvente, doar titlurile studiilor sale despre clasic ocupând aproape o pagină. Fostul nostru coleg este citat nu pentru note marginale, oarecare, ci pentru contribuții esențiale gen: „Afirmatia [că Tadeu era «căpitan în garda regală lituaniană...»] e confirmată documentar de o descoperire recentă făcută de Pavel Balmuș și Vasile Malanețchi” (I. Oprișan, *Romanul vieții lui B.P. Hasdeu*, București: Editura Minerva, 1990, p. 41) ș.a.

Pavel Balmuș alături de hasdeologii Ionel Oprișan, Stancu Ilin (din București) și Octavian Onea (de la Muzeul Memorial „B.P. Hasdeu”, Câmpina, jud. Prahova), sosiți la Chișinău pentru a participa la lansarea vol. 1 de „Scrieri” de B.P. Hasdeu (Editura „Știința”, 1993, 9 aprilie)

Pe unii îi supără ușurința istoricului literar Pavel Balmuș cu care exala anumite ipoteze, la prima vedere chiar năstrușnice, dar care cu timpul se confirmă. Aceasta tot din intuiția matematică vine. Fiindcă doar în această știință exactă intuiția e pusă la cel mai de onoare loc, fiind definită cu specificarea obligatorie care este, de fapt, un blazon – ipoteza.

Dar această savurare a detaliului a făcut din Pavel Balmuș unul dintre cei mai de temut cercetători. Capacitatea lui de a opera cu

subtilitățile face să-i fulgere fiorii nu numai pe cei care se aventurează să pășească pe câmpul minat al cercetării literare, dar chiar și pe savanții cu renume.

Replica lui tăioasă poate răsună (și astăzi, sic!) în orice moment și poate răsturna opinii de mult cimentate.

Concepția lui Balmuș a devenit o referință pentru cei vizați în materie, chiar dacă nu sunt de acord cu ea. Dar tot detaliul i-a jucat festa de ani și ani. Detaliul l-a subjugat într-o măsură de neînchipuit, făcând din el un perfecționist. Și în opera lui de cercetare el merge aproape că dincolo de limite, ca să se asigure că cunoaște totul despre subiectul cercetat. Că a intuit toate subtilitățile și posibilele variante ale evoluției unui caz sau altul.

Dar, în realitate, cercetarea este în funcție directă de timp, și nu de spațiu. Și dezvoltarea trecutului are loc doar în timp, oricât am fi insistat noi asupra momentului pe care îl dorim descoperit.

De aici și rara apariție a unor scrieri semnate de Pavel Balmuș, deși în laboratorul lui s-au adunat tone de materiale arhivate..., din care, se pare, că el a reușit să extragă aproape tot „aurul”, însă, cu regret, cum menționam mai sus, nu au mai văzut lumina tiparului.

Și aici se impune paralela cu înaintașii, adică cu cei care în vremurile de odinioară erau cărturarii de la curtea domnească ori călugări luminați în bibliotecile modeste ale mănăstirilor moldovenești. Rătăcirea atentă printre litere și căutarea Adevărului – iată slujirea supremă pentru care ei și-au irosit viața, dar din această operă sublimă, din această jertfă supremă a și izvorât marele adevăr care alcătuiește fondul de aur al trecutului nostru – cronicile.

Cărturar modern, Pavel Balmuș face exact același lucru ca și cronicarii de odinioară, de aceea am afirmat, afirmăm și vom afirma că este un produs unicat al școlii de cercetare din Republica Moldova...

Pe lângă cercetările vizând viața și opera lui B.P. Hasdeu (vlăstarul care a dat strălucire întregului neam), sub supravegherea lui Pavel Balmuș s-a editat, în mai multe rânduri, și opera lui Alexandru Hâjdeu, sau Hâjdău, cum insistă editorul. Din câte îmi amintesc, o primă tipăritură în acest sens a fost *Domnia Arnăutului*, volum apărut în 1987, evident cu alfabet rusesc, într-o prestigioasă serie a

Editurii „Literatura artistică” – *Biblioteca școlarului*, cu un concept grafic valabil pe întreg teritoriul fostei URSS. Titlul cărții era dat de nuvela omonimă, operă la trei mâini la care au muncit, pe rând, ca la o afacere de familie, trei membri ai ilustrului clan intelectual – Boleslav, Alexandru, Bogdan. Cartea includea în sumarul ei poezia lui Alexandru Hâjdău (sonetele și nu numai), proza și publicistica, volumul având, în fond, o structură bilingvă, deoarece textele rusești erau suplimentate, „în oglindă”, de traduceri românești. Sonetele apăreau în tălmăcirea lui Nicolae Dabija, pentru o parte din publicistică se producea ca traducător însuși editorul, adică Pavel Balmuș.

Volumul a fost precedat, la aceeași editură, de un solid tom în rusește ce însuma scrierile lui Alexandru Hâjdău: Александр Хиждеу, *Избранное*, 1986. Este cea mai amplă selecție a operei basarabeanului care colabora la *Телескопъ*, revista elaborată și tipărită de Nikolai Nadejdin la Moscova. Volumul adună 320 de pagini. Alături de Pavel Balmuș, căruia îi revenea partea cea mai grea și mai responsabilă a întreprinderii – studiul introductiv și comentariile, aproximativ o treime din întreg! – a colaborat la această ediție și familia Romanenco. Nicolae Romanenco a făcut selecția, iar Nina Romanenco a întocmit indicele de nume. Se pare că tot ea a transpus aparatul critic al cărții în rusește (în carte nu am găsit nicio remarcă în acest sens). Tomul constituie cea mai serioasă ediție care încorporează opera lui Alexandru Hâjdău în toată complexitatea ei, volumul fiind completat cu multe materiale inedite. În carte, pe lângă bucățile cunoscute deja, au intrat scrierile cu caracter folcloric, o amplă corespondență și o selecție de cugetări și analecte. Textele sunt însoțite de un bogat material ilustrativ.

O ediție similară ca seriozitate e și cea de la Editura „Litera internațional”: Alexandru Hâjdău, *Clipe de inspirație*, București-Chișinău, 2004. Volumul, alcătuit și supravegheat de Pavel Balmuș, cu un extins tabel cronologic în îngrijirea sa, apărea cu concursul Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”. Andrei Vartic întâmpina volumul cu o entuziastă cronică în revista ieșeană *Dacia literară – Enigmele adânci ale lui Alexandru Hâjdău*.

Că este așa o demonstrează ținuta elevată a articolelor și studiilor publicate în reviste științifice și de cultură, în culegeri tematice sau cele inserate în diversele ediții de opere ale unor scriitori pe care le-a pregătit pentru tipar, înzestrându-le – în funcție de caz – cu prefețe și postfețe, cu note și comentarii critice.

O figură de cărturar de viță veche, nobilă, care a fost și un extraordinar cititor de cărți, care, la rândul lor, îl citesc pe el. Cititul rămâne, în cazul lui, identificare electivă, simpatetică, cu Cartea, oglindire narcisiacă în text, aplicare cu barthesiana „plăcere a textului”.

Nu s-a arătat temător față de enciclopedismul ciclopic al lui Bogdan Petriceicu Hasdeu.

Pavel Balmuș a excelat prin cunoașterea textului original în limbile mai vechi, cronicărești, de începuturi genezice de cultură, unde stă ascunsă hegeliiana și *heideggeriana esență a temeiului*.

Produs singular al școlilor de cercetare științifică din Republica Moldova, România și trebuie să spunem – din Ucraina și Rusia, Pavel Balmuș, cu toate acestea, rămâne a fi și astăzi un model autodidact exigent până la sacrificiu.

Metoda lui de cercetare este unică, deoarece pornește de la detalii și se integrează până la întreg. De vină este pasiunea lui secretă pentru științele exacte, mai precis pentru matematică. De aici și capacitatea de a opera cu cifrele, cu anii, cu epocile, întocmai ca un contemporan al lor.

Practicată an de an, cu râvnă și consecvență, metoda de lucru a lui Pavel Balmuș s-a constituit într-un stil inconfundabil, într-un fel de a fi care trădează o fire dârză, un om de caracter, o personalitate complexă. Un savant dintr-o bucată, deci, care, știind exact ce are de făcut în activitatea-i de cercetare științifică, se ghidează de principii severe, nu acceptă lucrul făcut de mântuială și e stăpânit de tentația completitudinii.

Să se observe însă că felul de a fi al savantului nu are nimic în comun cu ceea ce se cheamă pedantism, în sensul comun al cuvântului. Meticulozitatea sa este într-un totuși justificată și e motivată, pe de o parte, de superficialitatea cu care au fost abordate, în cazuri concrete, momente și aspecte importante ale vieții, activității și ope-

rei unor scriitori, iar, pe de altă parte, de orizontul conceptual îngust și de dimensiunea documentară redusă a cercetărilor întreprinse în perioada de tristă amintire.

Îl văd și astăzi în drumul său de la Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, unde a fost cândva un Centru de Hasdeologie (atenție, ia-rași, la transcrierea balmușiană!) spre casă, o casă la sol aflată pe strada București, adesea recompar un om cu o siluetă lovinesciană, cu o constituție scundă, isusiacă, mereu topit de lecturi, de cercetări arhivistice, de „ștergere de colb de pe cronică bătrână”, de stăruiri pe aceste pagini vechi esențiale pentru epoca aurorală a literaturii române.

Pașii domoli, dar siguri, concentrați, stăruitori ai lui Pavel Balmuș până în prezent se aud distinct în contextul științei literare, hermeneuticii, textologiei, paleografiei. Sunt și rămân a fi pașii unui cărturar de calitate superioară, purtați pe drumurile europene ale culturii noastre naționale.

Timp de aproape patru decenii de activitate *constructorul* Pavel Balmuș a pus la temelia istoriei literare românești numeroase blocuri și cărămizi de înaltă probă științifică și cognitivă, fără de care realizările noastre în acest domeniu ar apărea mult prea văduvite. Să sperăm ca *arhitectul* Pavel Balmuș să reapară în anii ce urmează, din aceste variate și diverse blocuri și cărămizi, închegând, cu tenacitatea ce-l caracterizează, două sau trei studii monografice de anvergură, aflate în manuscris, care ar stabili cu o și mai mare certitudine dimensiunile unei prezențe științifice autentice în cadrul istoriei noastre literare.

Ca personalitate, Pavel Balmuș a fost mereu el însuși un *liniștit*. O putere care nu se etalează. Liniștea este o „singularizare de vulg”, delicatețe sufletească și distincție. Trăsături pe care le vedește. Ca istoric literar, este un incurabil *căutător/descoperitor*. Ca persoană între colegii de breaslă, a vădit disciplină și distincție. Deși a deținut funcții, n-a colaborat niciodată cu „puterea de forță”, dimpotrivă, a practicat un nonconformism tăcut, molcom, academic.

În câteva situații, m-a luat ca aliat în acest gen de nonconformism..., fapt pentru care-i mulțumesc mult... până în prezent...

Și în viața literară, științifică sau editorială a avut un puternic simț al solidarității. Au fost situații când i-a apărut chiar pe cei mai rău intenționați față de Domnia Sa, care-l rejectau și-l socoteau „dictator”. De ce unii îl considerau dictator? Pentru că a îndrăznit de multe ori să respingă materiale, studii, articole, recenzii etc. slabe *propuse* de colegii noștri, iar colegii cercetători literari, scriitori, redactori etc. nu admit că ei pot fi *ne-geniali* uneori...

În legătură cu firea sa discretă până la enigmatic, academicianul Mihai Cimpoi spunea: „Cunosc mai bine biografia lui Mihai Eminescu decât viața intimă a lui Balmuș”.

Prezența istoricului și cercetătorului literar Pavel Balmuș este discretă, dar productivă, participant la modelarea unui stil al studiilor hasdeulogice, prin impunerea unui nivel de aspirație, prin polarizarea în jurul său. În memoria noastră a rămas un intelectual din cei cu tărie intensă și parțial ascunsă, fiind unul dintre cei care evoluează coeficientul de valoare al unui timp, iar în galeria hasdeulogilor se pretează printre cei mai prolifici.

Referințe bibliografice

1. *Pavel Balmuș sau Forța inepuizabilă a unui intelectual*: (Exegeze literare completate de o biobibliografie). Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Filiala „Onisifor Ghibu”; concepție și elab.: Vitalie RĂILEANU; alcăt. bibliogr.: Margareta CEBOTARI; coord.: Lidia KULIKOVSKI. Chișinău: Grafema Libris, 2013. 225 p. ISBN 978-9975-52-145-1.

UTILIZATORII COLECȚIEI HASDEOLOGIE: ASPECTE CANTITATIVE ȘI CALITATIVE (2016-2024)

Maria BIVOL,
*șef serviciu, Secția activitate editorială,
Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”*

Rezumat. Colecția Hasdeologie continuă să joace un rol esențial în promovarea patrimoniului cultural al dinastiei Hâjdeu-Hasdeu, fiind un punct de referință pentru cercetători, studenți, elevi și bibliotecari. Prin digitalizarea acestei colecții și organizarea de evenimente culturale, biblioteca își reafirmă angajamentul de a asigura accesibilitatea și valorificarea informației într-un mod modern și eficient. Interacțiunile constante ale utilizatorilor cu documentele din colecție subliniază importanța acestora pentru dezvoltarea cunoașterii și pentru îmbogățirea experienței academice și culturale. Astfel, Colecția Hasdeologie nu doar că rămâne un patrimoniu deosebit, dar continuă să inspire și să conecteze diverse comunități prin accesibilitate și relevanță, contribuind activ la consolidarea unui spațiu cultural dinamic și deschis.

Cuvinte-cheie: *Colecția Hasdeologie, patrimoniu cultural, dinastia Hâjdeu-Hasdeu, digitalizare, accesibilitate, utilizatori, perioada 2016-2024.*

Users of the Collection Hasdeology: quantitative and qualitative aspects

Abstract. The Collection Hasdeology continues to play an essential role in promoting the cultural heritage of the Hâjdeu-Hasdeu dynasty, being a point of reference for researchers, students, pupils and librarians. By digitizing this collection and organizing cultural events, the library reaffirms its commitment to ensuring the accessibility and valorization of information in a modern and efficient way. The constant interactions of users with the documents in the collection emphasize its importance for the development of knowledge and for the enrichment of the academic and cultural experience. Thus, the Hasdeology Collection not only remains a special heritage, but continues to inspire and connect various communities through accessibility and relevance, actively contributing to the consolidation of a dynamic and open cultural space.

Keywords: *Collection Hasdeology, cultural heritage, Hâjdeu-Hasdeu dynasty, digitization, accessibility, users, period 2016-2024.*

Colecția Hasdeologie, prezervată și valorificată de Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, reprezintă un patrimoniu cultural esențial, păstrător al memoriei și operei ilustre a membrilor dinastiei Hâjdău-Hasdeu. Această colecție distinctă include cărți, manuscrise, publicații seriale, ilustrații și sculpturi, bunuri materiale și spirituale dobândite prin achiziții și donații generoase de la hasdeologi, cercetători literari și editori. Actualmente, colecția cuprinde 203 titluri de documente, toate fiind incluse în catalogul electronic al BM (<https://opac.hasdeu.md/>). De asemenea, o parte semnificativă dintre acestea sunt disponibile și în format digital pe site-ul bibliotecii. Documentele pot fi consultate fizic în sala de lectură a bibliotecii sau pot fi valorificate, accesând Biblioteca Digitală a BM.

Colecția Hasdeu a constituit baza înființării Centrului Național de Hasdeologie, creat pe 23 februarie 1998, cu prilejul împlinirii a 160 de ani de la nașterea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu. Centrul a avut drept obiectiv principal conservarea și valorificarea patrimoniului cultural al dinastiei Hâjdău-Hasdeu, inclusiv prin păstrarea creațiilor literare, filologice și filosofice, dar și prin publicarea unor studii filologice, a unor lucrări biografice și bibliografice dedicate acestei familii de cărturari.

Banner al [Bibliotecii Digitale](#) din catalogul electronic al BM „B.P. Hasdeu”

În anul 2013, colecția Centrului Național de Hasdeologie a fost transferată la Biblioteca Centrală a BM „B.P. Hasdeu”, unde este accesibilă și valorificată în continuare. Din momentul inaugurării și până în prezent, colecția include documente aparținând celor cinci membri ai dinastiei Hâjdău-Hasdeu: Thadeu Ioan Hâjdău, Alexandru Hâjdău, Boleslav Hâjdău, Bogdan Petriceicu Hasdeu și Iulia Hasdeu.

Fondatorii centrului, cercetătorii Pavel și Clara Balmuș, au avut un rol esențial în consolidarea și extinderea acestui proiect cultural, chiar și după plecarea dintre noi a lui Pavel Balmuș. Prin parteneriate cu instituții similare și colaborări cu hasdeologi din diverse colțuri ale lumii, aceștia au fost pilonii unor publicații remarcabile, realizate sub egida Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”. Astfel, ei au contribuit semnificativ la promovarea și valorificarea moștenirii culturale hasdeiene, fiind o bornă spațio-temporală a studiilor respective din arealul basarabean.

Colecția Hasdeu cuprinde operele literare ale savantului Bogdan Petriceicu Hasdeu, cercetări științifice, documente literare, studii folcloristice și lingvistice, precum și monografii dedicate acestei mari personalități enciclopedice. De asemenea, colecția include lucrări și monografii ale fiicei sale, Iulia Hasdeu, precum și documente semnate de Thadeu Ioan Hâjdău, Alexandru Hâjdău și Boleslav Hâjdău.

Investigând colecția Hasdeologie, am identificat cele mai speciale și deosebite volume, printre care se numără lucrări fundamentale ce oferă o perspectivă unică asupra operei și vieții lui Bogdan Petriceicu Hasdeu și a anturajului său.

Cea mai mică carte din colecție, ca format, este lucrarea *Basarabii. Cine? De unde? De când?*, semnată de B.P. Hasdeu. Aceasta reprezintă un facsimil de 24 de pagini, apărută la București în anul 1894. Lucrarea explorează originile și semnificația dinastiei Basarabilor, iar Hasdeu subliniază importanța etnonimului în contextul limbii istorice a românilor, oferindu-i o valoare simbolică și istorică deosebită. Un fragment:

„Basarabă este cuvântul cel mai important din întreaga limbă istorică a Românilor.

Dacă ne va fi dat a lămuri cu deplinătate:

cine au fost Basarabii?

de unde?

de când?

o întinsă lumină se va răspândi asupra

perioadei celei mai lungi și tot-o-dată celei mai

întunecoase din trecutul naționalității române.” [2]

Printre cele mai vechi lucrări ale lui Bogdan Petriceicu Hasdeu sunt: *România și Foaie de storia Română*: revista ebdomadară, apărute în anii 1858-1859. Ambele lucrări au fost reeditate, anul edițiilor: 2007-2008. În aceste lucrări, utilizatorii pot descoperi care au fost etapele importante în dezvoltarea gândirii și cercetării istorice românești, fiind o mărturie a angajamentului lui Hasdeu față de promovarea cunoașterii istorice și culturale a națiunii române. O altă lucrare fundamentală este *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și populare a românilor*. Această lucrare vastă și de o importanță incontestabilă pentru studiul limbii române cuprinde trei volume, publicate între anii 1972 și 1976 la Editura Minerva din București. Cu un format A4, cele trei volume totalizează 2378 de pagini, oferind o cercetare amănunțită și exhaustivă asupra etimologiei unui număr limitat de cuvinte ale limbii române (*A – Bărbat*).

Culegerea *Bogdan Petriceicu Hasdeu și contemporanii săi români și străini*, Vol. III, inclusă în colecția bibliotecii, reprezintă o sursă valoroasă de informații și o mărturie a legăturilor intelectuale și sociale ale vremii. Această lucrare include un material documentar vast, care reflectă corespondența familiei Hasdeu cu personalitățile

și mediile culturale ale epocii. Prin conținutul său, volumul oferă cititorului o perspectivă unică asupra dialogului epistolar purtat de membrii familiei cu lumea din jur, punând în lumină aspecte inedite ale vieții sociale, culturale și istorice din perioada respectivă. Culegerea contribuie semnificativ la aprofundarea cunoașterii contextului istoric și cultural în care a trăit și a creat B.P. Hasdeu.

Iulia Hasdeu se remarcă drept o voce literară unică, iar una dintre lucrările sale esențiale – *19 file de jurnal*, reprezintă o adevărată comoară documentară, ce oferă o perspectivă profundă asupra personalității sale și a familiei Hasdeu. Publicată la Editura Eminescu din București în anul 2000, această lucrare de 565 de pagini surprinde sensibilitatea și complexitatea unei personalități de excepție cum a fost cea a Iuliei Hasdeu. Colecția bibliotecii include și câteva cărți semnate de Iulia Hasdeu, scrise în limba franceză și tipărite la Paris.

Monografiile dedicate lui B.P. Hasdeu, care evidențiază valoarea activității acestui ilustru cărturar, sunt accesibile utilizatorilor Bibliotecii Municipale pentru cercetare și studiu. Printre acestea, se remarcă *B.P. Hasdeu sau Setea de absolut: Tumultul și misterul vieții* de I. Oprișan, lucrare de peste 600 de pagini, care explorează în profunzime viața și personalitatea lui B.P. Hasdeu, dezvăluind aspirațiile și misterele care i-au definit destinul. *Opera literară a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*, o altă lucrare a lui I. Oprișan, cu un volum de 544 de pagini, oferă o analiză detaliată și minuțioasă a contribuțiilor literare ale lui B.P. Hasdeu, subliniind originalitatea și semnificația operei sale în contextul literaturii române. Aceste lucrări reprezintă surse de referință fundamentale pentru cercetători, studenți și pasionați de literatură, contribuind la o mai bună înțelegere a operei și personalității fascinante a lui B.P. Hasdeu.

Colecția *Moștenire* a Editurii „Știința” este una dintre cele mai voluminoase din Colecția Hasdeologie a Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”. În perioada 1993-2023, au fost publicate *Scrieri* în 21 de volume. Apariția acestor volume a fost posibilă datorită parteneriatului dintre Editura „Știința”, Editura Fundației Culturale Române și Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”. Acest demers editorial a permis, în premieră, publicarea operei scriitorului și savantului B.P. Hasdeu [5].

Ne-am propus să identificăm unele aspecte din perspectiva utilizatorului și a bibliotecarului prestator de servicii ale cărții și lecturii, făcând o analiză a datelor din perioada anilor 2016-2024.

Colecția Hasdeologie rămâne o sursă valoroasă de documentare și cercetare, având un public fidel și diversificat. Digitalizarea acesteia reprezintă un pas semnificativ în direcția accesibilității informației și atragerii unui public și mai larg. Prin eforturile bibliotecarilor și organizarea de evenimente culturale, această colecție continuă să-și păstreze relevanța și impactul în spațiul academic și cultural. Dacă ar fi să analizăm cifrele, observăm că documentele din Colecția Hasdeologie au fost împrumutate de 4256 de ori în perioada 2016-2024. Aceste date nu reflectă doar interesul utilizatorilor, ci și succesul continuu al colecției în rândul celor pasionați de acest patrimoniu cultural.

În ceea ce privește categoriile de utilizatori care accesează această colecție, atunci putem deduce că intelectualii, studenții, elevii și bibliotecarii sunt cei mai interesați. În aceeași perioadă, colecția a fost solicitată de 1224 de intelectuali, 1087 de studenți, 1005 elevi și 940 de bibliotecari.

Analizând împrumuturile din colecție, putem observa că 1461 de împrumuturi au fost realizate de utilizatori de sex masculin, iar 2795 de împrumuturi au fost realizate de utilizatori de sex feminin. Putem explica aceasta și prin faptul că științele umaniste sunt în prezent mai populare printre femei.

Unul dintre elementele esențiale în promovarea colecției Hasdeologie este organizarea expozițiilor tradiționale de carte. Analizând procesul de împrumut și accesarea colecției, se poate observa că bibliotecarii joacă un rol important de ambasadori ai acesteia, oferindu-le utilizatorilor oportunitatea de a descoperi atât autorul, cât și documentele valoroase aflate în bibliotecă.

De-a lungul acestor ani, au fost organizate peste 48 de expoziții și prezentări de carte dedicate dinastiei Hâjdeu-Hasdeu. Conform normelor de organizare a expozițiilor de carte în spațiile bibliotecii, acestea pot avea o durată cuprinsă între 1 și 4 săptămâni și pot include între 20 și 100 de titluri. Astfel, utilizarea colecției în această

perioadă se reflectă în numărul de interacțiuni ale utilizatorilor cu expozițiile, fiecare vizită reprezentând o oportunitate de a explora și de a cunoaște în profunzime colecția și de a o populariza printre utilizatori și vizitatori, pentru a forma „capacitate digitală” [3], capacitate care transformă documentele digitizate în produse ale cercetării [4].

În perioada 2016-2024, bibliotecarii au realizat aproximativ 940 de împrumuturi de documente fizice, iar prin organizarea expozițiilor și prezentărilor de carte, au contribuit la valorificarea și promovarea patrimoniului bibliotecii. Considerăm această cifră drept una relevantă în contextul scăderii în prezent a interesului pentru autorii clasici, mai ales pentru cei de mare complexitate, precum e opera lui B.P. Hasdeu.

Una din direcțiile strategice ale BM este „ralierea la inițiativa privind Accesul Deschis” [1]. Din anul 2021, când a început digitizarea colecției, utilizatorii interesați de documentele din această colecție au posibilitatea de a accesa documentele și în format digital. Analizând datele, putem observa că de la începutul digitizării colecției au fost realizate 70 de accesări ale documentelor. Or, semnalăm nevoia stringentă de a promova colecția digitizată prin diferite evenimente și acțiuni de impact.

Analizând împrumuturile din colecția Hasdeologie în perioada 2016-2024, am identificat cele mai solicitate titluri, care reflectă preferințele utilizatorilor și interesul constant pentru opera dinastiei Hâjdeu-Hasdeu. Aceste titluri evidențiază atât lucrările literare, cât și studiile filologice și istorice care au atras atenția celui mai mare număr de cititori.

1. *Scieri*. Vol. 9: Studii de lingvistică și filologie / B.P. Hasdeu – 32 accesări
2. *Viața lui B.P. Hasdeu* – 34 accesări
3. *Iulia Hasdeu/Camille Armand* – 34 accesări
4. *B.P. Hasdeu sau Setea de absolut: Tumultul și misterul vieții* – 35 accesări
5. *Scieri*. Vol. 16: Publicistică politică / B.P. Hasdeu – 36 accesări
6. *Urma pașilor ei: Iulia Hasdeu între viață și nemurire* – 40 accesări
7. *Scieri*. Vol. 3: Dramaturgie / B.P. Hasdeu – 51 accesări
8. *Răzvan și Vidra: Poemă dramatică în cinci cânturi* / B.P. Hasdeu – 57 accesări
9. *Scieri*. Vol. 4: Studii și articole literare, filosofice și culturale / B.P. Hasdeu – 61 accesări

10. *Scrieri*. Vol. 14: Etymologicum Magnum Romaniae / B.P. Hasdeu – 70 accesări
11. *Scrieri*. Vol. 1: Poezii / B.P. Hasdeu – 73 accesări
12. *Poezie. Proză. Dramaturgie* / B.P. Hasdeu – 100 accesări
13. Bogdan Petriceicu Hasdeu – 103 accesări
14. Clipe de inspirație – 133 accesări
15. *Prințesa fluture; Ghiocelul* – 789 accesări

În concluzie, colecția Hasdeologie continuă să joace un rol esențial în promovarea patrimoniului cultural al dinastiei Hâjdeu-Hasdeu, fiind un punct de referință pentru cercetători, studenți, elevi și bibliotecari. Prin digitalizarea acestei colecții și organizarea de evenimente culturale, biblioteca își reafirmă angajamentul de a asigura accesibilitatea și valorificarea informației într-un mod modern și eficient. Interacțiunile constante ale utilizatorilor cu documentele din colecție subliniază importanța acesteia pentru dezvoltarea cunoașterii și pentru îmbogățirea experienței academice și culturale. Astfel, colecția Hasdeologie nu doar că rămâne un patrimoniu deosebit, dar continuă să inspire și să conecteze diverse comunități prin accesibilitate și relevanță, contribuind activ la consolidarea unui spațiu cultural dinamic și deschis.

Referințe bibliografice

1. HARJEVSCHI, Mariana. Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” continuă ferm crearea conținutului digital. In: *BiblioPolis*. 2021, vol. 83, nr. 4, pp. 7-13. ISSN 1811-900X.
2. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Basarabii. Cine? De unde? De când?*. București, 1894. 25 p.
3. KULIKOVSKI, Lidia. Digital, digitizare, digitalizare: în paginile revistei „BiblioPolis”. In: *BiblioPolis*. 2021, vol. 83, nr. 4, pp. 7-13. ISSN 1811-900X.
4. STANCA, Sorina. Valorificarea colecțiilor prin digitizare. In: *BiblioPolis*. 2021, vol. 83, nr. 4, pp. 24-31. ISSN 1811-900X.
5. ȘENDREA, Elena. Descoperim și explorăm colecția Hasdeologie. In: *BiblioPolis*. 2016, vol. 60, nr. 1, pp. 137-142. ISSN 1811-900X.

„MICUȚA” LUI B.P. HASDEU SAU „METEOROLOGIA” AMORULUI

Dr. Nadejda IVANOV,
Institutul de Filologie Română „B.P. Hasdeu”
al Universității de Stat din Moldova
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0451-444X>

Rezumat. Personajul principal, Ghiță Tăciune *alias* Spițer, este un Don Juan românesc care manipulează femeile și bărbații în jocuri de seducție și putere, demonstrând un cinism erotic și o superioritate narcisică. În această analiză, ne concentrăm asupra jocurilor seducției regizate de protagonist în relația cu Maria și alte femei, unde gesturile, cuvintele și aparențele sunt folosite ca instrumente de manipulare afectivă. Prin satire și situații teatrale, Hasdeu ridiculizează convențiile amoroase și sociale ale epocii, creând o operă cu accente ironice și dramatice. Astfel, autorul folosește umorul, ironia și procedeul măștilor pentru a critica moravurile și superficialitatea epocii, o perspectivă inovatoare în proza românească a secolului al XIX-lea.

Cuvinte-cheie: *roman, personaj, Don Juan românesc, ironie, seducție.*

The Novel „Micuța” by B.P. Hasdeu or the „Meteorology” of Love

Abstract. The main character, Ghiță Tăciune, also known as Spițer, is a Romanian Don Juan who manipulates both women and men in games of seduction and power, displaying erotic cynicism

and narcissistic superiority. This analysis focuses on the seduction games orchestrated by the protagonist in his relationships with Maria and other women, where gestures, words, and appearances serve as tools of emotional manipulation. Through satire and theatrical situations, Hasdeu ridicules the amorous and social conventions of his time, creating a work marked by ironic and dramatic tones. Thus, the author employs humor, irony, and the device of masks to criticize the morals and superficiality of the era, offering an innovative perspective in 19th-century Romanian prose.

Keywords: *novel, character, Romanian Don Juan, irony, seduction.*

Micuța este publicată în șapte numere consecutive ale periodiceului umoristic „Aghiuță”, între 20 februarie și 2 aprilie 1864. Este o nouă versiune a „romanțului” *Duduca Mamuca*. Aici, scrie istoricul literar Stanciu Ilin, „autorul schimbă cadrul de desfășurare al acțiunii. Mediul rusesc este înlocuit cu o atmosferă studentască germană. Schimbarea este însă doar formală, pentru că nu se modifică imaginea ca atare, ci doar numele personajelor, unele toponimice și câteva expresii care aminteau de Universitatea din Harkov. Astfel, Ana P. devine Ana Pacht, baronul von R. va fi denumit baronul Rosen, Feodor – Ditrich ș.a.m.d.” [3, p. 6]. Mircea Eliade a numit acest roman (*Duduca Mamuca*) „o capodoperă unică în literatura românească”, ce a avut o influență remarcabilă asupra literaturii române. „După opera lui Hasdeu, susține Stanciu Ilin, s-a deschis câmp larg (...) afirmării originalității speciei romanului” [4, p. 17]. B.P. Hasdeu ia în derâdere întreaga perioadă de începuturi a romanului românesc, tematicile căruia se constituiau între nuvela istorică și sentimentabilă pașoptistă, cu imitații mai mult sau mai puțin a romanului franțuzesc [4, p. 15]. Astfel, scriitorul a oferit publicului o proză de consum, „comică” (T. Maiorescu), pentru petreceri, dar, mai târziu, sub presiunea adversarilor săi, „romanțul” devine satiric și „ironic-reflexiv” asupra speciei ca atare. Varianta „Micuța” și motivul jocurilor de măști constituie prima opoziție literară serioasă față de Titu Maiorescu și societatea „Junimea” ce abia se înjghebase, sub patronajul său, afirmă istoricii literari. Pentru ca mai

târziu, drept reacție, să fie acuzat că jocurile amurale din romanul *Duduca Mamuca* sunt reflecții biografice din viața autorului. Stancu Ilin scrie că „V.A. Urechia este primul care sugerează că subiectul nuvelei ar oglindi propria biografie a autorului. Nicolae Iorga, din motive de adversitate personală, întărește această părere, aducând în sprijin «scrisori recent publicate, ale unui camarad din armata rusească», din care ar reieși viața lui desfrânată, «cu iubiri muscălești și aventuri ușoare». Dar, până acum, nimeni nu are știință despre aceste scrisori” [3, p. 16].

Dincolo de jocurile de măști între intelectualii vremii, în această comunicare vom încerca să observăm și să analizăm jocurile seducției ale protagonistului, de dragul amorizării frumoasei Maria, regizând situații și oameni de dragul manipulării afective și a răsturnărilor neașteptate de situații, ce implică, de fapt, „un ceremonial al procedeelelor de cucerire și de expresivitate erotică” [1, p. 40].

Cu o iubire de tip donjuan, când sentimentele „capătă primele expresii ale cinismului” (Denis de Rougemont), protagonistul Ghiță Tăciune, poreclit între colegi de facultate – Spițer, abordează doamnele înaltei societăți cu un aer de superioritate, cu un orgoliu al virilității și siguranței de sine exagerat, deși nu este decât un student de 17 ani „în drepturi la o universitate germană oarecare” [2, p. 22]. Așadar e un chiriaș plin de duhul amorului: „Am auzit, domnule, c-ai fi având o natură foarte rece, – începutu duduca.

- Natura mea nu vă place?
- Deloc.
- Atunci nu sunteți femeie.
- (...) Străbunei d-voastre, Evei, [îi] plăcuse șarpele, cel mai rece dintre toate ființele. În orice caz, dacă natura mea nu vă place d-voastră, am fost destul de fericit pentru ca ea să placă neneacăi matală. Să fi văzut azi-dimineață cu ce ochi dulci...” [2, p. 27].

Nesăbuița, curajul chiriașului o tulbură pe suava actriță, stăpâna casei, trezește în ea pulsuni necunoscute până acum, o deschidere spre feminitatea instinctuală, o fascinație erotică. Este sedusă de descătușarea, de spiritul ludic și stihial al tânărului. Un alt procedeu de cucerire constă în redresarea egoului în raport cu domnișoara actriță, pentru a anula complexul său de inferioritate în fața unei nemțoaice, tânărul *o românizează*: „Eu o numeam «Micuța», deși era nemțoaică, ba chiar pentru că era nemțoaică: pe de o parte, ca om, o iubeam; vrea să zică o iubeam pe de o parte; pe de altă parte, ca român, nu-mi plăceau lucrurile și chiar fetele nemțești și, numind pe frumușica mea Micuță, prin însăși aceasta o românizam și-o iubeam oarecum și pe de altă parte” (p. 23). În continuarea scenariului, simte nevoia suplinirii nascisismului donjuanist, de aceea va face o excursie prin sentimentele plăcerii, printre casele fostelor stăpâne, îndeosebi ale văduvelor pe care le bucura cu prezența sa de chiriaș și le alina singurătatea: „– Stânga! (...) femeie frumoasă, dar de patruzeci de ani, văduva unui bogat neguțitor. Am iubit-o două luni; și m-am jurat de atunci a nu mai iubi în veci o femeie de ani patruzeci, sau în genere o blănăreasă”/ – Dreapta! (...) O, zeilor! Ce izvor de voluptăți, purure nouă și din ce în ce mai fermecătoare! Ea a murit, sau, mai bine zicând, s-a stins peste șapte săptămâni pe brațele mele. Enrieta a fost singura femeie pe care mă pot lăuda a fi iubit până la moarte./ – Stânga! (...) În casa din curte ședeau doi studenți și-un împieगत, și toți ne bucuram deopotrivă, fără gelozie, fără certe, fără intrigi, de nesecabile favoruri ale doamnei, al cărei bărbat era al patrulea tovarăș și cel de pe urmă!” (p. 28).

În contrast cu Ghiță Tăciune, apare Baronul Rosen, poreclit Feldeș, un student jurist deloc ingenios în arta amorului și neinițiat în tehnicile de curtare, de aceea apelează la colegul român după ajutor, să le facă cunoștință, „să-l introducă” în atenția duduii Maria. Înflăcărat, îi promite că în urma intervenției sale, indiscutabil, va fi amorezată de acest nobil tânăr și îi „întinde rețeta”: „Nu ești frumos (*c'est peu dire!*) și deci, pentru a plăcea unei femei, trebui mai nainte de toate s-o previi fără a fi văzut, s-o faci s-admire caracterul și generozitatea ta, să-i apari ca un ideal sublim îmbrobodit într-un real urât. Dentre-ntâi trebui să-i faci un prezent anonim, lăsându-mă pe mine a-i dezvălui la ureche, parcă un secret, numele galantului adorator...” (p. 26). Dar pentru că prea mult iubește (nu această domnișoară, ci jocurile amorului), Spițerul regizează un adevărat spectacol din această iubire sinceră a colegului. Recunoaștem elementele teatrale comice, ironice din această proză în dramaturgia ulterioară a lui I.L. Caragiale, dar și în romanele din literatura română. Stancu Ilin zice că „Numai un profund cunoscător al teatrului francez și cu o acuitate critică deosebită putea decela caducitatea unor segmente dramaturgice ale repertoriului clasic” [3, p. 14]. „B.P. Hasdeu avea geniul improvozației. Se insinua cu ușurință la intimitatea textelor sau a limbajelor unor indivizi, le găsea viciile de fond sau de articulare formală, pentru ca, apoi, să le spulbere consistența prin cunoscutele procedee ale domeniului satirei sau pamfletului” [3, p. 13].

Astfel, e un Don Juan distructiv, care nu se va ocupa în regizarea măștilor la bal decât de interesul său, să împartă fiecărui bărbat femeia pe care „o merită”. Evident, duduia Ana este prea frumoasă pentru acest baron urât și îl duce de nas, întorcându-l în brațele amantei sale, de care încerca să scape „Doamna Victoria Prziks-zewska sau, cum o numea Ditrich, Chiftoria Sicșicșicska (...), văduva unui căpitan austriac ucis în Ungaria, primea de la recunoscătoarea ocârmuire o pensiune atât de mică, încât pentru a nu muri de foame (...) ea era silită a întreprinde negoțul frumuseților goale și leneșe. (...) Rezultatul melodramei a fost că baronul, spre a înlătura sărăcia polonei, o luă în întreținere cu două mii de fiorini pe an, o trăsură de birjă și daruri neprevăzute în budget; iar polona, vicever-

sa, spre a înlătura diformitatea baronului, îi hărăzea de porunceală ceea ce *le beaux sexe*, după dreptul naturii și-al nomenclaturii, ar trebui să hărăzească numai bărbaților frumoși sau, cel, puțin, *nostimi*” [2, pp. 30-31].

Din acest punct, baronului îi povestește „I-am spus [domnișoarei Maria – *n.n.*] că ești frumos ca un persian, că ești înfocat ca un arab, c-o iubești ca un turc, nici mai mult nici mai puțin; în fine, te-am prefăcut într-o minune orientală” (p. 33), când de fapt domnișoara devine proiectul său seducțional. Astfel, Micuța Spițerului, în urma altei scene false de protecție și duelare, se îndrăgostește lulea în acest student *nostim*. De aceea, protagonistul ne lasă și nouă câteva recomandări din *meteorologia amorului*: „Bărbații, afară doar de poeți, și încă de poeții cei fameni, – când iubesc o femeie, o iubesc numai ca pe o femeie, și-adesea o iubesc chiar mai puțin; femeile din contra, iubesc deobște un ideal, un ce mai pe sus de natura omenească, un înger sau un drac, ca Jannele d’Arc din veacul de mijloc, dar niciodată un bărbat cum sunt bărbații. Scelerateța cea mai neagră atrage mai degrabă amorul unei femei, decât o onestitate mediocră a unui nici-turc-nici-turlac. (...) Voiești oare, cititorule, ca să te iubească sexul, sau, cum zice d-l Cipar, sepsul frumos? O voiești? Fii totdeauna *prea*: *prea* în dreapta, *prea* în stânga, *prea* în mijloc, *prea* denainte, *prea* denapoi, tot *prea* și *prea*, în bunătate, în răutate, în idei, în fapte, în vorbe, în aprindere, în răceală...!” [2, pp. 34-35].

Prin urmare, când domnișoara Maria i s-a încredințat amorizată până peste urechi, *Don Juan*-ul lui Hasdeu și noi, cititorii, așteptăm că se vor iubi până la adânci bătrâneți, Ghiță Tăciune îi declară potențialei soacre: „Eu am vândut-o baronului, am vândut-o, doamna mea, precum se vinde un faeton puțin uzat, dar ieșit din modă. (...) în sfârșit, am întrebuințat mii de violenții pentru a ajunge la scopul meu...” [2, p. 53]. Recunoaștem așadar o dramă a iubirii, cea a seducției, apoi a abandonului, ce a marcat „în mod deosebit romanul psihologic și senzualist”, explică Nina Corcinschi în cartea sa *Narațiuni ale erosului* – „Ocheadele îndrăgostitului sunt furișate, doresc să indice indiferența sau chiar refuzul, tocmai pentru a spori interesul, pentru a motiva atracția. Aparența indiferenței și a refuzului sunt strategii de instaurare a distanței care să apropie” [1, p. 40].

Am observat, așadar, că Bogdan Petriceicu Hasdeu pe lângă faptul că este un ilustru enciclopedist, o personalitate proeminentă a culturii române din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, este și un prozator extraordinar ce redă jocul iubirii seducționale a unui *don juan românesc get-beget* care jonglează cu sentimentele celorlalți de dragul plăcerii și orgoliului narcisiac, întrecând niște extreme morale. Vom încheia printr-un citat din *Micuța*: „Crescut în școala poetilor latini, adăpat la adâncele izvoare erotice ale lui Ovidie, Petronie, Propertie etc., eu cunoșteam din copilărie, ca pe *Tatăl-nostru, meteorologia amorului*; și văzând tulburarea fetei, îmi zisei în gând: o am!” [2, p. 38].

Referințe bibliografice

1. CORCINSCHI, Nina. *Narațiuni ale erosului*. Eseu. Chișinău: Cartier, 2019.
2. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri*. Vol. 2. *Proză*. Text îngrijit, note și comentarii de Stancu ILIN și I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința, București: Editura Fundației Culturale Române, 1997.
3. ILIN, Stancu. Proza artistică a lui B.P. Hasdeu. In: *Philologia*, 2014, pp. 3-16. Disponibil: https://philologia.usm.md/files/journals/arhiva/2014/1_Stancu_Proza.pdf (accesat: 20.02.2025).
4. ILIN, Stancu. Proza artistică a lui B.P. Hasdeu. Studiu introductiv. În: Bogdan Petriceicu Hasdeu. *Scrieri*. Vol. 2. *Proză*. Text îngrijit, note și comentarii de Stancu ILIN și I. OPRIȘAN. Chișinău: Știința, București: Editura Fundației Culturale Române, 1997.

B.P. HASDEU ÎN PAGINILE PRESEI DE ODINIOARĂ

Anastasia MOLDOVANU,
*șefă, Biblioteca de Arte „Tudor Arghezi”,
Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”*

Rezumat. Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838-1907) a fost un erudit, scriitor și filolog remarcabil, a cărui influență asupra culturii și științei românești rămâne vizibilă până astăzi. În anii interbelici (1918-1939), opera și moștenirea sa au fost intens dezbătute și analizate în presa românească. Studiul explorează receptarea lui Hasdeu în acea perioadă, pe baza diverselor surse, inclusiv monografii dedicate vieții și activității, articole de ziar și reviste. Lucrările sale despre limba română, istorie, lingvistică și folclor au fost considerate de mare importanță și au fost subiectul multor articole din presa interbelică. Numeroase articole din ziare și reviste ale perioadei interbelice au subliniat rolul lui Hasdeu ca pionier al filologiei românești.

Cuvinte-cheie: *B.P. Hasdeu, presa interbelică, Arhivele Basarabiei, „Gazeta Basarabiei”.*

B.P. Hasdeu in the pages of the old press

Abstract. Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838-1907) was a remarkable scholar, writer and philologist, whose influence on Romanian culture and science remains visible to this day. In the interwar

years (1918-1939), his work and legacy were intensely debated and analyzed in the Romanian press. The study explores the reception of Hasdeu during this period, based on various sources, including newspaper and magazine articles, books about him. His works on the Romanian language, history and linguistics, and folklore were considered of great importance and were the subject of many articles in the interwar press. Numerous articles in newspapers and magazines of the interwar period emphasized Hasdeu's role as a pioneer of Romanian philology

Keywords: *B.P. Hasdeu, interwar press, Archives of Bessarabia, „Gazeta Basarabiei”.*

Regretatul scriitor, publicist și om de cultură Vladimir Beșleagă ne-a făcut nouă, bibliotecarilor, în cadrul aniversării a 145-a a Bibliotecii Municipale „B.P. Hașdeu”, următoarea adresare: „Bibliotecile care poartă nume de scriitori în calitate de patroni spirituali sunt responsabile și au angajamentul să cinstească memoria lor prin excelență în cunoașterea operelor lor, în promovarea și actualizarea lor cu fiecare ocazie ce li se oferă”.

E cazul, de asemenea, să reținem îndemnul eminentului hasdeolog Pavel Balmuș de a cunoaște lucrările lui B.P. Hasdeu, a unuia din cei mai de vază reprezentanți ai literaturii clasice române, ce ne-a lăsat drept moștenire o operă vastă și extrem de variată. „A vorbi despre el e puțin. A-l cunoaște în deplinătatea acestui cuvânt înseamnă a vorbi, în primul rând, despre istoricul dinastiei Hâjdău-Hasdeu, ce are coborâre tocmai din îndepărtatul secol al XIV-lea, și chiar mai înainte. Adevărul istoric este de așa natură că orice împrejurare, eveniment sau destinul unei familii își are loc în virtutea consolidării ideii de unire, a unui popor, a unei formațiuni statale, a ideii de integritate” (din afirmațiile lui Pavel Balmuș în cadrul Centrului Național de Hasdeologie).

La întâlnirile cu publicul, la ședințele din cadrul Centrului Național de Hasdeologie, reputații istorici literari, cărturari și scriitori Pavel Balmuș și Vasile Malanetchi (cel din urmă, și muzeograf) se refereau la contribuția enciclopedică pe care a lăsat-o această di-

nastie, apreciată și criticată dur, chiar în plină epocă, nu numai de către „specialiști” ori „consacrați”, ci și de contemporani, semenii, în general, conaționali ori de cu totul altă naționalitate, de „supușenie” nu neapărat românească, să zicem, fie aceștia din Ardeal, Basarabia sau din oricare altă țară, regiune limitrofă.

Și în acest context, dorim să menționăm importanța acestui colocvii național cu genericul „Bogdan Petriceicu Hasdeu: spiritus loci” în procesul de cunoaștere și promovare a operei hasdeiene, organizat de către Secția studii și cercetări a BM „B.P. Hasdeu”. Cu certitudine, este un eveniment cultural științific, în care au fost audiate prelegeri pregătite de către scriitori, oameni în domeniul cercetării bibliografice și în alte domenii, editori, doctori habilitați, bibliotecari etc.

La cei 187 ani de la naștere, comunitatea bibliotecară constată că realizările noastre în promovarea operei, dar și a cunoașterii personalității lui B.P. Hasdeu se desfășoară într-o direcție bună, doar că nu se poate opri aici. Fiecare nouă descoperire, fie ea câtuși de minimă, aduce plusvaloare în completarea operei.

Perioada interbelică a fost una de intensă reevaluare a moștenirii lui Bogdan Petriceicu Hasdeu. Contribuțiile sale la cultura și știința românească au fost recunoscute și apreciate, dar și supuse unor analize critice. Presa din acea perioadă a jucat un rol esențial în promovarea și dezbateră operei sale, consolidând influența lui Hasdeu asupra conștiinței de renaștere românească. Am considerat că, astfel, facem o punte de legătură și interacțiune cu oamenii timpului, cu viziunile, părerile și propunerile ce au existat în perioade diferite în raport cu opera lui Hasdeu. În eseu „Bogdan Petriceicu Hasdeu în presa perioadei interbelice”, scris în anul 1998, acad. dr. Christian W. Schenk, editor, eseist, traducător bilingv româno-germano-maghiar, scrie următoarele: „În deceniile de după moartea sa, contribuția lui Hasdeu la cultura și știința românească a fost frecvent omagiată. Lucrările sale despre limba română, istorie și folclor au fost considerate revoluționare și au fost subiectul multor articole din presa interbelică. Numeroase articole din ziare și reviste ale perioadei interbelice au subliniat rolul lui Hasdeu ca

pionier al filologiei românești. În anii interbelici (1918-1939), opera și moștenirea sa au fost intens dezbătute și analizate în presa românească.” Eseul dat explorează receptarea lui Hasdeu în această perioadă, pe baza diverselor surse, inclusiv articole de ziar, reviste și publicații științifice. Însă pe lângă omagii, au existat și voci critice. „Unii intelectuali ai epocii interbelice au pus la îndoială metodele și teoriile lui Hasdeu. În revista *Gândirea* a fost publicat un eseu care caracteriza abordarea lui Hasdeu în cercetarea istorică drept „prea speculativă”, sugerând necesitatea unei metodologii mai riguroase” (Chr. W. Schenk).

Ziarul *Universul* a publicat în acei ani un supliment special, prezentând viața și opera lui Hasdeu, cu articole semnate de scriitori și savanți de renume. Această oportunitate ne permite să cunoaștem cât de importantă este opera integrală a cărturarului enciclopedist. Din colecțiile Agenției Naționale a Arhivelor am identificat mai multe surse despre Hasdeu, publicate în perioada 1927-1938 în ziarele *Universul*, unul dintre primele cotidiene românești, fondat la București la 20 august 1884; ziarul *Gazeta Basarabiei*, sursă importantă în procesul firesc de integrare a basarabenilor în spiritualitatea românească, ziar care a apărut în anii 1937-1938 la Chișinău. Referințe despre B.P. Hasdeu au fost identificate și în revista *Arhivele Basarabiei*, o revistă de istorie și geografie a Moldovei, editată la Chișinău, din 1929 până în 1938, precum și în revista *Viața Basarabiei*, o revistă lunară de literatură și de cultură generală, care a fost editată între ianuarie 1932 și iulie 1944; revista culturală *Gândirea*, revista literară *Convorbiri literare* ș.a.

Hasdeu s-a stabilit în Basarabia în anul 1850, unde nu după mult timp își începe activitatea literară. În 1857 se transferă la Iași, deja fiind cunoscut ca un tânăr cu pregătire și gândire enciclopedică. În anul 1862 colaborează la ziarele *Dacia* și *Tribuna Română*, tot în această perioadă punând bazele altor publicații, printre care revista *Din Moldova* (1862-1863), în care i-au apărut primele poezii lirice, fabule, nuvele, critice etc. Aici publică, printre altele, drama *Răposatul postelnic*, precum și un interesant studiu istoric despre legăturile lui Petru Rareș cu Ardealul. Între 1876 și 1900 a fost directorul Ar-

hivelor Statului. Cunoscător al limbilor slave, a publicat numeroase documente slavone, poloneze, ruse și sârbe referitoare la istoria ținuturilor românești.

E firesc să ne întrebăm cu această ocazie, de ce în Basarabia anilor 1900-1901, primul ziar periodic din Basarabia – *Бессарабские губернские ведомости* [1], publica poezii, basme, articole, folietoane doar ale scriitorilor din marile orașe ale Rusiei, iar referitor la Basarabia scria următoarele: „Basarabia n-a dat până acum nici un poet, nici un scriitor, nimic de valoare, deci nu poate exista așa o discuție” [2, p. 4]. Se ignora voit această latură a culturii populației băștinașe. E de neadmis că la Chișinău nu se cunoștea în acel timp nimic despre conaționalul nostru, despre activitatea literară prodigioasă pe care a avut-o până în ultimul an al vieții sale, 1907, cât și despre toate meritele lui, fiind membru al Academiei Române din 1877, titlu primit în semn de recunoaștere a operei sale și totodată un semn de apreciere a spiritului său enciclopedist.

B.P. Hasdeu a fost apreciat, dar și criticat de contemporanii săi, cât și de cei de după el. De către mari oameni cărturari ai timpului (ca Titu Maiorescu), de critici contemporani nouă din domeniul literaturii, care au pus la îndoială valoarea unor lucrări literare, istorice și filosofice. A fost pur și simplu invidiat, motivul fiind cunoștințele sale enciclopedice. Presa de atunci ne relatează că au fost doar câteva persoane care l-au condus pe Hasdeu în ultimul drum. Nu e de mirare că la douăzeci de ani de la moartea sa, citim, din articolul [3], următoarele:

...după 20 de ani de cultură și progres, de știință și literatură cu caracter universal, de studii asidue și cercetări pricepute, numele marelui Hasdeu (de a căruia mărime ne vom fi convins, în fine) continuă a fi din zi în zi mai puțin cunoscut. Și aici posteritatea a fost tot atât de ingrată: preocupată de autocădelnițarea, sau cu acel „do ut des”, care caracterizează atât de concis și bine această condamabilă domnie a interesului – ea a înghemuit și pe Hasdeu acolo unde îngăduința (destul de zgârcită) a contemporanilor îi găsisse un locșor: în două manuale. În felul acesta, alungat pe rând din editură și librărie, din publicistică și conferințe, el a ajuns „calul de bătaie” al necăjiților

școlari cari – ajutați de un rezumat anemic al cutărui sau cutărui istoric literar – îl folosesc spre a-și agonisi „pâinea... cea de toate zilele”. Reducându-l an cu an, am reușit să facem din el, dacă nu o caricatură, desigur o miniatură vinovată: viața lui de luptă culturală la un șir de cancanuri și glume, opera lui scrisă la rezumate și fragmente (nu întotdeauna fericit alese), iar cealaltă (arhitectonică) la ruina... de la Câmpina. Am reușit în felul acesta să facem ca nimeni să nu-și mai aducă aminte de unul dintre universalii reprezentanți ai sufletului românesc. E desigur o biruință, una dintre acelea, cu care nu ne putem lăuda, mai ales acum, când acest suflet (atâta vreme prigonit) „însetoșat” după lumina cea curată, când, îndeosebi, contribuțiunea culturală a fiecărei provincii, a fiecărui colțișor românesc trebuiește studiată cu răbdare și pusă în evidență, când avem tot interesul să fim cunoscuți mai cu deosebire prin astfel de eroi. Și încă: de ce real folos ne-ar fi, în aceste împrejurări, nu numai continua lui bună dispoziție și rezistență, dar mai cu seamă entuziasmul lui generos care a făcut din Ioan Vodă Armanul o stea de mărimea I-a, și mai presus: blazarea lui, pioasa resemnare în fața celor două eternități: moartea și Dumnezeu! [3].

Autorul articolului, indignat de aceste fapte, propune în continuare repararea acestor greșeli prin tipărirea lucrărilor lui la un preț accesibil, prin instituirea unui premiu [4]. Tot în această ordine de idei, merită să cunoaștem atitudinea cadrelor didactice față de situația deplorabilă la care s-a ajuns în ceea ce privește cunoașterea operei lui Hasdeu, convocând conferințe festive în cadrul societății profesorilor de literatură, la care au vorbit oameni de seamă ca profesorii Dinu, Panaitescu și alții [4].

Anul 1927. O reîntoarcere la valori! În acel an, când s-au împlinit 20 de ani de la trecerea în eternitate a lui Hasdeu, în presa românească au apărut o serie de articolele-strigăte de alarmă, redacționale-comemorative despre personalitatea lui Hasdeu, reflectate în ziarul *Universul*, printre care și comemorarea lui la Câmpina, castel construit de îndureratul tată în memoria ficei sale Iulia Hasdeu și căruia în 1927 ajunsese să i se spună *ruina de la Câmpina* [5].

Ne punem întrebarea, cum a evoluat acest proces în continuare? În articolul *La treizeci de ani de la moartea lui Hasdeu* (1937), în ziarul *Gazeta Basarabiei* se face referință la lucrările lui cele mai importante și necesitatea de cunoaștere a lor de către publicul larg, iar spre final citim: „Cum i-am putea aprecia mai mult amintirea, decât înălțându-i alei, chipul în bronz etern, lui, celui mai ales dintre fiii Basarabiei?” [6].

Operele lui Hasdeu au fost incluse în programele școlare și universitare din România interbelică. Contribuția sa la literatura și istoria națională a fost subiectul a numeroase dezbateri academice. În revista *Convorbiri Literare*, care înclina mai mult asupra domeniului criticii literare, au fost publicate mai multe din lucrările sale, poezii, fabule, articole despre el, și se afirma că „cercetările lui Hasdeu sunt esențiale pentru înțelegerea identității noastre naționale”. În perioada interbelică, au fost organizate mai multe evenimente în onoarea lui Hasdeu. La 30 de ani de la moartea sa, în 1937, au avut loc ceremonii de comemorare în întreaga țară, reflectate pe larg în presă [6].

Un alt aspect în elucidarea personalității lui Hasdeu și a operei sale de creație îl urmărim în revistele anilor '30, care se publicau în Basarabia, dintre care *Arhivele Basarabiei* și *Viața Basarabiei*. Informația cuprinde perioada dificilă pe care a avut-o Hasdeu în legătură cu moștenirea sa. În tabla de materii a revistei *Arhivele Basarabiei* din 1933 se face referire la B.P. Hasdeu, un capitol scris de I.G. Pelivan despre corespondența dintre K.D. Kiriak, avocat (присяжный поверенный) și B.P. Hasdeu la 20 martie, anul 1886. Prin mărturisirea avocatului, se menționează că aceștia doi erau cunoscuți încă din Chișinău. Este vorba de succesiunea, lăsată prin testament lui B.P. Hasdeu de către unchiul său Boleslav Fadeevici Hajdău, săvârșit din viață la 11 martie 1866 la Haking (o suburbia a Vienei). Testamentul a fost întărit de către Tribunalul Regional Chișinău. În baza acestui testament, B.P. Hajdău a moștenit 166 desetini de pământ arabil din moșia strămoșească Kersteneți din județul Hotin. Procesul a fost purtat de avocatul K.D. Kiriak. Apoi urmează o altă scrisoare la 17 aprilie, 1886. B.P. Hasdeu avea mare respect pentru acest avocat și îi mulțumește prin mai multe scrisori, în anii ce au urmat [7].

În revista *Viața Basarabiei* din anul 1937 se menționează despre istoricul dinastiei Hasdeu-Hâjdeu și despre dreptul la moșia lui B.P. Hasdeu, ce are rădăcini încă de prin 1808. Este vorba despre moșia lui Stanislav Hagiū din raiaua Hotinului, de la 18 aprilie 1808. „Două mori și o casă pe ocina Româncăuților, aparținând vornicului Constantin Ghica, sunt răpite cu totul familiei Hagiilor, care le-au ridicat și multă vreme le-au ținut în *posăsărie*.

Întemeietorul familiei Hâjdeu, familie ce se bucură astăzi de celebritate în sferile culte ale României, a fost și a murit turc-mahomedan. Bătrânii ocinei Româncăuți, au arătat în anul 1809, că după cum țin ei minte, a picat acolo Hagiū (*Gadiu* în rusește) a ridicat acolo o iezătură și o moară și le-a stăpânit până la moarte. La moartea sa stăpânea totul fiul lui Stanislav (Hasan), care, pe vremea șederii nemților pe acolo (trebuie să socotim pe vremea celui de-al doilea război purtat de Ecaterina cu Turcia 1787-1791), s-a creștinat și continuă să stăpânească așezarea în toate clădirile, iar după retragerea nemților, temându-se, fiind convertit de fanatismul turcesc, bejeni peste Nistru, în Rusia, lăsând tot avutul și toată pâinea neadunată. Când turcii s-au înstăpânit iarăși, Stanislav trimise pe fiul său mai mare să strângă grânele. Turcii nu putură să rabde această mascara și omorâră pe fiul lui Stanislav. Din acest motiv, cel din urmă nu se mai arătă pe la moșie, și totul rămase sub stăpânirea turcească. La moartea sa, Stanislav Hagiū își încredință familia, progonită de mahomedani, în grija dvoreaninului Mrozovițchi din Cameneț-Podolschi, *bărbat cu deosebire vrednic în acel ținut după ale sale pravili*, iar acesta din urmă, prin generalul Rozenberg, prietenul lui S.S. Cușnicov, reînnoi dinaintea acestuia solicitarea retrocedării moșiei Româncăuți familiei Hagilor” (selectiv, din revista *Viața Basarabiei*, 1937)

Dar n-a fost să fie, mai târziu B.P. Hasdeu a avut multe probleme de rezolvat cu privire la dreptul său asupra moșiei. O scrisoare a lui Hasdeu din 18 noiembrie 1902 trimisă lui I.N. Halipa (scrisoarea a fost trimisă într-un plic cu chenarul negru, ceea ce indică doliul lui B.P. Hasdeu în urma morții fiicei sale) se menționează că

...judecata nu poate vătăma proprietarul în ciuda legilor: pe cei în drept judecata i-a trimis cu anume însărcinare de la Divan către pomenitul Ghica și de la Domnia sa solicitorii înșiși vor povesti pe de rost Excelenței Voastre.

Ghică, luând în considerare partea lui Cușnicov în această afacere a Hagiilor, făcu știut consimțământul său de a da în arendă ultimilor, imobilele sale, în condițiuni foarte favorabile, dar după trecerea unui an i-a scos cu totul din proprietate... (din revista *Viața Basarabiei*, 1937)

Am citat acest pasagiu, deoarece, în temeiul lui, îndoliatul castelan de la Câmpina, B.P. Hasdeu, trimite o scrisoare lui I.N. Halipa, teolog, istoric, arheolog, arhivist și redactor român basarabean, care întreținea legături cu mulți savanți, istorici și geografi, risipiți prin orașele vechului regat, Transilvania și Bucovina. Scrisoarea este redată în facsimile, împreună cu o fotografie de a sa, probabil solicitat de I.N. Halipa [8].

Prezintă interes și o carte a autorului I. Negrescu despre personalitatea lui B.P. Hasdeu. *Figuri culturale din trecutul Basarabiei*, publicată la Chișinău în anul 1926. În ea autorul spune că una dintre personalitățile mari este B.P. Hasdeu. „Venit din Basarabia subjugată, el nu și-a uitat patria și democrația. În operele sale a susținut cu căldură ideea democrației și a libertății. Astfel, după cum în *Istoria critică* el explică, bunăoară, puterea și mărirea Venețienilor, din evul mediu, învingători ai lui Barbarossa și Mahomed II, în antiteză cu decăderea lor din vremea nouă, prin democratismul instituțiilor lor vechi, față de despotismul modern, tot astfel, în zorile unei democrații și ai unor libertăți viitoare, întrezărea B.P. Hasdeu posibilitățile de renaștere a moldovenilor dintre Prut și Nistru din apăsarea și umilința «Muscalilor», împotriva cărora ura lui nu a avut margini”. Din acest punct de vedere, autorii unor studii de dată recentă au observat că între cărturarii moldoveni din Basarabia, refugiați peste Prut, Hasdeu formează în privința atitudinii față de Rusia o excepție, întrucât a cunoscut față de ea numai ură și o ură dusă la extrem prin consecvența și îndârjirea pe care a manifestat-o nu numai în pagini literare, dar mai cu seamă în articolele politice și conferințele publice, menite a crea o atmosferă ostilă „Muscalilor”.

Rolul pe care ideea de libertate l-a avut în concepția întregii sale opere, din care el a vrut să statornicească „o școală de românism”, reiese din propriile sale cuvinte, atunci când vorbește despre Providență în istorie: istoria este studiul faptelor, care ne arată că Dumnezeu a urzit pe om în perspectiva civilizației. Dar individul nu ajunge oricum la civilizație, ci prin națiuni. Totul este predestinat. Și destinul nu distruge libertatea, căci aceasta este însăși cunoașterea lui pentru a-l realiza.

Dar chiar în drama sa istorică *Răzvan și Vidra* îl vedem simpatizând întotdeauna cu cei nedreptățiți și asupriți, îndeosebi, cu țărănimea [9].

Referințe bibliografice și note

1. Ziarul *Бессарабские губернские ведомости* apărut încă în anul 1854 și a fost publicat până la sfârșitul secolului al XIX-lea, ulterior numit *Monitorul regional al Basarabiei*, care împreună cu revista *Monitorul Eparhial*, apărută în anul 1874, a fost singura publicație periodică de la noi pe vremea Imperiului Rus.
2. Изю дня в день. În: *Бессарабские губернские ведомости*. 1900, nr. 109, 2 noiem., p. 4.
3. PAPADOPOLO, I. B.P. Hasdeu [91 ani de la naștere]. În: *Universul*. 1927, nr. 198, 27 aug., p. 3 (Sursa: Biblioteca științifico-informațională a ANA, inv. 588).
4. MOLDOVANU, Anastasia. *Douăzeci de ani de la trecerea în neființă* [Resursă electronică]. – Disponibil: <https://biblioart.wordpress.com/2025/02/17/20-de-ani-de-la-trecerea-in-nefiinta/> [accesat 11 martie 2025].
5. MOLDOVANU, Anastasia. *B.P. Hasdeu în presa interbelică* [Resursă electronică]. – Disponibil: <https://biblioart.wordpress.com/2025/02/19/b-p-has-deu-in-presa-interbelica/> [accesat 11 martie 2025].
6. MOLDOVANU, Anastasia. *B.P. Hasdeu în presa anilor interbelici* [Resursă electronică]. – Disponibil: <https://biblioart.wordpress.com/2025/02/16/bog-dan-petriceicu-hasdeu-in-presa-anilor-interbelici/> [accesat 7 martie 2025].
7. PELIVAN, I.G. Corespondența dintre C. Chiriac și B.P. Hasdeu. În: *Arhivele Basarabiei*. Chișinău: Tipografia Băncii Centrale Cooperative. 1933, nr. 1, p. 7 (Sursa: colecția Bibliotecii științifico-informaționale a ANA, inv. 18403).
8. Revista *Viața Basarabiei*. 1937, nr. 11, pp. 787-789 (Sursa: colecția Bibliotecii științifico-informaționale a ANA, inv. 18691).
9. NEGRESCU, I. *Figuri culturale din trecutul Basarabiei*. Chișinău: Imprimeria Statului. 1926. 26 p. (Sursa: Biblioteca științifică-informațională a ANA, inv. 18441).

B.P. HASDEU LA CHIȘINĂU: LOCURI MEMORABILE

Andrei VEREBCEAN,
*Secția „Memoria Chișinăului”,
Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”*

Rezumat. Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838-1907), scriitor, enciclopedist și filolog român remarcabil, a petrecut o mare perioadă de timp la Chișinău: a studiat la Gimnaziul de băieți (1850-1852), care se afla în actuala clădire a Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”, a trait prima dragoste, a publicat primele încercări poetice, a început să se intereseze de istoria Moldovei și a românilor în general. În Chișinău se găsesc mai multe locuri memorabile care înveșnesc numele dinastiei hasdeiene.

Cuvinte-cheie: *B.P. Hasdeu, Chișinău, Gimnaziul de băieți, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, locuri memorabile.*

B.P. Hasdeu in Chisinau: memorable places

Abstract. Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838-1907), a remarkable writer, encyclopedist and Romanian philologist, spent a long time in Chisinau – he studied at the Boys’ grammar school (1850-1852), which was located in the current building of the „B.P. Hasdeu” Municipal Library, experienced his first love, published his first poetic attempts, began to be interested in the history of Moldova and Romanians in general. In Chisinau there are several memorable places that immortalize the name of the Hasdeu dynasty.

Keywords: *B.P. Hasdeu, Chisinau, Boys' grammar school, „B.P. Hasdeu” Municipal Library, memorable places.*

Studierea istoriei unui oraș nu este posibilă fără analiza minuțioasă a biografiei personalităților marcante care au făurit-o și au influențat-o. Aceste personalități devin parte din „sufletul”, identitatea și atmosfera lui. La ce ne gândim când stăm pe o bancă în parc, admirând monumentul unui poet sau o casă din secolul al XIX-lea construită în stil eclectic? Asociem aceste monumente istorice cu oameni reali, cu viața și activitatea lor. Prin ce s-a remarcat poetul în cinstea căruia a fost înălțat monumentul? Cine a trăit în vechea casă? Astfel, plimbându-ne pe străzile unui oraș, intrăm în contact cu istoria lui, îi remarcăm identitatea. Acest tablou se completează cu propriile noastre amintiri, cu emoțiile înmagazinate undeva adânc în subconștientul nostru, ieșind la iveală când trecem pe lângă un loc cunoscut.

Bogdan Petriceicu Hasdeu a fost un scriitor și filolog român care, prin creația sa, va rămâne în panteonul titanilor culturii naționale românești. Această personalitate a petrecut o mare perioadă de timp la Chișinău, ocupând un loc de cinste în istoria orașului. La rândul lui, orașul a ocupat un loc de cinste în biografia scriitorului, aici B.P. Hasdeu petrecându-și anii de formare, ani care i-au modelat și i-au determinat viitorul.

La 12 ani, tânărul Tadeu Hasdeu se stabilește la Chișinău și, împreună cu fratele său, urmează Gimnaziul de băieți, care se afla în actuala clădire a Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”.

În gimnaziu, Hasdeu nu este un elev strălucit, nu-și dă silința pentru a primi note mari. Însă în viața de zi cu zi, tânărul manifestă o curiozitate de nestăvilit. Tânărul Tadeu Hâjdeu își schimbă prenumele din Tadeu în Bogdan; de acum va fi cunoscut sub numele de Bogdan Petriceicu Hasdeu. La Chișinău se afla pe atunci și poetul Constantin Stamati, ruda îndepărtată din partea mamei, care îl încurajează să scrie. De atunci datează primele încercări poetice: *Doi-na*, *Ștefan cel Mare*, dar predominante devin preocupările pentru istoria Moldovei și a românilor în general.

În popor se spune că dragostea este un înger, iar întâlnirea cu ea este un privilegiu pe care nu toți îl au. Prima dragoste nu se uită niciodată, e cea mai inocentă și pură. Este prima schiță a acestui sentiment nobil și prima experiență în care emoțiile bat rațiunea. Totodată, prima dragoste este cea mai dureroasă. Chișinăul, cu siguranță, a rămas în inima lui B.P. Hasdeu fiindcă aici, la 15 ani, B.P. Hasdeu se îndrăgostește de o fată de 16 ani, Alina, care îl părăsește în mod abrupt, plecând la Odesa. Tânărul Hasdeu suferea din dragoste, iar alături de el suferea Reghina Hodkowski, care era îndrăgostită de scriitor. Această dragoste însă nu era reciprocă. B.P. Hasdeu nu a avut tăria de caracter necesară pentru a frânge inima Reghinei și se apropia de ea tot mai mult. Deznodământul a urmat când Alina s-a întors din Odesa: Reghina era vechea ei prietenă și ambele s-au simțit trădate de tânărul Hasdeu.

Sufletul rănit al lui B.P. Hasdeu s-a scufundat în depresie. Tânărul intelectual, considerând că serviciul militar îl va scăpa de durere, s-a simțit constrâns să-și calce sentimentele în picioare, cu cizmă de soldat. Posibil, tânărul scriitor spera că în severitatea mediului militar nu există loc pentru dragoste și timp pentru nostalgie. B.P. Hasdeu îl imploră pe tatăl său să-l înscrie în serviciul militar, dar este refuzat. Marcat de acest refuz, încearcă să se sinucidă cu pistolul secretarului tatălui său, dar providența i-a păstrat viața tânărului scriitor – arma nu a tras.

Totuși, B.P. Hasdeu va ajunge în armată, iar în 1856, tânărul Ta-deu își va abandona cariera militară și cursurile la Facultatea de Drept a Universității din Harkov și se va reîntoarce la Chișinău. După arestarea și moartea unchiului său Nicolae în închisorile din Petersburg și după un plan minuțios întocmit cu tatăl său și prințul Constantin Moruzi, iuncherul în retragere părăsește Chișinăul în iunie 1857. Trece hotarul prin sudul Basarabiei eliberate, cu un pașaport pe două luni, la moșiile protectorului său, sub pretextul de a le administra, dar aceasta este deja o altă poveste.

În vara anului 1858, „comisul Bogdan Petriceicu Hâjdeu” – cum era scris în pașaportul moldovenesc cu care călătorea, se întoarce la Chișinău, determinat de situația financiară dificilă în care se găsea,

cu motivul de a aduce cu el în Iași prețioasele manuscrise ale tatălui său, documente și cărți rare vizând îndeosebi istoria Moldovei. Cu același scop și cu scopul cumpărării de cărți pentru Biblioteca Națională, revine în Chișinău și în 8 septembrie 1860, pentru a transporta și alte volume din casa părintească.

Un alt moment important din viața scriitorului, petrecut la Chișinău, este vizita lui la un vrăjitor care i-a prezis un viitor mare: *Tu vrei să intri în serviciul militar; tatăl tău nu-ți dă voie; el face bine: în curând va veni vremea ta. Tu ești condus de iubire, dar ea e fără rezultate [...]. În curând ai să te faci ostaș, și norocul te va însoți. Soarta ta depinde de 3 expediții, cari te vor ridica foarte mult în opinia oamenilor, și în tinerețe încă vei ajunge la cele mai înalte onoruri* (E. Dvoicenco, *Începuturile literare ale lui B.P. Hasdeu. Jurnalul lui intim (1852-1856) și alte opere rusești. Cu un studiu introductiv*, București: Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1936).

Mai multe edificii și străzi ne amintesc și acum de B.P. Hasdeu.

În primul rând, clădirea Bibliotecii Municipale ce poartă numele scriitorului. Din 1846 clădirea a fost închiriată Gimnaziului Regional din Chișinău care, deși înființat în 1832, nu dispunea încă de local propriu. Aici Hasdeu studiază între anii 1850 și 1852. În 1863 gimnaziul s-a mutat în alt edificiu, iar clădirea a fost cumpărată de Seminarul Teologic din Chișinău, care timp de un an de zile a utilizat-o în scopul cazării studenților. Un timp îndelungat clădirea a fost cel mai exuberant hotel din Chișinău și, într-un final, a devenit bibliotecă, care din 1988 (21 iunie) îi poartă numele.

Pe 23 februarie 1998, cu prilejul împlinirii a 160 de ani de la nașterea lui B.P. Hasdeu, în cadrul Bibliotecii a fost inaugurat Centrul Național de Hasdeologie. Colecția Hasdeologie include totalitatea documentelor pe care le deține Biblioteca Municipală despre membrii dinastiei Hâjdău-Hasdeu: cărți, manuscrise ale hasdeologului Nicolae Romanenco, publicații periodice, sculpturi.

De B.P. Hasdeu ne amintește și vechea casă de pe strada Vlaicu Pârcalab, unde nu a locuit permanent, dar a venit în vizită la tatăl său în 1858 și 1860.

Bustul lui B.P. Hasdeu de pe Aleea Clasicilor a fost realizat de sculptorul Iosif Cheptănar. Tot aici se află și bustul tatălui său, Alexandru Hâjdeu (sculptor Victor Krakoveak). Ambele busturi au fost instalate în 1957 (arhitect Fiodor Naumov).

În Chișinău există și o stradă ce poartă numele lui B.P. Hasdeu. Strada are o istorie îndelungată și a avut mai multe denumiri: Kațkovskaia (începutul sec. al XIX – 1937), str. B.P. Hasdeu (1937-1944), str. Oleg Koșevoi (1951-1992). În 1992 a fost restabilită vechea denumire – strada Bogdan Petriceicu Hasdeu. Este una dintre cele mai vechi străzi, situată în zona istorică a Chișinăului. Prima denumire provine de la numele Mihalache Cațica, negustor și fost vistier al ținutului Orhei. Începe de la str. Petru Rareș și se intersectează cu străzile Zamfir Arbore și Buna Vestire. Este paralelă cu străzile Moara Roșie și Albișoara și are o lungime de 500 m.

*Bustul lui Alexandru Hâjdeu și al lui B.P. Hasdeu
de pe Aleea Clasicilor din Chișinău*

Această stradă mică îmbină elementele unui peisaj urban vechi și liniștit cu noile edificii multietajate. Strada, cu o acoperire de asfalt mai veche, șerpuiește pe lângă unele porțiuni de terenuri pustii. Blocul nou care se înalță peste stradă cumva iese din aceste tipare. Acest bloc întotdeauna îmi părea foarte frumos și potrivit peisajului

când îl priveam din depărtare, dar ajungând să stau lângă el – mi s-a părut absolut nepotrivit contextului străzii. În contrast, pe această stradă sunt două edificii cu statut de monument de arhitectură: Biserica „Buna Vestire” și Casa negustorului Mihail Cațica.

O altă stradă ce păstrează memoria familiei Hasdeu este str. Alexandru Hâjdău. Se situează în sectoarele Centru și Râșcani, în partea centrală a orașului, mai jos de bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, între străzile Ismail și George Coșbuc, paralelă cu străzile Grigore Ureche și Columna. De-a lungul timpului, strada a făcut parte din perimetrul vechiului târg al Chișinăului și până în prezent și-a păstrat aspectul semiurban din a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Actuala str. A. Bernardazzi, în perioada interbelică (1918-1924) a purtat și ea numele ilustrului cărturar B.P. Hasdeu.

Totodată, mai multe instituții de învățământ din Chișinău poartă sau au purtat numele marelui scriitor. O instituție de învățământ de pe str. N. Zelinski din Chișinău poartă numele Liceul Teoretic „B.P. Hasdeu”. În 1999, școala nr. 32 a fost reorganizată în Liceul Teoretic „Iulia Hasdeu”, care se află pe strada Nicolae Titulescu.

Pe strada Academiei se găsește Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hasdeu” al Universității de Stat din Moldova, fostul Institut de Limbă și Literatură al AȘM, inaugurat în 1958, care poartă numele marelui cărturar din 2018.

Și în perioada interbelică unele instituții de învățământ din Chișinău purtau numele scriitorului – una dintre cele mai cunoscute instituții a fost Gimnaziul de băieți nr. 1, devenit după Unirea de la 1918 Liceul „B.P. Hasdeu”. Directorii acestui liceu au fost Liviu Marian (1918-1938). Dintre profesori – Pantelimon Erhan – om politic basarabean, liderul primului Guvern al Basarabiei, Vasile Harea – savant și publicist basarabean, Mihail Berezovschi, preot, compozitor și dirijor, celebru animator al vieții culturale naționale în Basarabia interbelică. Aici au studiat viitorii renumiți savanți, juriști, medici, literați, profesori, înalți demnitari de stat: Leon Casso, Pantelimon Sinadino, Ion Doncev, Ioan Sârbu, Zamfir Arbore, Constantin Stere, Ștefan Gonata, Gheorghe Gore, Toma Ciorbă, Serghei Lazo etc. Printre elevi se mai numără Alexandru Cosmescu, scriitor,

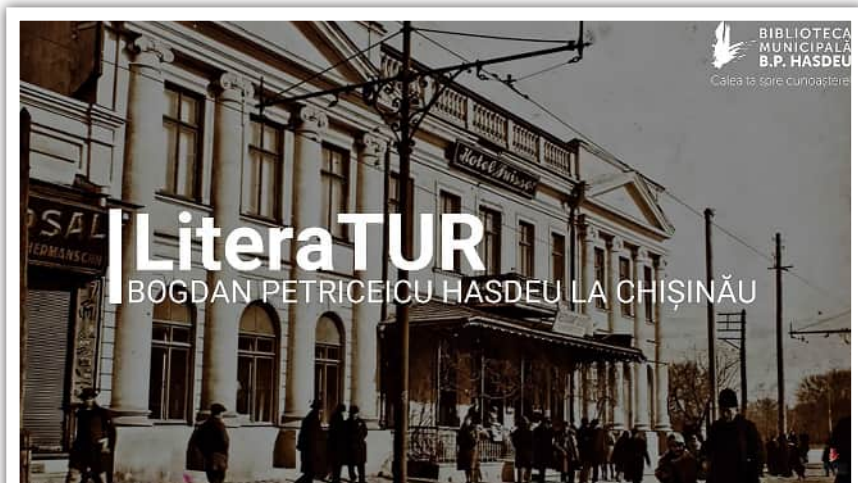
traducător, și Nicolae Moroșanu, savant, geolog, arheolog și pedagog. Numele lui B.P. Hasdeu îl purta și Societatea Literară a liceului, creată în decembrie 1939.

Din păcate, clădirea nu s-a păstrat. Aproximativ pe același loc în prezent se află clădirea Muzeului Național de Istorie.

Referințe bibliografice

1. DVOICENCO, E. *Începuturile literare ale lui B.P. Hasdeu. Jurnalul lui intim (1852-1856) și alte opere rusești*. Cu un studiu introductiv. București: Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1936.

Notă: Comunicarea a fost însoțită de filmul documentar: „LiteraTUR. Itinerare Literare ale Chișinăului: Episodul 3. Bogdan Petriceicu Hasdeu la Chișinău”. Scenariu și prezentare: Andrei Verebcean; muzică: „Rapsodia română pentru orchestră” de Ciprian Porumbescu; regie și montaj: Cristina Dicusar (înregistrare pe canalul de YouTube al Secției „Memoria Chișinăului”, BM „B.P. Hasdeu”). Disponibil: <https://www.youtube.com/watch?v=pyXS0nHPF0M&t=3s>

ATELIERUL II

B.P. Hasdeu: drame ale destinului, aventuri ale cunoașterii

Sala de carte germană a Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”

Moderatori: Elena Prus, Maria Pilchin

BOGDAN PETRICEICU HASDEU ȘI SPIRITUL SĂU CIVIC

Dr. Mariana HARJEVSKI,
director general,

Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9083-2665>

Rezumat. În vremea sa, B.P. Hasdeu scria pentru publicații de prestigiu, îmbinând profunzimea cunoașterii cu abilitatea de a comunica idei complexe unui public larg. Lucrările sale nu erau doar pentru a informa, ci pentru a educa și a forma un spirit critic, înrădăcinat în fapte și în adevăruri istorice solide. În articolele politice ale lui B.P. Hasdeu (care cuprind perioada 1859-1902) se oglindesc atât marile idei democratice ale vremii sale, cât și efortul de a se impune și de a prinde rădăcini în societatea românească.

Cuvinte-cheie: *B.P. Hasdeu, spirit civic, operă publicistică, discurs politic angajat.*

Bogdan Petriceicu Hasdeu and his civic spirit

Abstract. In his time, B.P. Hasdeu wrote for prestigious publications, combining depth of knowledge with the ability to communicate complex ideas to a wide audience. His works were not only to inform, but to educate and form a critical spirit, rooted in facts and solid historical truths. In B.P. Hasdeu's political articles (which cover the period 1859-1902) both the great democratic ideas of his time and the effort to impose himself and take root in Romanian society are reflected.

Keywords: *B.P. Hasdeu, civic spirit, journalistic work, engaged political discourse.*

Bogdan Petriceicu Hasdeu avea un spirit civic pronunțat. De-a lungul vieții sale, el s-a implicat activ în promovarea culturii, educației și conștiinței naționale.

După cum se menționează în *Nota asupra ediției* de Stancu Ilin și Ionel Oprișan la cel de-al 15-lea vol. *B.P. Hasdeu. Scrieri* (Colecția „Moștenire”, Ed. Știința), B.P. Hasdeu a fost un mare gazetar, unul dintre cei mai mari, alături de Mihai Eminescu. În articolele politice ale lui Hasdeu (care cuprind perioada 1859-1902) se oglindesc atât marile idei democratice ale vremii sale, cât și efortul de a se impune și de a prinde rădăcini în societatea românească. Hasdeu a publicat numeroase articole și studii prin care critica nedreptățile sociale și politice ale vremii.

Un exemplu relevant al implicării sale jurnalistice este publicația „Aghiuță”, pe care a lansat-o la 3 noiembrie 1863 la București. Aceasta a fost o revistă satirică, critică și umoristică, prin care Hasdeu a demască corupția, demagogia și lipsa de principii din viața politică. Prin mijloace literare desăvârșite, Hasdeu a reușit să îmbine umorul cu o atitudine fermă împotriva nedreptăților.

Publicația „Aghiuță”, subintitulată *Foaie umoristică, satirică și critică*, a fost o revistă inițial săptămânală, cu apariție în zilele de duminică, în 8 pagini, iar apoi, până în mai 1864, de două ori pe săptămână, joia și duminica, în 4 pagini, tipărită în alfabet latin. Programul revistei era formulat de B.P. Hasdeu în nr. 4, din 24 noiembrie 1863, din care cităm:

„Lectorii noștri n-au avut când și de unde să învețe ce e un adevărat umor, o satiră pură, o critică mușcătoare și spirituală. Suntem prea departe de a pretinde cum că ziarul nostru ar întruni de pe acum toate meritele foilor analoage străine, perfecționate prin un șir de ani și dezvoltate prin asociațiunea penelor cele mai alese. Ne putem însă fâli de a fi înlăturat de desăvârșire calea cea grunzuroasă a celorlalte ziare numite la noi umoristice; în zădar dușmanii noștri s-ar bizui a găsi în coloanele «Aghiuței» brutalități, murdării și nerozii botezate sub numele de spirite.”

În plus, implicarea nu numai satirica a revistei „Aghiuță” în luptele politice ale momentului – care au determinat suprimarea ei – o fac fără egal prin impactul avut asupra publicului. Atitudinea critică a lui B.P. Hasdeu a nemulțumit, desigur, pe mulți reprezentanți ai clasei boierești și ai guvernului din acea vreme. Din păcate, însuși Mihail Kogălniceanu, ca ministru de Interne, în lipsa domnitorului Alexandru Ioan Cuza, aflat într-o vizită protocolară la Constantinopol, a decretat, la 29 mai 1864, suprimarea revistei printr-un decret. Totuși, „Aghiuță” rămâne un exemplu elocvent al spiritului critic și civic al lui Hasdeu.

Revista „Aghiuță” a fost scrisă în întregime de către B.P. Hasdeu, semnându-și materialele și cu multe pseudonime. Lectura ei oferă noi deschideri către înțelegerea personalității și a artei lui B.P. Hasdeu. Pe paginile ei, scriitorul era preocupat și de problemele stricte de dezvoltare a țării.

În continuare, vom reflecta asupra articolului *DA sau NU*, ce reprezintă un exemplu de discurs politic angajat, prin care autorul susține cu fermitate reformele democratice propuse la acea vreme. În esență, articolul este o pledoarie pentru votul universal și pentru o nouă constituție, văzute ca piloni ai democrației moderne. Această dezbatere, desfășurată într-un moment de tranziție politică, poate fi comparată cu actuala situație electorală din Republica Moldova, unde alegerile reprezintă un moment crucial de decizie pentru viitorul țării.

În articolul *DA sau NU*, B.P. Hasdeu descrie procesul electoral ca o confruntare între două tabere clare: *susținătorii reformei democratice și opoziția conservatoare*. În text, tabăra reformistă este descrisă ca fiind majoritară, având „o voce milionară”, care răspunde afirmativ la apelul guvernului: „Tabăra cea mare, corpul națiunii, aprobă actele guvernului”. În opoziție, Hasdeu prezintă o minoritate conservatoare, care refuză reformele: „Tabăra cea mică, d. Rosetti cu ai săi [...] strigă: «NU! NU!»”.

Această divizare este caracteristică și discursului politic actual din Republica Moldova, unde există o separare clară între susținătorii integrării europene și cei care pledează pentru o apropiere de Rusia. La fel ca în 1864, societatea din Republica Moldova este chemată să aleagă între două direcții politice distincte.

Un alt element esențial în analiza lui Hasdeu este existența unei *tabere intermediare*, alcătuită din indiferenți, oportuniști și indeciși: „Între aceste două tabere, una foarte mare și alta foarte mică, vedem o tabără intermediară; mută și surdă, de la care nu auzi nici DA, nici NU.”

Autorul consideră că această neutralitate este periculoasă, deoarece indecizia poate duce la întoarcerea la un regim opresiv: „Dacă toată țara ar urma acestui fatal exemplu [...], am fi siliți de a ne întoarce la putredul regim boieresc”.

Această observație rămâne relevantă și astăzi, în contextul unei prezențe la vot adesea scăzute, unde absenteismul poate influența decisiv rezultatul alegerilor. Prin urmare, mesajul lui Hasdeu este un apel la participare activă în procesul democratic, un principiu fundamental și în actualele alegeri.

Hasdeu subliniază importanța noilor reforme pentru a oferi acces egal la reprezentare politică: „Un țăran va căpăta ocaziunea de a dovedi boierilor, pe tărâmul de egalitate, că boierii înțeleg foarte bine interesele boierești, dar nu li este dat a simți nevoile țăranului”.

Această observație rămâne de actualitate, având în vedere că Republica Moldova încă se confruntă cu provocări în ceea ce privește reprezentarea echitabilă a diferitelor segmente ale societății în procesul decizional. În special, discuțiile despre accesul diasporei la vot și despre posibilitatea unui sistem electoral mai incluziv sunt teme care rezonează cu ideile exprimate de Hasdeu.

Așadar, discursul lui B.P. Hasdeu rămâne extrem de actual în contextul electoral. Polarizarea politică, pericolul absenteismului și necesitatea unei democrații incluzive erau teme centrale atât în 1864, cât și astăzi. Mesajul lui B.P. Hasdeu este un apel la conștiință civică și la responsabilitate politică, subliniind că progresul democratic nu poate fi realizat decât printr-o participare activă și conștientă a cetățenilor. În fața alegerilor din 2024 sau 2025, această lecție istorică devine un îndemn puternic la implicare și luare de poziție, indiferent de opțiunea politică aleasă.

În vremea sa, B.P. Hasdeu scria pentru publicații de prestigiu, îmbinând profunzimea cunoașterii cu abilitatea de a comunica idei

complexe unui public larg. Lucrările sale nu erau doar pentru a informa, ci pentru a educa și a forma un spirit critic, înrădăcinat în fapte și în adevăruri istorice solide.

Astăzi, în era digitală, mulți dintre cei care caută să influențeze opinia publică pe rețelele sociale și bloguri au o mare vizibilitate, dar în multe cazuri, lipsesc din discursurile lor o cultură jurnalistică autentică și o înțelegere profundă a contextului istoric. Comparativ cu B.P. Hasdeu, care era un intelectual al vremii, acești influenceri și bloggeri pot fi văzuți mai degrabă ca furnizori de informații rapide, uneori superficiale, ce adesea duc lipsă de consistență și acuratețe. În vreme ce B.P. Hasdeu trata cu responsabilitate subiecte de mare importanță, iar fiecare articol era o veritabilă incursiune în complexitatea istoriei și culturii naționale, astăzi este dificil să regăsim în mediul online aceleași standarde înalte de cercetare și informare.

Toate aceste aspecte arată că B.P. Hasdeu nu a fost doar un mare savant și scriitor, ci și un om cu un puternic spirit civic, preocupat de binele comunității și de progresul societății.

Referințe bibliografice

1. ILIN, Stancu. *B.P. Hasdeu: Aventura politicului. La apariția volumelor 15 și 16 – Publicistica politică – din ediția de „Scrieri” B.P. Hasdeu în 16 volume. Chișinău, Editura Știința, 2012. In: Philologia, 2013, nr. 3-4, pp. 39-44.*

ENCICLOPEDISMUL LUI B.P. HASDEU ȘI SPECIALIZAREA CONTEMPORANĂ

Maria PILCHIN,

*Secția studii și cercetări, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”,
drd., Universitatea de Stat din Moldova,
ORCID <https://orcid.org/0009-0002-4477-8730>*

Rezumat. Termenul „enciclopedism” reflectă, cronologic, mișcarea filosofică din secolul al XVIII-lea, dar și erudiția multilaterală a cunoașterii umane din toate timpurile. În contextul evoluției tiparului și al acumulării patrimoniului științific, enciclopedismul a avut un rol fundamental în progresul civilizației cărții, contribuind la crearea bibliotecilor, muzeelor și a dicționarelor care au organizat și sistematizat epistemologic universul ideilor. În contrast cu specializarea, enciclopedismul promovează o interpretare generalizantă a procesului sapiențial. Aceste două concepte nu sunt antagonice, ci se completează reciproc. Articolul explorează, ca pe un studiu de caz, activitatea enciclopedică a lui B.P. Hasdeu, evidențiind faptul că, pentru acesta, enciclopedismul nu era un concept inoperant, ci o necesitate de organizare și sistematizare a cunoașterii, destinate atât elitelor, cât și publicului larg. În epoca informației și a economiei atenției, ideile enciclopediste rămân relevante, promovând colaborarea și dezvoltarea unui cadru de formare globală și continuă. Articolul subliniază că, deși nu mai este în vogă paradigma enciclopedistului universal, spiritul enciclopedist al lui Hasdeu poate inspira adaptări ale acestui concept sub înrâurirea provocărilor actuale: criza cunoașterii, analfabetismul, atitudinile antiintelectualiste etc.

Cuvinte-cheie: *enciclopedism, specializare, B.P. Hasdeu, cunoaștere tradițională, expertiză, ignoranță.*

B.P. Hasdeu's encyclopedism and contemporary specialization

Abstract. The term „encyclopedism” reflects, chronologically, the 18th-century philosophical movement, as well as the multilateral scholarship of human knowledge throughout history. In the context of the evolution of printing and the accumulation of scientific heritage, encyclopedism played a fundamental role in the progress of the book civilization, contributing to the creation of libraries, museums, and dictionaries that organized and systematized the epistemological universe of ideas. In contrast to specialization, encyclopedism promotes a generalizing approach to the process of wisdom. These two concepts are not antagonistic but rather complement each other. The article explores, as a case study, the encyclopedic activity of B.P. Hasdeu, highlighting that for him, encyclopedism was not an inoperative concept, but a necessity for organizing and systematizing knowledge, aimed at both elites and the general public. In the information age and the attention economy, encyclopedic ideas remain relevant, promoting collaboration and the development of a framework for global and continuous education. The article emphasizes that, although the paradigm of the universal encyclopedist is no longer in vogue, Hasdeu's encyclopedic spirit can inspire adaptations of this concept in the context of current challenges such as the crisis of knowledge, illiteracy, anti-intellectual attitudes, etc.

Keywords: *encyclopedism, specialization, B.P. Hasdeu, traditional knowledge, expertise, ignorance.*

Introducere

Enciclopedismul, ca poziție intelectuală și abordare a lumii, este centrat pe un vast domeniu de informații, în scopul de a obține o înțelegere generală și cuprinzătoare a universului cognitiv. În trecut, acest ideal a fost formulat de filosofia iluministă, când marii învățați și gânditori căutau să organizeze și să structureze cunoștințele într-un sistem universal accesibil tuturor în uzul și folosul tuturor.

Într-o lume supraspecializată, este actual să vorbim despre antinomia expertizei umane: specializarea și enciclopedismul. În spațiul românesc, sunt câteva nume care pot face parte dintr-un corpus de enciclopediști ai cunoașterii: Dimitrie Cantemir, Titu Maiorescu, Mihai Eminescu, Nicolae Iorga, Mircea Eliade, Henri Coandă ș.a. Fără B.P. Hasdeu, nu poate exista această posibilă listă. Totodată, celor care insistă pe o delimitare strictă între știința enciclopedică și specializare le scapă ideea că și o enciclopedie este creată de către mai mulți specialiști din diferite arii profesionale. Astfel, astăzi, enciclopedismul ține de o imagine de ansamblu, de o sinteză inter- și transdisciplinară a cunoașterii.

O scurtă incursiune terminologică

Sensul lexemului *enciclopedism* din dicționarul explicativ al limbii române face trimitere, în primul rând, la enciclopediștii francezi din secolul XVIII (mișcare filosofică și pedagogică sub conducerea lui Denis Diderot și Jean d'Alembert) și ca sens secund se referă la „erudiția vastă, multilaterală” [1] a subiectului uman. După apariția tiparului, nevoia și posibilitatea unor studii enciclopedice s-a impus într-un mod imperios și firesc. Și ceea ce ne scapă astăzi nouă, contemporanilor, este faptul că pe lângă cunoașterea totală, enciclopediștii au avut drept scop progresul științific și tehnologic, transformarea civilizațională și seculară a societății care parvenea dintr-un deziderat *enciclopedic*, adică idealul unui domeniu atotcuprinzător [7].

Constantin Manolache și Didina Țăruș, într-un articol din revista „Akademos”, semnalează faptul că „termenii *enciclopedie*, *enciclopedism* se află în circuit pe parcursul mai multor secole. În general, activitatea enciclopedică s-a manifestat pe trei mari direcții: crearea bibliotecilor prin acumularea și păstrarea scrierilor pentru savanți, dar și pentru marele public; crearea muzeelor și a colecțiilor de artă, restaurarea lor și expunerea în atenția publicului; editarea dicționarelor și enciclopediilor, care prezintă universul cunoștințelor sub formă de articole succinte, elaborate de către experți și maeștri din cadrul disciplinelor cunoașterii și artelor” [5, p. 122]. Constatăm faptul că existența unei instituții bibliotecare și astăzi este sub sem-

nul enciclopedismului și al cunoașterii generale, chiar dacă există voci care insistă pe o centrare pe cererea curentă venită dinspre utilizator, acele solicitări care nu se pliază neapărat pe această viziune a cunoștințelor totale.

Cercetătorii propun o definiție pentru produsul activității enciclopediștilor: „Enciclopedia reprezintă o lucrare științifică sau științifico-populară ce conține informații/cunoștințe din toate ramurile științei și artei, ale activității practice (enciclopedie universală) sau numai dintr-un anumit domeniu (enciclopedie de ramură, tematică). Ea clasifică ramurile cunoașterii propunând o ierarhie a cunoștințelor, de la general la particular. Cum nu poate fi prezentat absolut totul, sunt selectate, din fiecare știință, elementele esențiale privind conceptele, instrumentarul, adevărurile stabilite prin controverse” [5, p. 122]. Cuvintele-cheie care ne preocupă în argumentația de mai jos sunt *general* și *particular*, din moment ce enciclopedismul e generalizant, specializarea particularizează tematic, metodologic, domenial etc.

Enciclopedismul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu în viziunea lui Mircea Eliade

Un rol important în receptarea lui Hasdeu îi revine lui Mircea Eliade, un alt enciclopedist român, deoarece „Hasdeu a fost cunoscut de marea masă de cititori între anii 1925-1940, în primul rând, datorită strădaniilor lui Mircea Eliade, care a dăruit culturii românești 30 de articole și studii, cinci conferințe și monumentală ediție din 1937” [4, p. XVII]. Așadar, istoricul literar Mircea Handoca relevă un fapt cert: „contribuția majoră a lui Mircea Eliade la reintegrarea operei lui Hasdeu în patrimoniul spiritualității românești este, indubitabil, ediția în două volume *Scrieri literare, morale și politice* apărută sub îngrijirea sa la sfârșitul lui mai 1937” [4, p. XIX]. Într-adevăr, era vorba de restituirea unui enciclopedist – „Hasdeu, românul cel mai învățat al secolului XIX” [2, p. 94]. Și această dimensiune doctă se datora, în primul rând, unui fel de „aplecare a lui Hasdeu pentru faptul total, colectiv, anonim, originar – o întreagă concepție istorică” [2, p. 103].

În cazul lui B.P. Hasdeu, vorbim astăzi despre enciclopedism și universalism ca mecanisme de prezentare a unei panorame generale a cunoașterii umane. Erudiția sa științifică și politică, cultura sa solidă și preocuparea manifestă pentru o știință totală, calitatea de cel mai mare poliglot român al epocii sale, variatele sale preocupări, cunoștințele lui cuprinzătoare de proporții enciclopedice, orizontul vast de aptitudini cognitive în domeniul istoriei (românilor, dar și al limbii române), dreptului, filologiei (etimologie, gramatică comparată: indoeuropenistica sub înrâuirea neogramaticii germane), folcloristicii, pedagogiei (profesor școlar și universitar), științei bibliotecii (bibliotecar, bibliolog, bibliograf), ziaristicii, literaturii (poezie, proză, dramaturgie, critică și istorie literară) configurează ansamblul multilateral al preocupărilor acestui savant.

Cei care vor veni după el îl vor percepe diferit, în funcție de asumții și utilități ideatice. Spre exemplu, „construcția monumentală a *Istoriei critice* a speriat îndeosebi pe savanții generațiilor imediat următoare lui Hasdeu” [2, p. 94]. Însă nimeni nu va contesta faptul că el este autorul unor opere care au devenit o bornă a istoriei gândirii românești și un pilon rezistent al unei paradigme moderne în cultura și știința culturii noastre. „Istoria critică a românilor” (în 2 volume, 1873-1875), „Etymologicum Magnum Romaniae” (4 volume: 1886, 1887, 1893, 1898), „Cuvente den bătrâni” (3 volume: 1878, 1879, 1881) sunt operele care îl consacră și îl readuc mereu în actualitate, „Etymologicum...” reprezentând, cu siguranță, manifestarea științei dicționarelor din spațiul nostru prin paradigma enciclopedismului.

Biografia sa îl anunță membru al mai multor foruri științifice precum: Academia Română (1877), Academia Imperială de Științe din Sankt-Petersburg (1883), Societatea Academică din Sofia, Belgrad, New York (1895) etc. Parcursul său creator relevă un spirit universal configurat de amplitudinea intereselor și abilităților sale. Amplele lui competențe cognitive și performanțele sale analitice denotă, în cazul lui, un vast enciclopedism exemplar, demonstrat în activitatea sa cărturărească de sorginte europeană, dovedind „că-și poate asimila toate metodele de investigație a spiritului european, de la filologie și numismatică, până la economia politică și istoria dreptului” [2, p. 94].

În sensul unui patriotism intelectual, B.P. Hasdeu a fost, în primul rând, românul care sprijinea *direcțiunea națională*, apoi europeanul, fiind împotriva cosmopolitismului fără rădăcină. B.P. Hasdeu, consideră Mircea Eliade, ține de „tradiția enciclopedică” [2, p. 59] a culturii române. Specificul acestei tradiții se referă la preocupările variate și contradictorii, de cercetare multilaterală și dorința de a arde etapele culturii române orientate spre orizonturi mondiale. Mircea Eliade vine chiar cu o explicație în diacronie: „Enciclopedismul a fost, poate, un destin al întregului secol XIX românesc; când trebuia să se creeze un Stat și să se adauge o cultură celorlalte culturi «surori» din Europa. Câțiva oameni trebuiau să facă atunci *tot* și să facă *repede*” [2, p. 59], asumându-și chiar și *curajul erorii* în demersul erudit al cunoașterii.

Din perspectiva unui activism societal, Mircea Eliade evidențiază „imensul său câmp ideologic” [2, p. 94], unde încăpea poziția anticarlistă și francofilia, care, în timp, se va reconfigura, în funcție de conjunctura politică a țării. Eliade repera în predecesorul său „o robustă personalitate în care contrariile se pot întregi. Hasdeu, despotul, lupta pentru libertatea și demnitatea individuală; el, prințul, lupta contra aristocraților și pentru opincă; el, omul cel mai universal al vremii sale, lupta pentru cel mai intransigent românism” [2, p. 94]. Această minte ilustră „destăinuiește păreri revoluționare despre scopul și justificarea științei” [*idem*]. O observație de luat în seamă este faptul că toți acei care participă la tradiția enciclopedică a secolului al XIX-lea „au făcut politică și mai ales gazetărie politică” [2, p. 62].

Referindu-se la Hasdeu gazetarul politic, Eliade precizează faptul că „nu făcea gazetărie numai cu talent, ci cu o vastă informație istorică, economică, juridică și nu scăpăra numai de inteligență, ci avea curaj, «nependență» și sinceritate” [2, p. 81]. Mereu în opoziția *boierilor* și *junimiștilor*, Hasdeu era un spirit critic, dar și dialoag, judecând „faptele cu o uluitoare obiectivitate” [2, p. 92]. El „întotdeauna rezumă, clarifică, definește” [2, p. 92]; „numai Eminescu mai avea, alături de Hasdeu, asemenea serioase preocupări în ziaristică de a căuta rădăcinile istorice ale evenimentelor, de a le preciza semnificațiile, de a le ghici urmările” [2, pp. 92-93].

Reperăm la B.P. Hasdeu o influență cronologică a timpului său, e vorba de „pasiunea lui romantică pentru sinteză, pentru cunoașterea totală a realității” [2, p. 64]. Tot romantismul îi va conferi un soi de inspirație specifică epocii, astfel se explică felul în care „era copleșit de o intuiție magică a Lumii și a istoriei” [2, p. 65]. E „o intuiție globală” [2, p. 70] de „geniu universal” [2, p. 73]. Eliade preciza: „geniu de o înspăimântătoare vastitate, Hasdeu și-a cheluit puterile sale creatoare cu o nepăsare pe care numai un prinț, un romantic și un erou ca el și-o putea îngădui. Din tot ce ar fi putut crea, au rămas multe șantiere, și foarte puține monumente. Dar planurile acestor șantiere sunt suficiente să acorde semnificație istorică unei întregi epoci” [2, p. 104]. „Geniu universal și mare scriitor – Hasdeu a avut destinul geniilor: singurătatea, durerea, uitarea” – adăuga Eliade [2, p. 106].

În conferința sa „30 de ani de la moartea lui Hasdeu” (17 septembrie 1937), Mircea Eliade propune o sinteză recuperatorie și revalorificantă a savantului B.P. Hasdeu: „Mintea lui uriașă a străbătut toată întinderea cunoașterii omenești. Într-un secol bântuit de pozitivism și searbădă specialitate – Hasdeu a avut destul geniu și destulă putere de muncă pentru a nu se mulțumi să rămână numai un literat sau un istoric, un filolog sau un folclorist. El a vrut să cunoască totul și să cunoască bine” [2, p. 107].

În epoca specializărilor bine delimitate și a reducerii insistente a enciclopedismului cunoașterii în sfera educațională și culturală, a reveni la un învățat precum era B.P. Hasdeu înseamnă fie a fi anacronic, fie a gândi teleologic și a intui viitoarele preocupări ale omenirii. Există o minte capabilă și cu voință să îl recupereze? Hasdeu rămâne a fi „singura minte universală a secolului al XIX-lea. Uitarea în care a căzut opera lui se datorește poate și acestei amețitoare întinderi. Hasdeu știa foarte multe lucruri – și cel care voiește să-i cunoască opera, trebuie să fie el însuși un enciclopedist” [2, pp. 107-108]. Mai avem astăzi enciclopediști în epoca specialiștilor?

Enciclopedia și specializare în prezent

Enciclopedia nu rămâne a fi anacronic, aplicarea lui ține însă de alte finalități: „motivele ce au justificat aventura enciclopediștilor în secolul al XVIII-lea sunt pertinente și astăzi. Dar și o serie de alte argumente, cum ar fi explozia, multiplicarea cunoștințelor, declinul culturii generale în favoarea cunoștințelor specializate și haosul ce domină cyberspațiul vin în sprijinul asigurării continuității în valorificarea ideilor enciclopediste. În cercetarea enciclopedică actuală se prefigurează probleme științifice axate pe delimitarea bazei conceptuale a științei enciclopedice și pe interferențele cu alte științe; pe dezvoltări în domeniul ordinii enciclopedice (metode de clasificare a științelor, sistemul referințelor între termenii corelați etc.); pe aspecte structurale în elaborarea lucrărilor cu caracter enciclopedic (universale, tematice)” [5, p. 125].

Horia C. Matei, enciclopedistul, într-un interviu din „Ziarul financiar” conturează limitele unei crize de durată în acest sens: „Mă văd nevoit să reiau o afirmație mai veche. Tristă. Cultura noastră, din multiple cauze, nu a avut niciodată vocația enciclopedisticii. Elitele politice și culturale din ultimele două secole nu au arătat disponibilitatea de a vibra la asemenea proiecte de anvergură și durată, dar și de largă accesibilitate și efect educativ. Apoi, insuficiența necesarelor cărămizi preexistente – monografii, sinteze, tratate, bibliografii, dublată de absența unor case de editură de profil până la Al Doilea Război Mondial, ulterior reticența manifestată de regimul comunist față de acest gen. După 1989, deplina libertate ideologică nu a fost însoțită și de un efort organizatoric și financiar pentru realizarea unor proiecte mari” [9].

Cei care refuză abordarea enciclopedică a cunoașterii populează o lume configurată de Wikipedia, a cărei îmbunătățire s-ar putea produce prin proiecte de anvergură. „În acest context, pe lângă misiunea de cercetare, știința enciclopedică, integrativă și multidisciplinară, dar cu o identitate neconfirmată pe deplin, are un rol social de mare importanță. Produsele ei, enciclopediile și dicționarele enciclopedice, rămân a fi mijloace unice, care, în urma eforturilor de selectare, sinteză și simplificare, asigură accesul publicului larg la cunoașterea specializată” [5, p. 125].

Astăzi, în circumstanțele orientării spre specializare, acest ideal al enciclopedismului pare mai puțin viabil. Specializarea profundă a devenit normă. În știință, tehnologie, medicină, inginerie și multe alte domenii, volumul de cunoștințe a crescut atât de mult, încât devine aproape imposibil pentru un individ să fie expert într-o gamă largă de subiecte. Specializarea este acum esențială pentru a atinge performanțe înalt calificate, iar expertiza într-un domeniu restrâns este mult mai valorificată decât o cunoaștere generală.

Cu toate acestea, chiar și în siajul specializării, există o tendință de integrare a cunoștințelor și de colaborare interdisciplinară, ceea ce face ca un anumit tip de enciclopedism să rămână relevant. În acest sens, un specialist în domeniul său poate să fie parte dintr-o echipă mai largă în care fiecare expert aduce aportul său într-un sistem global de cunoaștere. Aceste echipe și apropieri interdisciplinare permit, într-un fel, o reîntoarcere parțială la idealul enciclopedismului, dar într-o formă adaptată la nevoile și complexitatea actuală. Astfel, în loc de un enciclopedism generalist, astăzi reperăm mai degrabă un enciclopedism de colaborare, în care fiecare persoană își adâncește expertiza într-un domeniu, dar contribuie la o viziune mai largă prin interacțiunea cu alți specialiști din diverse arii.

În prezent, Ministerul Educației și Cercetării din Republica Moldova insistă pe termenul de „specializare inteligentă” (engl. *smart specialization*), care presupune „identificarea nișelor de specializare inteligentă a Republicii Moldova pentru promovarea cercetării bazate pe excelență în domenii strategice, cu relevanță și impact asupra economiei și a societății” [8]. Este vorba de un număr limitat de priorități în domeniul economiei și de investiții bazate pe cercetare și cunoaștere. Raportul știință-business relevă capacități inovatoare scăzute în RM. Sub aspect curricular, nu este exclus enciclopedismul sau polimatia, acea „cunoaștere care cuprinde cunoștințe din mai multe domenii, o însumare a tuturor cunoștințelor acumulate. Transdisciplinaritatea nu presupune o incursiune pe orizontală în informațiile provenite din toate disciplinele, ci caută punțile de legătură între discipline, care fac posibilă urcarea pe verticală spre unitatea cunoașterii realității” [3, p. 245].

Tom Nichols, în cartea sa „Sfârșitul competenței: discreditarea experților și campania împotriva cunoașterii tradiționale”, semnalează însă disprețul din societățile recente față de intelectuali și atotștiutori, fiind invocată inutilitatea lor. Această desconsiderare nu se limitează însă doar la persoanele docte în sensul clasic și la cunoașterea tradițională. Atitudinile antiintelectuale fac ca ignoranța să fie la modă, iar cunoașterea specializată să nu fie la mare căutare, ea fiind exclusivă și cu accente făcute mereu pe gândirea critică. De aici derapajele: falsele universități care oferă diplome cu valoare îndoielnică, tineri infantilizați care nu au abilitatea de a se confrunța cu eșecul, studenți care caută experiențe plăcute oferite de valetși intelectuali și nu programe universitare predate de profesori cu renume [6, pp. 10-152].

Lipsa de respect se îndreaptă spre specialiști și experți, așa încât „trăim într-o lume postindustrială orientată spre informație, în care toți cetățenii se cred experți în orice” [6, p. 19], acuzându-i pe specialiști că sunt prea elitiști. Riscul este „scăderea vertiginoasă a ratei alfabetizării” [6, p. 241], existența unor comunități mai puțin capabile, răspândirea populismului politic, a crizelor ideologice și a fanatismului.

Concluzii

Sensul termenului „enciclopedism” se referă atât la mișcarea filosofică și pedagogică din secolul al XVIII-lea, cât și la erudiția vastă și multilaterală din toate timpurile. După apariția tiparului, enciclopedismul a avut un rol esențial în progresul științific și tehnologic, ceea ce adesea este dat uitării în prezent. Activitatea enciclopedică a rezultat în crearea bibliotecilor, muzeelor și colecțiilor de patrimoniu cultural și științific, dar și în editarea dicționarelor și enciclopediilor, care organizau și clasificau cunoștințele, asigurând o infrastructură a cunoașterii. Or, enciclopedismul iese în evidență prin sistematizarea generalizantă a epistemologiei umane, în contrast cu specializarea, care este centrată pe detalii și domenii specifice. Însă aceste două concepte nu se exclud, ele coexistă complementar, precum ideea de general și particular.

Conchidem faptul că, în cazul lui B.P. Hasdeu, al acestui savant ilustru, nu era vorba de un enciclopedism steril și inoperant de care se fuge astăzi tot mai mult. Era vorba de necesitatea arderii unor etape și a consolidării unui cadru general în care să se creeze condiții pentru o știință națională funcțională. Era nevoia stringentă de a ordona și sistematiza cunoașterea și informația din variatele sfere cognitive și de a o coborî dinspre elite înspre popor, amator și el de cunoaștere (astfel reperăm acțiuni de popularizare a științei în spațiul nostru în acea epocă). Treptat, pe lângă enciclopediile generale, vor apărea ulterior și cele domeniale. Iar forța talentului și elasticitatea spiritului lui Hasdeu vor fi niște catalizatoare excelente pentru aceste procese determinate de ideile sale înaintate. Cele 30 de articole și studii, cele cinci conferințe ale lui Mircea Eliade și monumentală ediție din 1937 îngrijită tot de Mircea Eliade sunt o probă certă în acest sens.

Astăzi, savantul B.P. Hasdeu constituie un tip reprezentativ al omului enciclopedist, chiar dacă ni se cere cu insistență promovarea omului specializat, a specialistului care pune pe encicloped într-un con de umbră. Titanismul creatorului de geniu nu mai este o paradigmă în vogă. Dar eficiența, eficacitatea și procesele rezultative, care ni se cer în prezent, presupun competențe titanice și un spirit rezilient la această multitudine de provocări.

Enciclopedismul nu este învechit, aplicarea sa a evoluat pentru a răspunde nevoilor contemporane. În pofida specializării tot mai aprofundate domenial, ideile enciclopediste rămân relevante, având ca scop nu doar acumularea cunoștințelor, ci și progresul științific și tehnologic. În epoca informației și a economiei atenției, enciclopedismul se manifestă prin colaborarea inter- și transdisciplinară, în care specialiști din domenii diverse contribuie la o viziune globală asupra cunoașterii și praxisului. Totuși, într-un univers informațional incomensurabil marcat de tendințe de ignorare a expertizei, există riscul de a subestima importanța unei cunoașteri aprofundate și critice. Deși enciclopedismul poate părea mai puțin practic în era specializării, el joacă un rol social semnificativ, asigurând accesul larg la cunoștințe și promovând integrarea acestora într-o formă coerentă și comprehensibilă pentru publicul larg.

Referințe bibliografice

1. Enciclopedia. In: *DEXonline* [Resursă electronică]. – Disponibil: <https://dexonline.ro/definitie/enciclopedia/definitii> [accesat: 13.01.2025].
2. ELIADE, Mircea. *Despre Eminescu și Hasdeu*. Iași: Junimea, 1987.
3. *Ghid de implementare a curriculumului pentru învățământul primar* [Resursă electronică]. –Disponibil: https://mecc.gov.md/sites/default/files/ghid_curriculum_primare_rom_5.pdf [accesat: 01.02.2025].
4. HANDOCA, Mircea. Cuvânt-înainte. In: *Despre Eminescu și Hasdeu* / Mircea Eliade. Iași: Junimea, 1987.
5. MANOLACHE, Constantin, ȚĂRUȘ, Didina. Știința enciclopedică, domeniu al cercetării academice. In: *Akados*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2011, nr. 1(20), pp. 122-125. eISSN: 2587-3687.
6. NICHOLS, Tom. *Sfârșitul competenței: discreditarea experților și campania împotriva cunoașterii tradiționale*. Iași: Polirom. 2019. ISBN 978-973-46-7624-8.
7. REITZ, Joan. M. *Online Dictionary for Library and Information Science*. – Disponibil: https://odlis.abc-clio.com/odlis_e.html [accesat: 22.03.2025].
8. *Specializarea inteligentă în condițiile Republicii Moldova* [Resursă electronică]. – Disponibil: <https://mecc.gov.md/ro/content/specializarea-inteligenta-conditiile-republicii-moldova-0> [accesat: 07.02.2025].
9. ȚURLEA, Stelian. Despre enciclopedia românească. In: *Ziarul Financiar* [Resursă electronică]. – Disponibil: <https://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/horia-c-matei-despre-enciclopedia-romanesc-de-stelian-turlea-11740996> [accesat: 12.01.2025].

BOGDAN PETRICEICU HASDEU, ÎNTEMEIETORUL METODEI ȘTIINȚIFICE DE STUDIERE A FOLCLORULUI

Ștefan SOFRONOVICI,

*specialist, Centrul Academic Internațional „Mihai Eminescu”,
Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”*

Rezumat. Folcloristica era o știință nouă pe vremea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu. El se impune ca teoretician, fundamentează cercetarea științifică modernă a folclorului și anticipează direcțiile și metodologia de lucru – monografică și comparată –, în strânsă legătură cu disciplinele umaniste înrudite: literatura, istoria, lingvistica ș.a. Contribuția lui la dezvoltarea folcloristicii începe cu delimitarea sferei disciplinei, a raporturilor ei cu științele tangente și auxiliare și cu fixarea unei terminologii proprii.

Cuvinte-cheie: *folclor, folcloristică, teoretician, metodă științifică, metodă monografică, metodă comparată, cultură, întemeietor, obicei.*

Bogdan Petriceicu Hasdeu, founder of the scientific method of studying folklore

Abstract. Folklore studies was a relatively new discipline in the time of Bogdan Petriceicu Hasdeu. He established himself as a theorist, laid the foundations of modern scholarly research into folklore, and anticipated its principal research directions and methods – monographic and comparative – in close connection with related humanities disciplines, including literature, history, and linguistics.

His contribution to the development of folklore studies began with defining the scope of the discipline, clarifying its relationship with related and auxiliary fields, and establishing its specific terminology.

Keywords: *folklore, folklore studies, theorist, scientific method, monographic method, comparative method, culture, founding figure, customs.*

Bogdan Petriceicu Hasdeu este una dintre cele mai reprezentative personalități ale științei și culturii românești nu doar din secolul XIX, dar și din toate timpurile. Este un savant de talie europeană, care s-a afirmat în mai multe discipline și este recunoscut în calitate de scriitor (poet, prozator, dramaturg), lingvist, istoric, jurist, folclorist, publicist, critic literar, filosof și om politic. Realizările sale în aceste domenii conturează imaginea lui de spirit enciclopedic. Numele său figurează în ierarhia celor mai mari oameni de cultură: D. Cantemir, I. Heliade-Rădulescu, M. Eminescu, N. Iorga, G. Călinescu. Este membru al Academiei Române, ca și tatăl său. Busturile lor se găsesc pe Aleea Clasicilor din Chișinău.

El se numără printre primii cercetători care au pus bazele științifice în studierea folclorului. Distinsul folclorist Ovidiu Bîrlea subliniază importanța studierii folclorului, care „înseamnă implicit și cercetarea începuturilor, căci înaintea creației scrise literare și muzicale a existat creația orală a celor mulți, perpetuată din veac în veac și adaptată mereu împrejurărilor” [1, p. 6].

La vârsta de doar 14 ani, Hasdeu cercetase nenumărate izvoare istorice, reușind să adune o colecție fabuloasă, din care nu lipsesc manuscrisele vechi, foarte valoroase. Era mânat de setea de a cunoaște originile strămoșilor săi îndepărtați, ascunse în creația populară milenară, pe care o vedea nu doar în calitate de creație artistică, dar și în calitate de document istoric.

Succinte date biografice despre Bogdan Petriceicu Hasdeu (nume la naștere – Tadeu Hâjdeu): se trage dintr-o familie românească de boieri, de intelectuali nobili, cu legături în Polonia. Este fiul scriitorului Alexandru Hâjdeu, folclorist, cercetător în diverse domenii ale științei, membru de onoare al Academiei Române, care cunoștea

10 limbi. Această familie de boieri din Moldova a dat patru generații de scriitori: Tadeu Hâjdeu (bunicul), Boleslav Hâjdeu (unchiul), Alexandru Hâjdeu (tatăl), Bogdan Petriceicu Hasdeu și Iulia Hasdeu (fica). Marele savant s-a născut la 14/26 februarie 1838, în satul Cristinești, județul Hotin, în Basarabia, care fusese furată din trupul Moldovei de către Imperiul Rus în anul 1812. Actualmente localitatea se mai află în Ucraina. Părinții Alexandru Hâjdeu și Elizabeta Daucș i-au pus numele de botez Tadeu, în cinstea bunelului. Familia Hâjdeu avea origini încă de pe vremea lui Ștefan cel Mare. Rude îndepărtate ale dinastiei au fost pârcălabul Efrim Hâjdeu, paharnicul G. Dumitrașco Hâjdeu sau Vodă Ștefan Petriceicu. Înțelepciunea și dragostea de țară au fost moștenite prin sânge, ereditar, și transmise cu grijă din generație în generație.

Tatăl său, Alexandru Hâjdeu, îndeplinind în anii 1836-1840 funcția de efor al școlii județene și al celei lancasteriene din Hotin, s-a străduit să extindă cercul disciplinelor predate în școală, să asigure condiții mai bune pentru desfășurarea procesului instructiv. Aici a rostit renumitele sale discursuri „Amintire despre vechea glorie a Moldovei” (1937) și „Suvenire de cele trecute, idee de cele de față și arătare de cele viitoare ale Moldovei” (1840). Adresându-se către absolvenții școlii județene, „fiii nobili ai Țării Moldovei”, A. Hâjdeu menționa că „fără istorie nu există patrie, iar fără dragoste de istorie nu poate să fie dragoste de patrie”. Evocând un șir de fapte de ordin cultural, o seamă de „oameni mari ai pământului Moldovei”, el inspiră ascultătorilor gândul că „în râvna de a ne lumina, noi nu ne-am lăsat mai jos de alții, nici în vremile cele mai tulburate a[le] țării noastre”.

Tadeu Hâjdeu/Bogdan Petriceicu Hasdeu face primele clase în Polonia, la Vinița, Rovno și Camenița, apoi urmează studiile la liceul din Chișinău, după care urmează dreptul la Universitatea din Harkov/Harkiv, Polonia, în anii 1852-1856. Acolo își aprofundează cunoștințele de istorie și filologie. Cunoaște circa 26 de limbi, printre care rusa, poloneza, germana, engleza, franceza ș.a. A trăit cu numele Tadeu până în anul 1857, an în care, după o scurtă perioadă

petrecută în armata rusă, unde a provocat la duel pe un superior militar, dezertează și trece în Moldova. În anul 1858 este numit judecător la Cahul, care împreună cu județul Bolgrad și Ismail s-au reîntors Principatului Moldovei în anul 1856. Rușii au cerut extrădarea lui și după refuzul autorităților române de a-l preda, i-au anulat dreptul la moștenire asupra unor moșii ale familiei, după care, mai târziu, i s-a recunoscut pe cale judiciară.

Atunci își schimbă numele în Bogdan Petriceicu Hasdeu, pentru a scăpa de urmărirea regimului rusesc. De la Cahul pleacă la Iași, devenind profesor de istorie, geografie și statistică la Școala Reală, precum și custodele Bibliotecii Universității din Iași (anii 1859-1862).

Preocupările folclorice ale lui B.P. Hasdeu încep de timpuriu. Primul imbold i-a venit din sânul familiei, acasă. Bunicul său, Tadeu Hâjdeu, a cules folclor, în special legende populare despre Dragoș, Traian și Dochia, Papură Vodă etc. Interesul pentru folclor se va menține și la Alexandru Hâjdeu, tatăl lui Bogdan, care i-a dat suport științific, publicând textul folcloric și însoțindu-l cu note explicative. Încă din copilărie, Bogdan a dat dovadă de o memorie fantastică și de o mare poftă de lucru în lecturi și cercetări. Cam prin 1852, la doar 14 ani, Hasdeu cercetase nenumărate izvoare istorice, reușind să adune o colecție fabuloasă, din care nu lipsesc manuscrise vechi, valoroase.

Era mânat de setea de a cunoaște originile strămoșilor săi îndepărtați, ascunse în creația populară milenară, pe care el o vedea nu doar în calitate de creație artistică, dar și în calitate de document istoric.

În studiul „*Frunză verde*”. *O pagină pentru istoria literaturii române*, subliniind rolul de document istoric al creației populare, el demonstrează legătura dintre folclor și naționalitate: „*Frunză verde* s-a născut dempreună cu naționalitatea română, nu la Tibru sau Guadalquivir, ci la noi acasă, pe teritoriul Daciei, în secolarele păduri ale Carpaților, acolo unde strămoșii noștri s-au format și s-au dezvoltat în curs de veacuri mai-nainte de a se pogori din munte

și a se răspândi pe câmpie. Și nu numai prin *frunză verde*, dar prin mai toate cele superbe ale sale, poezia noastră populară este flica Carpaților. Numai acolo se putea naște: „Munții se răsună,/ Șoimii se adună,/ Codrii se trezesc,/ Frunzele șoptesc,/ Stelele sclipesc/ Și-n cale s-opresc...”. Numai acolo: „Soarele și luna/ Mi-au ținut cununa,/ Brazi și pâlinași/ I-am avut nuntași,/ Preuți – munții mari,/ Păseri – lăutari...” [3, pp. 185-186].

Conform relatărilor cercetătorului I. Oprișan, Bogdan Petriceicu Hasdeu face cunoștință cu folclorul pe viu în satul Cristinești, la baștina dinastiei Hâjdeu, încă din clasele primare, când învăța la Gimnaziul din Rovno, în limba poloneză. Vara, în vacanță, venea la moșia lor, la bunica Valeria Hâjdeu, pe care o iubea mult. Acolo folclorul era la el acasă. În anul școlar 1851-1852, când învăța la Chișinău, tatăl, Alexandru Hâjdeu, îl retrage de la studii de la cursurile gimnaziale din Chișinău. Pentru a-l familiariza profund cu limba, creația artistică, gândirea și manifestările tradiționale ale sătenilor, îl lasă un an întreg în atmosfera satului arhaic românesc. „La 13-14 ani, copilul de până ieri începe să privească fenomenul cu ochii omului de știință. În paralel cu proiectele gigantice de studiere a mitologiei, istoriei și limbii naționale, pe care le schițează, el începe să culeagă acum și texte folclorice” [5, p. 5]. Vizitează curtea boierului Vasile Cristea din Zămcioji, prietenul lui A. Hâjdeu. Culege de la el o orăție, „pe care o va insera, evident, artistic, în cântul V din drama *Răzvan și Vidra*” [*ibidem*].

Cercetătorul Nicolae Romanenco susține că Hasdeu ar fi cules folclor din zona Chișinăului – Dubăsari în timpul vacanței școlare. Colecția de prin anii 1852-1854 de folclor moldovenesc este alcătuită din 57 de texte: 32 de cântece lirice, 2 strigături, 12 balade, 4 ghi-citori, 5 descântece, 1 plugușor. Potrivit cercetărilor, această colecție datează din anul 1853, an când abia audia cursurile universitare din Harkov. Aceste texte reproduc cu fidelitate formele dialectale, semn că tânărul culegător a fost călăuzit de norma respectării autenticității. Cu părere de rău, această metodă va fi implementată mai târziu, abia la începutul secolului XX, de către Ovid Densusianu.

Contribuția lui B.P. Hasdeu în dezvoltarea folcloristicii românești este enormă. Ovidiu Bîrlea menționează: „Abia cu Hasdeu începe folcloristica științifică românească, el fiind cel care a făurit matca cercetării și i-a jalonat căile ce trebuiau deschise. Hasdeu a fost în primul rând istoric și lingvist, abia în al doilea rând folclorist. Avantajul era enorm, pentru că disciplina incipientă nu putea pași spre a-și crea domeniul ei decât cu ajutorul puternic al celor învecinate. Sprijinul cel mai eficient i-a venit de la lingvistică, repetându-se în șir în deceniile următoare cu Densusianu și Caracostea până când folcloristica va putea ființa de sine stătătoare” [1, p. 171].

El face prima clasificare a creației populare românești în studiul „Literatura populară”, care a fost prefată la volumul „Basmе, orații, păcălituri și ghicitori” de I.C. Fundescu, apărută în anul 1866. „Așadar, putem rezuma în următorul mod, așa-zicând plastic, clasificățiunea literaturii populare a românilor:

- I. Genul poetic: 1. Cântec bătrânesc; 2. Doină; 3. Colindă; 4. Horă; 5. Vicleem; 6. Descântec; 7. Orație.
- II. Genul aforistic: 1. Proverbe; 2. Idiotisme; 3. Ghicitori și frământări de limbă.
- III. Genul narativ: 1. Tradițiune; 2. Anecdota; 3. Basm” [3, p. 168].

Monumentalele lucrări *Etymologicum Magnum Romaniae* și *Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor* înregistrează termeni populari pe care Hasdeu îi consideră „interesanți pentru istoria culturii și civilizației noastre”. Calitățile de folclorist ale lui B.P. Hasdeu se întrevăd în mai multe studii: *Cărțile poporane ale românilor în sec. XVII în legătură cu literatura poporană cea nescrisă*; vol. 2 al lucrării *Cuvente den bătrâni*, distinsă de Academia Română în 1880 cu premiul „I. Heliade Rădulescu” în valoare de 5000 lei aur ș.a. Prin noutatea concepției, siguranța metodei, valoarea intrinsecă a textelor, editate cu o mare scrupulozitate critică, îi adusesese o notorietate care depășise granițele țării. Punând bazele cercetării populare, prin editarea științifică a textelor și prin studii de literatură populară comparată, prin stabilirea izvoarelor, influ-

ențelor, circulației motivelor, Hasdeu pune bazele generale ale folcloristicii românești. Raportând literatura populară orală la cărțile populare, Hasdeu definește caracterul anonim, colectiv și popular al folclorului, evidențiază spontaneitatea actului creator și variabilitatea textului folcloric, explicată prin contaminare și contopire. În articolul „Ochire asupra cărților poporane” el definește termenii de literatură populară nescrisă și literatură populară scrisă: „*Literatura poporană cea nescrisă* este opera unui întreg popor sau chiar a unei ginți întregi, a umanității. Acela care a compus pentru prima oară o doină, doina nu este a lui, căci ea a zburat slobodă în aer, lipsită de vreun semn individual, și din aer, nepriponită de nimic, a prins-o în zbor un altul, apoi un al doilea, un al treilea și așa mai încolo, în aceeași țară sau până la marginile pământului, fiecare adăugând sau suprimând câte ceva, fără să dea de ceea ce face, de vreme ce lucrul este al nimănui... *Literatura poporană cea scrisă*, fie cât de anonimă, este operă individuală. Din însuși momentul nașterii sale ea se fixează pe scrisoare... Literatura poporană cea scrisă, ca și cea nescrisă, călătoresc din limbă în limbă; dar ele nicăiri nu se traduc, ci se transformă” [4, p. 11].

Timp de aproape o jumătate de veac, folclorul nu a lipsit din periodicele publicate sub egida lui. Hasdeu și colaboratorii săi publică numeroase materiale folclorice și articole referitoare la cultura populară în *Foaie de istorie română*, *Lumina*, *Satyrul*, *Traian*, *Columna lui Traian* și *Revista nouă*. În aceste ziare și reviste publică I.C. Fundescu, Miron Pompiliu, Petre Ispirescu, apoi colaboratorii mai apropiați și elevii lui Hasdeu: G. Dem. Teodorescu, Gh. Tocilescu, L. Șăineanu, I.A. Candrea ș.a. Activitatea lui de îndrumător se va desfășura cu mai multă eficiență în cadrul Academiei Române după alegerea lui ca membru activ în 1877. Va depune efort ca cercetările să fie călăuzite spre sectoare mai importante ale culturii populare, concepând un plan de largă cuprindere a problemelor etnografice și folclorice pentru a putea obține o primă viziune de ansamblu asupra acestui domeniu atât de vast și de complicat. La început își împarte atribuțiile cu Alecsandri, acestuia revenindu-i problemele de poezie

și muzică populară, în timp ce Hasdeu va urmări realizarea planului vast de cercetare integrală a culturii populare. Exemplul îl dă el însuși prin lansarea celor 2 chestionare, cel juridic din 1877, apoi cel lingvistic din 1884. Dacă cel dintâi era orientat asupra aspectelor economice și sociale ale satului, dând prioritate obiceiurilor din ciclul familial și gospodăresc, în cel de-al doilea accentul cade asupra mitologiei populare și a ciclului calendaristic. Hasdeu mai inițiază în cadrul Academiei o seamă de monografii referitoare la unele obiceiuri primordiale ca nașterea, nunta, înmormântarea, apoi sărbătorile de peste an. Academia va desăvârși valorificarea cercetărilor folclorice prin publicarea monografiilor făcute sub auspiciile ei, precum și a celor izvorâte din inițiativele proprii ale autorilor. În acest sens, Hasdeu putea să constate cu satisfacție în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea: „una din cele mai folositoare lucrări făcute de Academie au fost publicațiile de literatură poporală”.

În articolul „Columna lui Traian” din ziarul *Timpul* de la 1 aprilie 1882, Mihai Eminescu menționează: „Fără îndoială, unul din meritele d-lui B.P. Hasdeu este de-a fi introdus un nou metod, pozitiv oarecum, în cercetarea istoriei naționale. Înzestrat c-o memorie imensă și c-o putere de combinație aproape egală cu această memorie, întrunind deci cele două calități ce caracterizează inteligențele geniale: memoria și judecata, cunoscând o sumă de limbi vie și moarte, între cari pe cele slave, d-sa ne-a descoperit cel dintâi izvoarele slavonești atingătoare de istoria noastră, cu atât mai prețioase cu cât, fiind înconjurați de slavi, aceștia ne cunoșteau poate mai bine decât popoarele apusene. Cronice polone, colecțiuni de documente slavone, poezia poporană a neamurilor balcanice și a celor de la nord, multe din acestea au fost atrase în cercul cercetărilor sale și încet-încet istoria noastră se reconstruiește piatră cu piatră ca manifestare uniformă a unui singur geniu național, al geniului poporului românesc” [2, p. 203].

Poetul apreciază rolul revistei „Columna lui Traian” (variantă nouă, 1882), editată de Bogdan Petriceicu Hadeu, în dezvoltarea științei, inclusiv în probleme de folclor și folcloristică, pe care Mi-

hai Eminescu le numește „psihologie poporană”. „În forma însă în care reapare – cu sfera mărginită la istorie, lingvistică și psihologie poporană – dezbrăcată de sterpe polemici politice și de alte materii străine, „Columna lui Traian”, ale cărei două prime fascicule le avem dinainte-ne, promite a deveni o prețioasă revistă și a da o nouă impulsie științei române. Științei române, zicem, pentru că, dacă științele naturale și matematicile sunt prin chiar natura lor cosmopolite, știința istoriei, a limbii, a manifestărilor artistice ale unui popor, a vieții lui juridice, a datinilor, este o știință națională. Acestea din urmă întăresc vertebrele naționalității, acestea fac pe un popor să se cunoască pe sine însuși, îl păstrează în originalitatea și tinerețea lui și-l mântuie de platitudinea unei culturi cosmopolite” [*ibidem*].

La rândul său, B.P. Hasdeu, în anul 1884, îl recomanda pe Mihai Eminescu pentru ocuparea postului de arhivist la Direcția Generală a Arhivelor Statului din București, dat fiind faptul că Eminescu, scria Hasdeu, posedă „cunoștințe foarte serioase în istorie și paleografie română”. Este o mărturie frumoasă și un minunat exemplu de colaborare a acestor două personalități geniale românești.

Format sub influența ideologiei pașoptiste și a curentului istorico-popular, Hasdeu se impune ca teoretician, îndrumător animator, fundamentând prin operele sale, prin metode de investigare și prin întreaga sa activitate, cercetarea științifică modernă a folclorului și anticipând direcțiile de dezvoltare și metodologia de lucru (monografică și comparată), constând în esență din studierea folclorului într-o strânsă corelație cu disciplinele umaniste înrudite: literatura, sociologia, istoria religiilor, dreptul, dar mai ales din punctul de vedere hasdeian, cu istoria și lingvistica. Contribuția lui la dezvoltarea folcloristicii începe cu delimitarea sferei disciplinei, a raporturilor ei cu științele tangente și auxiliare și cu fixarea unei terminologii proprii. Pentru prima dată în istoria folcloristicii românești, concepția despre folclor înglobează întreaga cultură populară, care reflectă, în opinia savantului, „toate prin câte se manifestă spiritul unui popor, obiceiurile lui, ideile-i despre sine și și despre lume, literatura lui cea nescrisă...”

Referințe bibliografice

1. BÎRLEA, Ovidiu. *Istoria folcloristicii românești*. București: Editura Enciclopedică Română, 1974, 594 p.
2. EMINESCU, Mihai. *Opere* / Coord.: Mihai Cimpoi. Vol. VIII: *Publicistică*. Chișinău: Gunivas, 2001, 704 p.
3. HASDEU, B.P. *Scrieri*. Vol. 5: *Folcloristică*. Text selectat, studiu introductiv, note și comentarii de I. Oprișan. Chișinău: Știința, 2011, 492 p.
4. HASDEU, B.P. *Scrieri*. Vol. 11: *Cuvente den bătrâni*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de G. Mihăilă. Chișinău: Știința, 2013, 680 p.
5. HASDEU, B.P. *Scrieri*. Vol. 18: *Folclor literar (1): Folclor tradițional în versuri*. Ediție critică de I. Oprișan, Chișinău: Știința, 2020, 504 p.

PROGRAMUL

Colocviului național cu participare internațională „BOGDAN PETRICEICU HASDEU – SPIRITUS LOCI”, Ediția I: Bogdan Petriceicu Hasdeu la ora relecturii (26 februarie 2025)

Cuvânt de deschidere

Mariana HARJEVSCHI, dr., director general, BM „B.P. Hasdeu”

Prezentare de carte

Elena UNGUREANU, dr. hab., șefa Secției studii și cercetări, BM „B.P. Hasdeu”
Trei decenii de apropiere de Hasdeu: scurtă prezentare a celor 21 de volume B.P. Hasdeu. Scrieri din colecția „Moștenire” (Editura „Știința”) (1993-2023)

COMUNICĂRI ÎN PLEN

Moderator: Elena Ungureanu

Mircea V. CIOBANU, redactor-șef al Editurii „Știința”, scriitor

Cine îl mai citește azi pe Hasdeu (și la ce i-ar trebui)?

Cristinel MUNTEANU, prof. univ., dr. hab., Universitatea Internațională Danubius, Galați, România

B.P. Hasdeu: un veritabil deschizător de drumuri în teoria limbajului

Ivan PILCHIN, șeful Secției activitate editorială, BM „B.P. Hasdeu”

B.P. Hasdeu: cititorul și colecționarul de cărți

Adriana UNGUREANU, scriitoare, cercetătoare, dr. (București)

Bogdan Petriceicu Hasdeu și Carl Gustav Jung – o întâlnire în prezent

Lidia KULIKOVSKI, Campusul Competențelor, BM „B.P. Hasdeu”

Preocupări și contribuții ale Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” la valorificarea operei hasdeiene

ATELIERUL I

B.P. Hasdeu în oglinda posterității: relecturi, receptări, reflectări

Moderatori: Anișoara Budui, Elena Ungureanu

Anișoara BUDUI, Adriana Florentina MALANCIUC, bibliotecare, Biblioteca Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava

Opera lui B.P. Hasdeu reflectată în colecțiile Bibliotecii Universității din Suceava

Vitalie RĂILEANU, șef, Biblioteca „Onisifor Ghibu”, BM „B.P. Hasdeu”

Pavel Balmuș și afecțiunea Hasdeu

Maria BIVOL, șef serviciu, Secția activitate editorială, BM „B.P. Hasdeu”

Utilizatorii colecției „Hasdeologie”: aspecte cantitative și calitative

Evelina BOCANCEA, șef serviciu, Secția tehnologia informației, BM „B.P. Hasdeu”

Constelația Hasdeu: vedete de subiect pentru articole despre marele savant și familia lui

Nadejda IVANOV, dr., Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, USM

Proza lui B.P. Hasdeu și „meteorologia” amorului

Anastasia MOLDOVANU, șef, Biblioteca de Arte „Tudor Arghezi”

Hasdeu în paginile presei de odinioară

Andrei VEREBCEAN, Cristina DICUSAR, Secția „Memoria Chișinăului”

B.P. Hasdeu la Chișinău: locuri memorabile

ATELIERUL II

B.P. Hasdeu: drame ale destinului, aventuri ale cunoașterii

Moderatori: Elena Prus, Maria Pilchin

Mariana HARJEVSCHI, dr., director general, BM „B.P. Hasdeu”

B.P. Hasdeu și spiritul civic

Ludmila ȘIMANSCHI, dr., șef de redacție, Editura „Știința”

„Arhiva spiritistă” hasdeiană: între „metoda magică” și rigoarea științifică

Maria PILCHIN, redactor, Secția studii și cercetări, BM „B.P. Hasdeu”

Enciclopedismul lui B.P. Hasdeu și specializarea contemporană

Elena PRUS, dr. hab., BM „B.P. Hasdeu”, Universitatea Liberă Internațională din Moldova

Iulia Hasdeu – promisiunea unui destin de factură enciclopedică

Liliana ROTARU, conf. univ., dr., Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova

Antisemitismul lui B.P. Hasdeu în istoriografie

Elena TARAGAN, drd., șef sector, Secția studii și cercetări, BM „B.P. Hasdeu”

Iulia Hasdeu – aspirație spre nemurire

Ștefan SOFRONOVICI, specialist, Centrul Academic Internațional „Mihai Eminescu”, BM „B.P. Hasdeu”

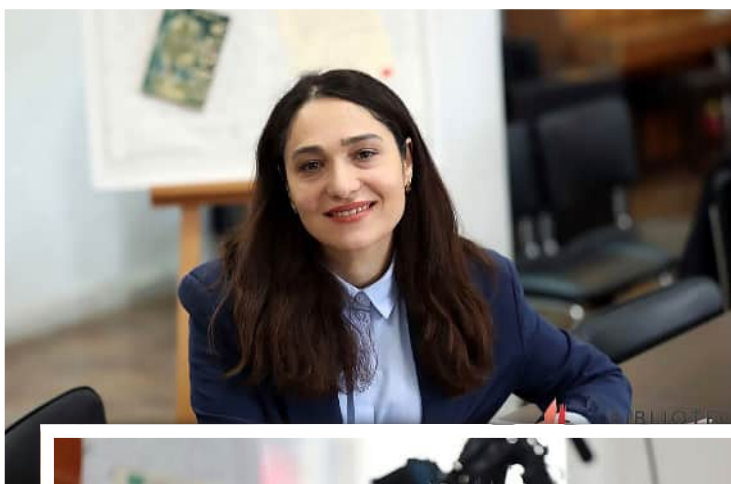
B.P. Hasdeu – întemeietor al metodei științifice de studiere a folclorului

Galerie foto

MATERIALE ALE LECȚIEI PUBLICE

„A fi istoric”: exigențele unei profesii în gândirea lui B.P. Hasdeu (26 februarie 2026)

Conferențiar: dr. hab. în istorie Liliana ROTARU

„A FI ISTORIC” ÎN CONCEPȚIA LUI B.P. HASDEU

(Note dintr-o lecție publică)

Dr. hab. **Liliana ROTARU**,
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3051-5721>

Rezumat. Istoricul nu este doar un erudit neutru, ci un garant al adevărului public și responsabil moral pentru felul în care o societate își înțelege trecutul. Anume aceasta a fost concepția lui Hasdeu asupra misiunii istoricului, ale cărei calități ar trebui să fie: competența, capacitatea de a vedea structuri, legături, semnificații, precum și îmbinarea dificilă, dar indispensabilă între trudă și viziune, între metodă și inteligență creatoare.

Cuvinte-cheie: *B.P. Hasdeu, „a fi istoric”, lecție publică, competență, inteligență creatoare.*

„Being a historian” in the concept of B.P. Hasdeu

Abstract. The historian is not just a neutral scholar, but a guarantor of public truth and morally responsible for the way a society understands its past. This was Hasdeu's conception of the historian's mission, whose qualities should be: competence, the ability to see structures, connections, meanings, as well as the difficult but indispensable combination between toil and vision, between method and creative intelligence.

Keywords: *B.P. Hasdeu, „being a historian”, public lesson, competence, creative intelligence.*

Dacă ar fi să extragem esențialul din moștenirea intelectuală a lui B.P. Hasdeu privind profesia de istoric, atunci ar trebui să pornim de la o idee simplă, dar incomodă: istoricul nu este doar un erudit neutru sau un autor de texte despre trecut, ci un garant al adevărului public și responsabilul moral pentru felul în care o societate își înțelege trecutul. În vremuri calme, această funcție pare aproape firească. În vremuri tulburi – așa cum sunt cele pe care le trăim astăzi – ea devine decisivă pentru sănătatea morală a unei societăți.

Hasdeu a trăit într-o epocă în care istoria se profesionaliza, iar istoricul începea să se contureze ca figură distinctă, cu drepturi, dar și cu obligații. În acest context, el a simțit acut nevoia unui cod de conduită al breslei, capabil să-i separe pe istoricii autentici de amatori și să introducă disciplină, rigoare și responsabilitate în scrisul istoric. Istoria nu mai putea fi lăsată la îndemâna improvizației sau a entuziasmului patriotic necontrolat.

Pentru Hasdeu, „a fi istoric” înseamnă, înainte de toate, competență. Multă carte, muncă de „uvrier”, răbdarea de a aduna izvoare, de a verifica, de a compara, de a corecta. Dar competența, de una singură, nu este suficientă. Istoricul trebuie să fie și artist, adică să aibă acea capacitate rară de a da sens materiei brute, de a vedea structuri, legături, semnificații. Fără rigoare, istoria se transformă în retorică; fără talent, ea rămâne o simplă arhivă de date. Hasdeu cerea, așadar, o îmbinare dificilă, dar indispensabilă: trudă și viziune, metodă și inteligență creatoare.

„Istoricul este un uvrier și un artist totodată. Ca uvrier, el adună; ca artist, el dă brutei materii acea sublimă expresiune, care face că statuiele lui Canova sau curțile Alhambrei nu sunt din piatră, că Madona lui Rafael nu este o pânză sau o scândură îmbuibată de niște sucuri vegetale. Sculptorul, pictorul, arhitectul sînt numai artiști; ei lasă vulgului sarcina proviziunii. Istoricul, din contra, el singur strînge, sîngur scoate piatră, țese pânză, taie scînduri, fierbe culori; și apoi tot el singur sculpă, edifică, pinge! De aceea sînt destui sculptori, destui arhitecți, destui pictori; de aceea sunt prea puțini istorici.”

B.P. Hasdeu. *Scrieri*. Vol. 8. Ed. Știința, 2008

Dincolo de competență și talent, Hasdeu a pus în centrul profesiei un cod moral exigent. Primatul adevărului, refuzul falsificării și fabricării de date, obiectivitatea, spiritul critic și responsabilitatea față de cititorul prezent, dar și față de generațiile viitoare sunt, în viziunea sa, condiții fără de care istoria încetează să mai fie știință. Patriotismul poate fi o „pârghie” care te apropie de trecut, dar nu are dreptul să dicteze concluziile. Odată intrat în știință, istoricul trebuie să fie „om prin rațiune”; altfel, „provincialismul și fanatismulucid istoria”.

Această lecție este cu atât mai actuală astăzi. În Republica Moldova, unde coexistă și se confruntă curente istoriografice antagonice, unde trecutul este adesea câmp de luptă ideologică, istoricul este pus frecvent în fața unei alegeri incomode: între adevăr și confort, între document și comandă, între probă și slogan. Într-o societate supusă presiunilor geopolitice și tentației rescrierilor ideologice, profesia de istoric devine un adevărat test de moralitate publică.

Hasdeu rămâne un reper nu pentru că ar fi fost lipsit de greșeli – dimpotrivă, opera sa arată cât de greu este să fii consecvent propriilor principii –, ci pentru că ne obligă să înțelegem un lucru esențial: fără exigență, istoria alunecă în propagandă; fără curaj, adevărul rămâne doar o intenție declarativă. Istoria nu este o armă pentru polemici trecătoare, ci o formă de responsabilitate față de realitate. Iar o societate care își pierde criteriul adevărului istoric riscă, inevitabil, să-și piardă și criteriul adevărului civic.

De aceea, revenirea la Hasdeu nu este un exercițiu aniversar, ci un act de igienă intelectuală. Într-o epocă în care se duce o luptă pentru minți și memorie, el ne reamintește că demnitatea istori-

cului nu stă în aplauze, nici în afiliere politică sau ideologică, ci în fidelitatea față de adevăr, verificare și rigoare. Poate că aceasta este, astăzi, cea mai importantă formă de serviciu public pe care o poate face un istoric.

„Până acum, și cine știe până când de acum înainte, o istorie română, nu numai scrisă românește, ci în genere, rămâne una dintre pia desideria ale științei și ale națiunii. [...] Istoria este criteriul legilor nașterii, a creșterii, dezvoltării, slăbirei, pieirei și renașterii a popoarelor în spațiu și timp, și ale părțășiei ce toate aceste faze o au întru neconținutul progres al omenimei, pentru carea nestatornicirile deosebitelor neamuri sunt simplicele strămutări ale puncturilor, producători de o mai mare circulațiune și, prin urmare, de o viață mai putinte!

Acesta e un ideal, precum tot idealul, numai în parte realizabil...”

B.P. Hasdeu. *Scrieri*. Vol. 7, Ed. Știința, 2012

Participanți la lecția publică: Nadejda Mășcăuțanu, Mariana Harjevschi, Liliana Rotaru, Elena Ungreanu, Maria Pilchin, Ștefan Sofronovici

În concluzie, perioada în care a trăit B.P. Hasdeu a fost una de profesionalizare a științei istorice și de formare a tagmei profesionale a istoricilor români. În acest context, Hasdeu vedea drept imperativ stabilirea unor norme care să-i separe pe istoricul-om de știință de istoricul-amator și să disciplineze scrisul istoric.

B.P. Hasdeu considera că istoricul autentic trebuie să îmbine competența (munca de „uvrier”) cu talentul (artistul), insistând pe necesitatea unei pregătiri serioase (studiu exhaustiv, lecturi, cunoașterea mai multor limbi, acumularea și verificarea izvoarelor), perfecționare continuă și deschidere interdisciplinară, dar și pe „geniu”/spiritualitate: fără rigoare rămâi la retorică, iar fără talent rămâi la simplă acumulare de materiale.

Primatul adevărului și responsabilitatea publică a istoricului sunt prioritare. Patriotismul poate motiva interesul pentru trecut, dar nu poate dicta concluziile: istoricul trebuie să fie „om prin rațiune”, să evite falsificarea, provincialismul și fanatismul, să urmărească obiectivitatea și să-și asume efectele scrisului asupra prezentului și viitorului (deși textul subliniază și contradicția dintre idealul hasdeian și unele derapaje ale practicii lui, inclusiv falsurile „patriotice”).

O LECȚIE DESPRE MISIUNEA ISTORICULUI: HASDEU ÎN PRIM-PLAN (Cronică)

Elena TARAGAN,
*șef sector, Secția studii și cercetări,
Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”*

În data de 26 februarie, data nașterii ilustrului savant Bogdan Petriceicu Hasdeu, în Sala cu Coloane a avut loc lecția publică „*A fi istoric: Exigențele unei profesii în gândirea lui B.P. Hasdeu*”, ținută de dr. hab., conf. univ. Liliana Rotaru, care a răspuns invitației Secției studii și cercetări a Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”.

În deschidere, directorul BM, dr. Mariana Harjevschi a afirmat că, în acest an, sărbătorim 188 de ani de la nașterea enciclopedistului Bogdan Petriceicu Hasdeu, care tutelează instituția noastră, din anul 1988. Directorul BM se bucură că interesul pentru Hasdeu în rândul bibliotecarilor este încă viu, mai ales că, pentru noi, studierea operei hasdeiene este și o responsabilitate instituțională. Mariana Harjevschi apreciază efortul Secției studii și cercetări, pentru bune inițiative în acest sens și apropierea bibliotecarilor de Hasdeu. Menționăm că în 2025, la BM a fost organizat un colocviu național cu participare internațională „Bogdan Petriceicu Hasdeu – spiritus loci. Ed. I: Hasdeu la ora relecturii”. „De această dată, discutăm despre patronul nostru spiritual în formatul unei lecții publice, ținute de dr. hab. Liliana Rotaru. O idee pe care am susținut-o cu toată deschiderea”, declară directorul BM.

Dr. hab. Elena Ungureanu a ținut o succintă comunicare cu titlul „Hasdeu și Coșeriu”, în care i-a adus în discuție pe ilustrul savant B.P. Hasdeu și pe renumitul lingvist de origine basarabească Eugeniu Coșeriu – un cercetător de talie universală în domeniul științelor limbajului. Ambii învățați au fost reprezentanți de frunte ai spațiului basarabean, contribuind la opera de plasare a națiunii române în concertul marilor națiuni europene. „Și Hasdeu, și Coșeriu au avut o pregătire ce întrece limitele unei vieți de om”. Coșeriu vorbea frecvent în studiile sale lingvistice despre primatul istoriei ca disciplină, fără istorie nu poți face filologie. Făcând trimitere la volumul hasdeian *Studii de istoria limbii* (Institutul European, 2013), îngrijit de cercetătorul Cristinel Munteanu, vorbitoarea a ținut să remarce afirmația acestuia că „Hasdeu este primul nostru teoretician al limbajului”, iar Coșeriu – „teoreticianul cel mai important al limbajului”. Cum însă limbajul este obiectul de lucru al tuturor disciplinelor umaniste (inclusiv istoria), e de reținut cât de esențial este limbajul ca instrument de (de)scriere a istoriei.

Protagonista evenimentului, dr. hab. Liliana Rotaru, este un expert în studii hasdeiene. În 2003 a susținut o teză de doctor în istorie cu titlul „Concepția istorico-filologică în opera lui Hasdeu”, iar în 2025 o teză de doctor habilitat cu titlul „Ingenieria socială și națională în învățământul superior din RSSM”. Autoarea lecției publice a mulțumit diriguitorilor instituției pentru invitație, pentru interesul față de personalitatea lui Hasdeu. Creația lui este o operă de o vastitate care impresionează, copleșește. În opinia vorbitoarei, superlativul cel mai fericit dat lui Hasdeu este acela de „deschizător de drumuri, tăietor de poteci”. În ceea ce-l privește, i s-au adus deopotrivă și critici, și elogii. Dar, în cea mai mare parte, a fost elogiata. După Unirea Principatelor, în sec. al XIX-lea, toate abia începeau să se construiască. Este de necontestat că Hasdeu a fost un pilon în acest sens. Hasdeu continuă să fie actual și e de datoria noastră, a umanistilor, de a-l menține în actualitate. Ca și epoca în care s-a născut și a scris Hasdeu, perioada în care trăim este marcată de incertitudini. Ne întrebăm și astăzi „Quo vadis?”. Frontierele se redefinesc, trecutul este instrumentalizat în funcție de nevoile prezentului. În

mod paradoxal, această realitate nu ne îndepărtează, ci ne apropie de personalitatea genială a lui Hasdeu – o personalitate vulcanică, tumultoasă, cum sunt, probabil, toate marile personalități. Anunță un pionierat al ideilor în studiile sale savante. Există numeroase paralele care pot fi trasate între Hasdeu și intelectualitatea noastră. Ca și Hasdeu, intelectualii noștri au avut parte de o educație „rusească”. Pentru Hasdeu însă, așa cum afirma el, cel mai important dascăl (dacă nu chiar unicul) i-a fost părintele său, pe care, așa cum e firesc în cazul geniilor, putem spune că l-a depășit. Hasdeu s-a stabilit cu traiul la Iași, de unde a contribuit la opera de mărire a națiunii române. În ceea ce-i privește pe intelectualii noștri, unii rămân în Basarabia, alții se mută în România, iar unii aleg drumul străinătății – cu toate acestea, cei mai valoroși dintre ei rămân fideli cauzei naționale, de oriunde s-ar afla.

Pe lângă multe alte dimensiuni ale sale, enciclopedistul Hasdeu a fost istoric. Și a formulat o serie de principii, un cod deontologic, care să delimiteze istoricul profesionist de cel amator. Desigur, avem aici în vedere și un conflict dintre generații care va da naștere multor dispute și polemici (amintim pe cea dintre Hasdeu și Iorga – iar Hasdeu, cu cât înainta în vârstă, cu atât reacționa mai sensibil la critici). Un mesaj-cheie al enciclopedistului este acela că adevărul istoric este universal, nu etnic: „Poți să te naști transilvănean, muntean, moldovean, dar ca istoric e obligatoriu să fii român”. Bogdan Petriceicu insistă asupra credibilității și responsabilității acestei meserii. Sentimentele nu își au locul atunci când trebuie să redai istoria așa cum a fost. Totodată, istoricul Hasdeu subliniază că e nevoie să fii și autodidact, această latură caracterizându-l în totalitate. Misiunea științei este de a mări sfera adevărului și de a o restrânge pe cea a erorii. Iar adevărurile incomode trebuie și ele acceptate. B.P. Hasdeu afirma în sec. al XIX-lea că istoricul trebuie să fie și artist, să îmbine armonios talentul (numit de el spiritualitate) cu competența. Totodată (deși e, aparent, o descoperire a științei contemporane), Hasdeu subliniază că istoria, ca și orice altă disciplină, nu e autosuficientă, insistând asupra caracterului interdisciplinar al științei.

Dar care sunt lucrurile mai puțin știute despre aceste princi-

pii hasdeiene? Faptul că există o diferență între principiu și faptă. Hasdeu nu a respectat întotdeauna normele deontologice pe care el însuși le-a formulat, ca istoric. Uneori la mijloc a fost temperamentul său de factură romantică, virulent, excesiv, care întotdeauna considera că are dreptate. În unele opere, constatăm lipsa totală a izvoarelor istorice. Alteori, argumentele sunt mai „nobile”: din patriotism, din dorința de a poziționa națiunea română în rândul națiunilor moderne.

Din lecția pe care a ținut-o dna Liliana Rotaru, sunt de reținut câteva aspecte importante.

Hasdeu a stat la baza profesionalizării științei istorice și de formare a breslei profesionale a istoricilor români.

Hasdeu consideră că adevăratul istoric trebuie să îmbine munca de „uvrier” cu talentul artistic, insistând pe necesitatea unei pregătiri foarte serioase nu doar în domeniul istoriei, dar al altor discipline, interdisciplinaritatea fiind obligatorie în procesul de căutare a adevărului istoric.

Hasdeu a optat mereu pentru primatul adevărului istoric. Istoricul trebuie să evite falsificarea, populismul, superficialitatea, provincialismul și fanatismul.

Fără exigență, istoria degradează în propagandă, a concluzionat Liliana Rotaru. Există mai multe perspective din care poate fi privită viața și opera hasdeiană, dar e cert că aceasta impresionează prin magnitudine și originalitate. Mihai Eminescu îl numește pe Hasdeu „istoricul total”, iar principiile de etică profesională enunțate de savant în secolul XIX rămân relevante și pentru cei de astăzi.

– Recenzie –

Bogdan Petriceicu Hasdeu. *Proză. Poezie. Dicționar.*

Prefață, selecție și îngrijirea textelor de Mihai Papuc și Mircea V. Ciobanu

Editura „Știința” a scos pe piață o nouă carte în colecția „Câmpul de lectură”, una dedicată unui nume cu adevărat notoriu: B.P. Hasdeu²⁴. Era cea mai indicată să o facă, fiind instituția care a editat până în prezent *Scrierile* semnate de marele cărturar în 21 de volume²⁵! Semnalăm din start eleganța și robustețea volumului și chiar un aer de modernitate, mai mult decât necesar atunci când revenim la opere și nume din secolele trecute. Nu în zadar în prefața volumului scriitorul și editorul Mircea V. Ciobanu se întreabă, „fără a cocheta cu cititorul și cu nemuritorul personaj al culturii române”: *Cum îl citim pe Hasdeu azi?* (pp. 7-12). Desigur, putem să mai adăugăm, tot fără a cocheta și tot provocator, întrebarea: *Îl mai citim pe Hasdeu azi?*

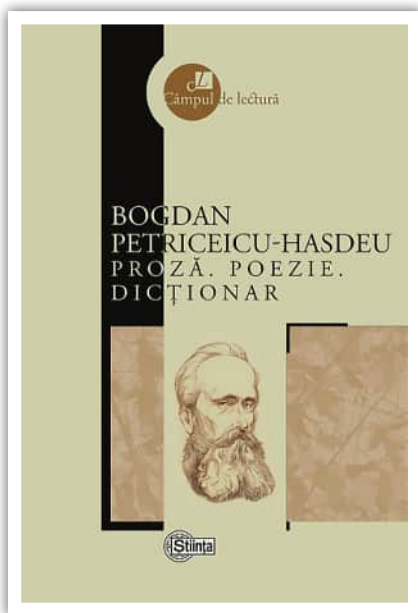
Cei doi îngrijitori ai volumului – Mihai Papuc și Mircea V. Ciobanu – sunt mari iubitori de texte vechi și au găsit acestui volum o formulă de prezentare mai puțin gravă. „Hasdeu pentru mintea și pe înțelesul elevilor, și nu doar” – credem că acest scop l-au urmărit editorii. De fapt, titlul recenziei noastre trebuia să fi fost: „Hasdeu pentru un public mai larg”. Poate că IA va livra la un moment dat și un „Hasdeu de buzunar”, dar mai e până atunci.

Înainte de a fi fost scriitor, Hasdeu a fost un mare istoric. Scrierile sale, chiar și cele lirice, au un puternic substrat social și politic. Până a mai ajunge să savureze intertextualitatea din textele hasdeiene, tinerilor de azi le poate deschide apetitul pentru lecturi din Hasdeu unul din titlurile operelor sale, pe care, din păcate, nu-l pătrundem până la capăt nici la facultate, nici chiar la senectute, și anume: *Istoria CRITICĂ a românilor*, „începută ca un poem, continuată ca un studiu (fragmentat) de istorie socială și politică, condimentată

²⁴ Optăm pentru forma recomandată de DOOM 3 (2021): *Bogdan Petriceicu Hasdeu* sau *B.P. Hasdeu* (p. 72, 591), chiar dacă marele cărturar și-a semnat multe volume utilizând cratima în interiorul numelui.

²⁵ A se vedea studiul din prezentul volum (p. 25-39).

cu fapte de limbă”, zice MVC. Suntem la distanța de 150 de ani de când Hasdeu a încheiat-o. Cartea aceasta, zic specialiștii, a revoluționat întreaga istoriografie românească prin argumentarea științifică și continuității neîntrerupte a poporului român. Însă curricula disciplinei Istorie nici nu o menționează (pentru conformitate, a se vedea vol. 8: *Scrieri*, Editura Știința, 2018) și ar fi bine să o facă.

Pentru capitolul PROZĂ antologatorii au ales 2 texte: atât *Ursita*, cât și *Ioan-Vodă cel Cumplit*, singurele proze istorice selectate, care, se știe, sunt încărcate de istorie: prima este plasată în epoca lui Ștefan cel Mare (1457-1504), cea de-a doua, zice criticul, „concurează cu *Alexandru Lăpușneanul*” (1552-1554) (p. 9). Regretăm faptul că nu este indicată specia prozei mai întinse (care nu e roman, nici nuvelă, ci monografie istorică sau proză istoriografică). Credem că cititorul ar fi fost mai în temă dacă se afișa întreaga suită de subtitluri ale prozei *Ioan-Vodă cel Cumplit*, și anume: *Aventurile. Domnia. Războaiele. Moartea lui. Rolul său în istoria universală și în viața poporului român* (1572-1574) (care figurează), dar și precizarea: *Cu un portret, trei planuri de bătălii, o chartă militară, un desemn de atac,*

două genealogii, o gravură de costum și două facsimile (chiar dacă fragmentul selectat nu le acoperă), care ar fi „ochit” spre o paralelă cu războiul din imediata apropiere (Ucraina – Rusia) și ar fi fost mai mult decât utilă unui elev din clasele superioare (cu o posibilă viitoare carieră de cercetător). Pe de altă parte, apreciem inserarea pentru lectură anume a acestui fragment (cu tot cu superbe sale *Prefețe* la cele două edițiuni și *Introducțiuni* (pp. 87-89; 90-94), care realmente fac deliciul lecturii – câți dintre cercetătorii de azi mai adaugă scrierilor lor contexte atât de savuroase? Câți dintre editori se mai obosesc azi să scrie astfel de prefete care sunt opere în sine? Orice clasă de elevi cu mintea deschisă ar rezona cu astfel de fragmente literar-istorice.

În actualul context al Republicii Moldova, cu pronunțat vector proeuropean, elevul (sau oricare alt cititor) are posibilitatea să... descopere tabloul Europei de la 1670 cu „revelația” unei „Europe decăzute moral și politic” (p. 9), care ar fi un subiect demn de analizat nu doar la ora de literatură română, ci și la cea de istorie universală. Stilul ironic, șfichiuitor, sacadat²⁶, cu sânge rece al prozatorului este de-a dreptul memorabil; să nu uităm că ne despart 5 secole de acele timpuri și constatăm că lumea se schimbă și nu prea (nu putem să nu cităm măcar parțial):

Introducțiune: *Europa în a șaptea zecime a secolului XVI*

„scriind istoria lui Ioan-Vodă, ne mărginim a arunca mai întâi o repede cătătură numai asupra Europei și numai în momentul precis.

§ 2. – **Spania** ajunsese pentru o clipă a fi statul cel mai puternic de pe continentul european. / Sub sceptrul monarcului de la Madrid se grupaseră toate provinciile maureștie castiliane și aragoneze, **Portugalia, Sicilia, Sardinia, Neapole, Neerlandele și America.**

Niciun principe nu poseda un teritoriu atât de întins; niciun principe nu primea un venit atât de colosal; niciun principe nu avea nește generali atât de abili. / Și cine oare era acel fericit păstor al popoarelor? / Fiul marelui Carol V, micul Filip II. / Prin două păcate mortale el sfârmă pentru totdeauna piedestalul mării spaniole: prin fanatism religios și prin ura democrației.

Neerlandele erau protestante și autonome; Filip II așează în ele o inchizițiune contra dușmanilor catolicismului și o spânzurătoare contra dușmanilor absolutismului; neerlandezii rădicară steagul revoltei și Filip pierdu pe cei mai industrieși și cei mai culti dintre supușii săi.

²⁶ Frazele din textul lui Hasdeu sunt fragmentate prin numeroase alineate. Pentru a economisi spațiu, le-am unit, separându-le prin bare oblice.

Anglia era reformată și constituțională; Filip II porni s-o strivească prin forța brută și pierdu în luptă toată marina Spaniei.

În **Franța** creștea partidul ughenoților; Filip II cheltuise milioane pentru a aduce exterminățiunea lor și, drept rezultat, văzu încoronându-se acolo un principe ughenot: Enric IV. / În fine, el muri desprețuit de toți, poate chiar de sine însuși, lăsând finanțele secate, armata demoralizată, teritoriul dezmembrat, națiunea ofticată...

§ 3. – Împărat al **Germaniei** era Maximilian II, una din acele figuri flegmatice, atât de ereditare pe tronul austriac, încât le-ai putea crede că sunt una și aceeași persoană nemuritoare, ca Dalai Lama din Tibet. / Tributar al Porții Otomane, bătut de o mână de poloni, înfruntat de un prințușor din Transilvania, el nu știu să merite nici măcar deviza cea de furcă a dinastiei habsburgice: „Alții combat; tu te căsătorești, fericito Austrie! alții dobândesc regate prin sabie, tu prin zestre!...”

§ 4. – În **Franța** domnea regele Carol IX./ Greșesc: el nu domnea. / Domnea mumă-sa Caterina Medici; domnea ducele de Guise; domnea principele de Condé; domnea papa; domnea Calvin; domnea toată lumea... afară de regele Carol IX. / Un singur eveniment, de genul aceluia prin care se ilustrase oarecând Ierostrat, face să trăiască în istorie numele acestui somnoros Neron. [...]

§ 6. – **Moscovia** era o imensă pădure, prin care sălta o fiară sălbatică, numită Ivan cel Groaznic.

§ 7. – De la muscal trecem la turc. / Marele Soliman, principe demn de apoteoză, nu mai era: îi urmă fiu-său Selim.

Selim, tot ca Ivan, nu știa ce este o bătălie. [...]

§ 8. – **Italia**, întrucât nu o cotropiră armele spaniole, asculta pe un popă și pe un neguțitor: Roma și Veneția. [...]

Regina Elisabeta fundă Unirea britanică [...]

§ 11. – Acesta este inventarul capetelor coronate în momentul ce ne preocupă.

În Spania, în Germania, în Italia, în Svezia, în Danemarca, în Polonia, în Rusia, în Turcia... vedem sceptrurile mânuite de popi, de copii, de zero, de nebuni, de bețivi.” (pp. 90-94)

După ce face această amplă intrare contextual-istorică, urmează opera propriu-zisă; bineînțeles, într-o scriitură romantică, portretul voievodului moldovean Ioan-Vodă nu poate fi decât „din altă plămadă”! și se va vedea în cele 4 capitole: *Aventurierul*, *Domnul*, *Căpitanul*, *Catastrofa*. Lecturând azi acest fragment, cititorul poate rămâne surprins de asemănările vremurilor peste vremi. Numai personajul Ieremia Golia cât face raportat la persoanele politicii românești de pe ambele maluri ale Prutului!

Să scrii o operă (parțial literară) pe care să o încarci cu atâtea referințe (științifice) istorice – e o adevărată nebunie, e un postmodernism susținut cu citate din letopisețe, Varlaam, Cantemir ș.a.m.d., valorificând din plin *Arhiva istorică a României*, pe care Hasdeu o diriguia, topind informațiile pe care le deținea în cuptorul incandescent al creației sale. Azi, toate acestea se numesc „date”, dovezi, referințe istorice și culturale, linkuri, fără de care nu se poate construi un (con)text credibil, chiar dacă uneori Hasdeu a mai și gafat. Anume de aceea regretăm lipsa unei *Note asupra ediției*, pentru că, nefiind o ediție academică, cititorul ar fi înțeles mai ușor existența unor diferențe majore dintre ortografia timpului și cea actuală (E adevărat că *Notele și comentariile* de la finele volumului oferă un minim context operelor selectate, întregind perspectiva, dar sunt prea sumare). Ar fi fost indicate mențiuni de genul: „Pentru ediția de față s-a luat ca text de bază, de exemplu, versiunea din vol. 2 din seria de *Scrieri* de B.P. Hasdeu, Editura Știința, 1997 (pp. 198-349). Au fost (sau nu au fost respectate), în transcriere, particularitățile fonetice și lexicale specifice epocii, inclusiv forma în care au pătruns în acel timp unele neologisme. Normele ortografice au fost utilizate parțial (cum vedem, de exemplu, lexemul *războaiele* (p. 87) vs *rezbelele* (p. 253) din subtitlul prozei selectate pentru volum”. Ș.a.m.d. Nu era obligatoriu, dar pentru un nativ digital lucrurile acestea nu mai sunt de la sine înțelese; fără aceste minime atenționări, nici IA nu îi vor fi de folos, la această etapă a dezvoltării ei.

Așadar, fără a fi cunoscut istorie, Hasdeu n-ar fi fost un filolog/literat remarcabil. Cu riscul de a obosi și a încălca lectura, cităm celebrul său text din Prefața primei edițiuni (28 februar 1865):

„Istoricul este un uvrier și un artist totodată. / Ca uvrier, el adună; ca artist, el dă brutei materii acea sublimă expresiune, care face că statuiele lui Canova sau curțile Alhambrei nu sunt din piatră, că *Madona* lui Rafael nu este o pânză sau o scândură îmbuibată de nește sucuri vegetale.

Sculptorul, pictorul, arhitectul sunt numai artiști: ei lasă vulgului sarcina proviziunii. / Istoricul, din contra, el singur strânge, singur scoate piatră, țese pânză, taie scândură, fierbe culori; și apoi tot el singur sculpă, edifică, pingel!

De aceea sunt destui sculptori, destui arhitecți, destui pictori; de aceea sunt prea puțini istorici.

Unii grămădesc, fără a avea geniul de a crea; cei mai mulți creă, fără să fi avut răbdarea de a grămădi.

Unii fac temelie fără edificiu, alții fac edificiu fără temelie.” (p. 88)

În prefața la „a 2-a edițiune” a romanului *Ioan-Vodă cel Cumplit* (datată 27 septembrie 1893), B.P. Hasdeu spune cu nonșalanță că: „Orice operă literară este până la un punct o icoană a autorului; dar într-un portret, fie originalul bătrân, fie tânăr, nu e nevoie de a păstra o jubruliță trecătoare.” Și tresărim la gândul cât de spectaculos a evoluat în timp un termen atât de neaoș – *jubruliță*²⁷, un fel de „borsetka” din limbajul realităților de azi.

Ceea ce a scăpat prezentei selecții criticul MVC a încercat să completeze printr-un citat inserat în prefața volumului, compensând într-un fel finalul dramei (păcat că nu s-a dat fragmentul în cauză în volum): „Toată reușita campaniei depindea de la detașamentul trimis la Vadul de la Oblucița. În fruntea lui fu pus pârcălabul Ieremia Golia, care, precum văzurăm, se distinsese prin bravură în bătălia de la Jiliște. El era cel mai intim amic al lui Ioan-Vodă; El însoțise pe Ioan-Vodă în străinătate; El intrigase pentru a procura lui Ioan-Vodă coroana Moldovei; Lui îi încredințase Ioan-Vodă fortăreața Hotinului, una din cheile țării; Lui, deja în timpul războiului, Ioan-Vodă îi dăruie două mari moșii; Lui îi scapă Ioan-Vodă viața în focul unei bătălii, cu pericolul propriei vieți; Înainte de a pleca la Dunăre, el jură lui Ioan-Vodă pe Santa Cruce și pe Sântul Evangeliu de a fi credincios până la moarte... Garanțiile erau oare destule? *Ei bine! pentru treizeci pungi cu aur, al doilea Iuda, pârcălabul Ieremia Golia, vându o suvenir, un amic, o patrie, o religieune!*” Asemănarea cu unele personaje publice de azi este izbitoare și tocmai prin asta textul lui Hasdeu rămâne valoros.

Din POEZIE antologatorii au selectat: *Viersul; Muntele și valea; Complotul bubei; Odă la ciocoi; Dorul; Bradul; Alb și negru; Cerebrațiunea; Poezia; Dumnezeu, La noi...; Să vorbim românește* (pp. 149-172). Deși poezia nu este punctul forte al operei literare a lui Hasdeu, toată lumea îi cunoaște poezia *Bradul*, despre care MVC

²⁷ *Jubruliță* provine din limba turcă (*cubur*) și se referă la un șorț de piele sau o borsetă purtată la brâu, folosită în trecut de meșteșugari, soldați sau călători pentru a ține unelte mici, praf de pușcă sau bani (Wikisource).

spune: „Niciun cuvânt în plus, niciun vers șchiopătând din cauza imperfecțiunii prozodice. Model de lirică reflexivă, de o formă și expresie memorabilă” (p. 10). Mesajul alegoriilor-protest *Complo-tul bubei*, *Odă la ciocoi*, *Cerebrațiunea* sau *La noi [e putred mărul]* ar rezona, probabil, în mentalul unei generații digitalizate, doar cu atitudinea ei față de politica (românească) aflată actualmente în derivă, dar cine știe...

În calitate de lingvist, capitolul intitulat DICȚIONAR a fost o adevărată bucurie, cunoscând, de exemplu, ca actuala curricula trece cu ușurință peste incredibilul *Etymologicum Magnum Romaniae* (p. 174-252).

Despre acest magnific dicționar (EMR) prefațatorul afirmă că ar putea fi consultat ca o „ediție care să poată fi citită seara, în familie, ca o carte de povești” (p. 10), ceva în stilul fraților Grimm (p. 10), altfel spus, „povestiri de spus la gura sobei” (p. 12). Pentru filologi, pentru iubitorii de texte mustind de date istorice – da. Pentru cititorii care preferă SF sau detectivle – mai puțin, probabil. E adevărat, „articolele... sunt veritabile nuvele, fiecare construind aventura unui cuvânt prin textele folclorice sau culte ale limbii române” (p. 11). Ne e și frică să ne gândim la ce ar putea face instrumentele de inteligență artificială cu astfel de texte etimologice hasdeiene...

Cu siguranță, pentru acest capitol (dedicat vestitului Dicționar) ar fi fost loc de o ediție aparte, dar poate că e doar preferința noastră (sugerăm acest lucru editurii). Faptul că pagini din EMR s-au regăsit într-un asemenea volum cu o asemenea selecție – este cu adevărat meritos, recunoscându-i-se valoarea inestimabilă și, pe undeva, insuficienta cunoaștere și recunoaștere.

Capitolul DRAMATURGIE a fost ignorat cu desăvârșire, doar editorii știu din ce considerațiuni. Astfel, au rămas pe dinafară răscunoscuta necunoscută dramă *Răzvan și Vidra*, drama *Domnița Elena* și *Trei crai de la răsărit*. Rămâne loc de o ediție nouă, prin urmare.

Scurtele NOTE ȘI COMENTARII îl fac atent pe cititor cu privire la „biografia textelor” selectate. Sobre și laconice, dau voie cititorului să meargă la bibliotecă. Fie, la biblioteca online.

Ca și în cazul altor volume din aceeași colecție, o scurtă bibliografie (generală, selectivă) la capătul ediției ar fi oferit „câmpului” și niște piste de lectură. O trimitere la cele 21 de volume, cel puțin, apărute la Editura „Știința”.

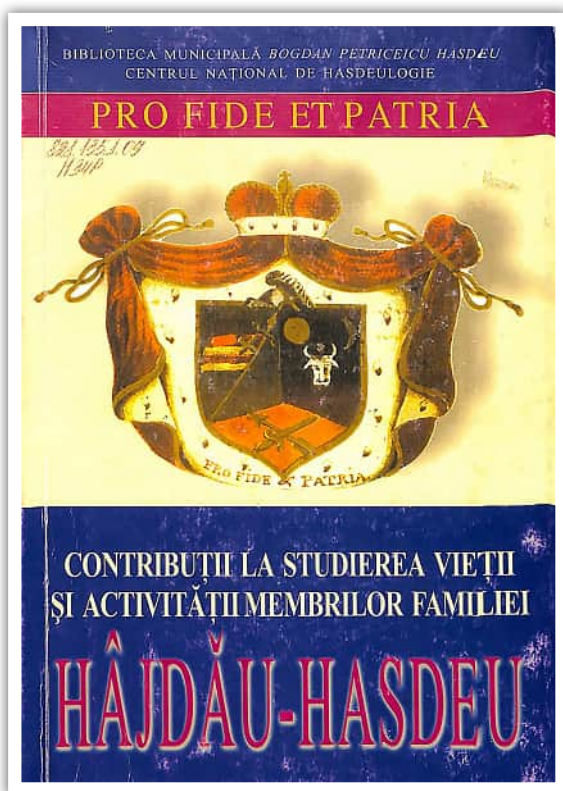
Un scurt răspuns: Pentru ca IA să ne livreze un Hasdeu autentic, trebuie să-l *citim*. Azi.

Felicitări editurii și editorilor pentru o carte a cărei promovare nu trebuie lăsată deoparte.

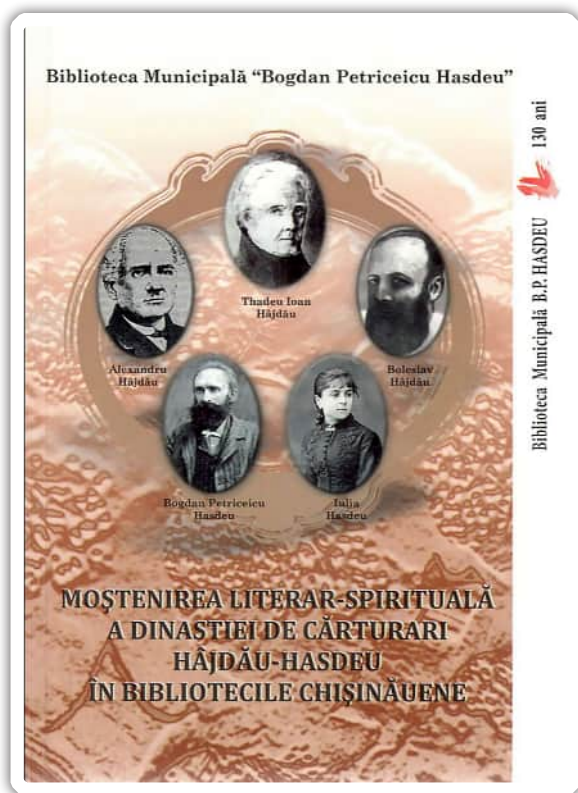
Elena Ungureanu,
șefa Secției studii și cercetări,
Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”

**VOLUME DEDICATE DINASTIEI
HÂJDĂU-HASDEU, EDITATE
DE BIBLIOTECA MUNICIPALĂ „B.P. HASDEU”**

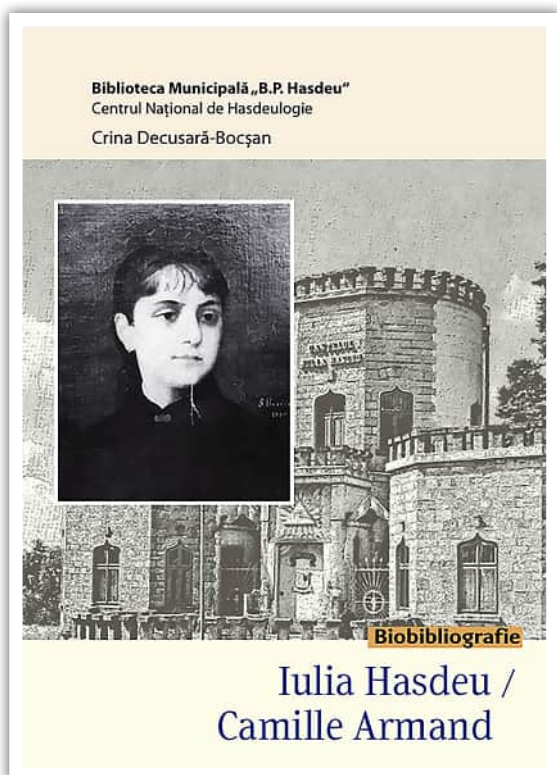
Pro Fide et Patria. Contribuții la studierea vieții și activității membrilor familiei Hâjdău-Hasdeu / Biblioteca Municipală Bogdan Petriceicu Hasdeu, Centrul Național de Hasdeologie ; selecț., pref. și îngr. textelor: Pavel Balmuș ; ed. îngr. de Lidia Kulikovski. – Chișinău : Epigraf, 2002. – 256 p. – ISBN 9975-903-61-4. – Disponibil: <https://hapes.hasdeu.md/xmlui/handle/123456789/502>.

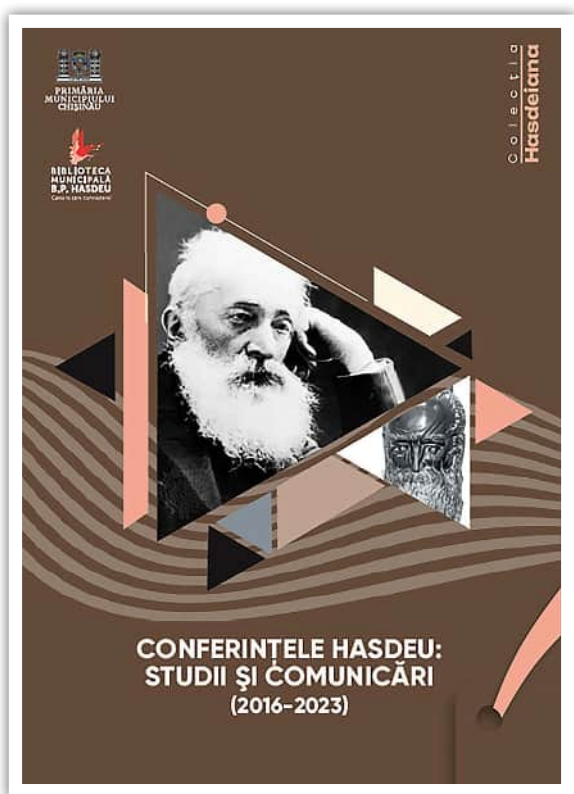
Moștenirea literar-spirituală a dinastiei de cărturari Hâjdău-Hasdeu în bibliotecile chișinăuiene : Catalog-bibliografie / Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Centrul Național de Hasdeu-logie, Centrul de Informare și Documentare „Chișinău” ; ed. îngr. de Lidia Kulikovski ; alcăt.: Clara Balmuș, Pavel Balmuș ; red. : Claudia Tricolici ; lector: Vlad Pohilă. – Chișinău: [S.n.], 2007. – 189 p. – ISBN 978-9975-96-64-1-2. – Disponibil: <https://hapes.hasdeu.md/xmlui/handle/123456789/337>.

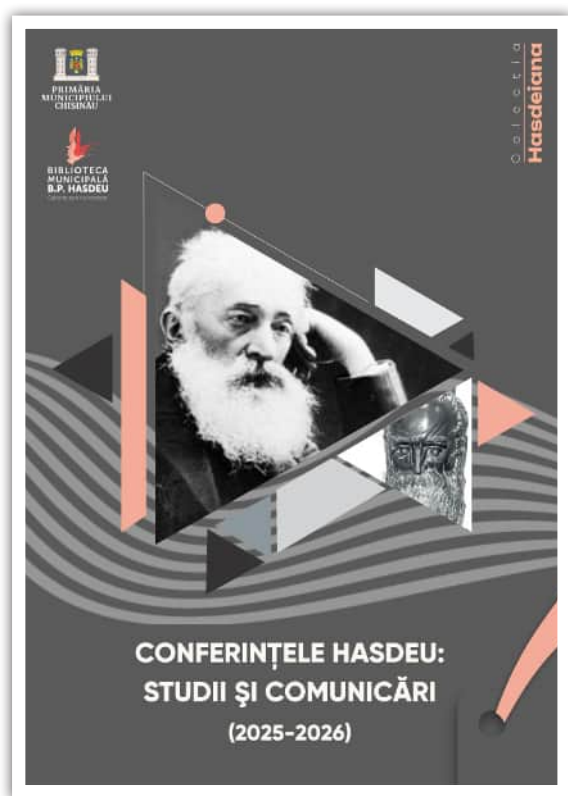
Decusară-Bocșan, Crina. Iulia Hasdeu / Camille Armand (1869-1888) : Biobibliografie / Crina Decusară-Bocșan ; red. bibliogr.: Ludmila Pânzari ; coord.: Clara și Pavel Balmuș ; ed. îngr. de Lidia Kulikovski ; Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Centrul Național de Hasdeologie. – Chișinău : Grafema Libris, 2008. – 52 p. : il. – ISBN 978-9975-52-032-4. – Disponibil: <https://hapes.hasdeu.md/xmlui/handle/123456789/407>.

Conferințele Hasdeu: studii și comunicări : (2016-2023) / Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Secția studii și cercetări ; responsabili de ediție: Mariana Harjevschi, Elena Ungureanu ; alcătuitor și îngrijitor al volumului: Elena Ungureanu. – Chișinău : [S. n.], 2026 (Bons Offices). – 254 p. – (Colecția Hasdeiana, ISBN 978-5-36241-894-6). ISBN 978-5-36241-895-3.

Conferințele Hasdeu: studii și comunicari : (2025-2026) / Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Secția studii și cercetări ; responsabili de ediție: Mariana Harjevschi, Elena Ungureanu ; alcatuitor și redactor: Elena Ungureanu. – Chișinău : [S. n.], 2026 (Bons Offices). – 220 p. – (Colecția Hasdeiana, ISBN 978-5-36241-894-6).

C o l e c Ț i a
Hasdeiana

Colecțiile Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu”

● Colecția Antologii	● Colecția Dialoguri
● Colecția BiblioEseu	● Colecția Exegeze literare
● Colecția Bibliographica	● Colecția Hasdeiana
● Colecția Chișinăuiana	● Colecția Inedite
● Colecția de buzunar	● Colecția Professional